

Refleksiivisen modernisaation teoria

Ulrich Beckin aikalaisdiagnoosi yhteiskuntateoriana

Pro gradu -tutkielma

Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiologian laitos

Mikko J. Virtanen

16.1.2007

Sisällys

I	Johdanto	s. 1
1	Ulrich Beckin refleksiivinen modernisaatio osana sosiologista tutkimusta	2
2	Tarkastelun kysymykset	6
3	Tarkastelun tavoitteista	8
II	Näkökulma ja teoreettiset lähtökohdat: yhteiskuntateoria ja modernin problematiikka	10
1	Sosiologia osana modernia yhteiskuntaa	10
2	Yleinen teoria sosiaaliteoriana ja yhteiskuntateoriana – käsitteellinen täsmennys ja tutkimuksen teoria-ankkurit	12
3	Moderni, moderni yhteiskunta, modernisaatio ja moderniteetti: käsitteellisestä reflektiosta modernin kontingenssiin	23
4	Mitä tarkoitetaan anormatiivisella kontingenssiteorialla?	31
III	Ulrich Beckin modernin teoria: ensimmäinen moderni –refleksiivisen modernisaatio –toinen moderni	36
1	Beckin sosiologinen kontribuutio ja avaimet Beckin tuotannon teoreettiseen tarkasteluun	36
2	Modernista toiseen: refleksiivinen modernisaatio ja modernin muutos	40
2.1	Refleksiivinen modernisaatio modernin modernisoitumisena	41
2.2	Muutos radikaalistumisena: modernin modernisoituminen ja kysymys muutoksen toimijoista	47
2.3	Muutoksen muodot ja logiikat –analyttinen tarkastelu	53

2.4	Refleksiivinen modernisaatio ja yhteiskunnallisen muutoksen historialliset ehdot	65
2.5	"Metamuutos" ja modernin muutostaso: radikaali vai immanentti, prinssiipit vai instituutiot?	72
IV	Yhteiskuntakriittinen normatiivinen "teoria" ilman konstituutio-ongelmaa on poliittista aikalaisdiagnoosia	86
1	Yhteiskuntavalvomosta huudettu uudistusvaatimus: objektivistis-normatiivisen teorian ongelmat	87
2	Aikalaisdiagnoosi ja empiirinen tutkimus: erillisiksi tuomitut yhdessä refleksiivisen modernisaation teoriassa	94
3	Differentiaatiopaniikista yhteiskuntakritiikkiin ja modernin projektiin: refleksiivinen modernisaatio osana sosiologista teoriaperinnettä	103
V	Refleksiivinen modernisaatio normatiivisena kontingenssiteorianä: yhteenvedo ja katse tulevaan	122
	Kirjallisuus	130

I Johdanto

”Moderni ei ole kadonnut, me emme ole sen post-tilassa. Radikaali yhteiskunnallinen muutos on aina ollut osa modernia. Mikä on uutta, on se, että moderni on alkanut modernisoimaan omia perusteitaan. Juuri tätä tarkoitetaan, kun modernin sanotaan muuttuneen refleksiiviseksi. Siitä on siis tullut itseensä kohdistuvaa. Tämä tuottaa valtavia ongelmia sekä todellisuuden että teorian mielessä. Ensimmäinen moderni oli riippuvainen, julkilausumattomasti mutta perustavasti, monista epämoderneista rakenteista, jotka takasivat sen selkeyden ja pysyvyyden. Kun modernisaatio alkaa muuttaa noita rakenteita, ja tekemään niistä moderneja, ne lakkaavat toimimasta käytökelpoisina perusteina. Tämä on se mikä erottaa toisen modernin.” (Beck & Wilms 2004, 29.)¹

Ulrich Beck painottaa käsillä olevaa modernin refleksiivistä muutosta: vapautumista ensimmäisen modernin epämoderneista pidäkkeistä ja näin aukeavaa todellisen, toisen, modernin saavuttamisen mahdollisuutta. Tämä laaja-alaisesti etenevä muutosprosessi ei kuitenkaan ole refleктоitu ja toivottu vaan odottamaton ja yllättävä. Ensimmäisen modernin legitiimit ja ylistetyt saavutukset tuovat mukanaan muutoksen: odottamattomat sivuvaikutukset kumuloituvat siellä missä teknologia alkaa vihdoinkin olla vapaa taloudellisista, talous poliittisista ja ihmiset traditionaalisista kahleistaan. Itsestänselvyyksinä politisoinnin ulkopuolelle siirtyneet ensimmäisen modernin epämodernit raamit sulavat itseään kohti kääntyneen modernisaation – kontingenssia², niin epävarmuutena kuin myös toisin tekemisen mahdollisuutena, jälkeensä jät-

¹ Kaikki vieraskielisten tekstien käännökset ovat omiani, jollei toisin mainita. Tutkimuksen rakenteen puolesta nämä –jatkossa lukuisat –alaviitteet toimivat kolmenlaisessa merkityksessä: Ensimmäkin niissä esitetään tekstinsisäisiä, myös esitysteknisiä, täsmennyksiä; toiseksi niiden kautta mahdollistuu hyödynnetyjen ajattelukulkujen ja esitettyjen tulkintojen rakentumisen seuraaminen; ja kolmanneksi niissä tuodaan esille kulloinkin kyseessä olevaan aiheeseen liittyviä muita tutkimuksia sekä paikannetaan mahdollisia jatkokehittelyn aiheita. Esitettyjen tutkimuksellisten tulosten ja tutkimuksen yleisen seurattavuuden kannalta niiden lukeminen ei ole välttämätöntä.

² Yksi tutkimuksen avainkäsitteistä, kontingenssi, määrittyy aristoteelisen kolmannen modalityetin pohjalta Niklas Luhmannin (1995, 106) sanoin seuraavasti: ”Jokin on kontingenttia silloin kun se ei ole välttämätön muttei myöskään mahdoton, se on vain mitä se on (tai oli tai tulee olemaan), vaikkakin se voisi olla myös toisin.”

tävään – virtaan. Samalla se mikä sosiologisessa traditiossa on ollut tapana konstruoida integraation ja anomian välissä paikkaansa hakevaksi kansallisvaltiolliseen raamiin suljetuksi moderniksi yhteiskunnaksi, on ilmaistavissa enää – usein globalisaatioksi nimettyyn muutosvyyhteen kulminoituviksi tulkituista, entistä nopeammista yhteiskunnallisista muutoksista sekä tarkastelupositioden pluralismista juontuen – ”nykyisten yhteiskunnallisten suhteiden tilana” (vrt. *Gesellschaft der Gegenwart*, Nassehi esim. 2006, 406 ja 2004a, 115)³ (ks. esim. Kangas 2001).

Mutta kaikkialle tunkeutuva kontingenssi ja vanhojen kategorioiden puitteistariisuttuminen eivät ole kuitenkaan refleksiivisen modernisaation teorian viimeisiä sanoja. Päätöksenteko ja vastuunosoittaminen edellyttävät aina – ja erityisesti uudenlaisen epävarmuuden vallitessa – rajanvetoja, ja tämä on myös yhteiskunnan institutionaalinen perusta. Refleksiivisen modernisaation teoriassa puitteistariisumista seuraa – ja myös tulee seurata – aina uudelleenpuitteistaminen. Yhteiskunnan on jatkettava eteenpäin.

1 Ulrich Beckin refleksiivinen modernisaatio osana sosiologista tutkimusta

Ulrich Beckin monialainen teoriarakenne, jota hän itse kutsuu johdonmukaisesti refleksiivisen modernisaation *teoriaksi*, on tämän tutkimuksen keskiössä. Vaikka tämä Beckin modernin muutoksen teoria on enemmänkin *kehittynyt* pitkän ajan kuluessa erilaisten nyky-yhteiskunnan – niin empiiristen kuin niin sanottujen aikalaisdiagnostistenkin – tarkastelujen pohjalta kuin *systemaattisesti kehitetty* nyky-yhteiskuntaa tarkastelevan tutkimuksen välineeksi, haluaa Beck, että refleksiivisen modernisaation teoriaa arvioitaisiin nimenomaisesti teoriana. Vaikka refleksiivisestä modernisaatiosta

³ Nassehin (2004a, 115–116) ”nykyisyyksien yhteiskunta”, *Gesellschaft der Gegenwart*, tarkoittaa ”yhteiskuntaa, joka voi käsitellä ykseyttään vain moninaisesti, sillä kokonaisuus näyttäytyy yhdestä näkökulmasta toisenlaisena kuin muista”.

on keskusteltu paljon, kansainvälisesti ja monipuolisesti heti *Risikogesellschaftin* (Beck 1986) ilmestymisestä saakka⁴, on Beckin mukaan teorian ”yhteiskuntateoreettisesta ydinteestä... keskusteltu tuskin lainkaan” (Beck ym. 2001b, 67).

Toisin sanoen refleksiivisen modernisaation teoriaa ei siihen kohdistetuissa kritiikeissä ole arvioitu lähtökohtaisesti teoriana vaan jotakin Beckin tekstien yksittäistä teemaa tai ajattelun juonetta on kommentoitu jonkin sosiologisen tutkimusalueen tai -teeman, yleisimmin riskitutkimuksen, näkökulmasta (ks. esim. Adam ym. 2000; vrt. Beck ym. 2001b, 67). Poikkeuksen tähän linjaan ovat tehneet – selkeästi teoreettisemmista ja myös Beckin teorian kokonaisuutena huomioivista lähtökohdista kumpuavaa kritiikkiä esittäneet – Jeffrey Alexander yksin (1996) ja yhdessä Philip Smithin kanssa (Alexander & Smith 1996) kultturalistisesta näkökulmasta (ks. myös Heiskala 1996, 81–86 ja 151–158), Scott Lash (1995) ja Anthony Elliott (2002) Beckin kognitiivista realismia ja universalismia kritisoiden sekä Richard Münch (2004, 520–537) painottaen lähinnä aikalaisdiagnostisen teoriakehittelyn ongelmia empiirisen tutkimuksen näkökulmasta.⁵ Suomalaisissa teoreettisemmissä kritiikeissä on korostunut mainitun kulttuurin huomiotta jättämisen lisäksi erityisesti varauksellisuus

⁴ Monia riskiyhteiskunta-teoksen teesejä – kuten vanhat luokkarajat rapauttava yksilöllistyminen ja tähän liittyvä kollektiivisten eriarvoisuuksien kääntyminen yksilöllisiksi riskeiksi – löytyy vuonna 1983 ilmestyneestä, vahvemmin työsosiologiasta ammentavasta *Jenseits von Stand und Klasse* -artikkelista. Ennen tuota artikkelia Beck oli käsitellyt teksteissään työsosiologian ohella myös muun muassa sosiaalitieteiden tieteenfilosofisempia teemoja, erityisesti normatiivisuuden ongelmaa (ks. esim. Beck 1974), mutta tieteenalat ylittävää mainetta hän ei ollut ennen *Risikogesellschaftia* juurikaan niittänyt (Joas & Knöbl 2004, 640).

⁵ Aivan viime vuosina – Beckin luotua varsinaisen refleksiivisen modernisaation tutkimusohjelman (ks. esim. Eräsaari 2001) – on ilmestynyt myös laajemmin koko Beckin teoriarakennelmaa ja sen empiirisiä sovellusmahdollisuuksia kommentoivia kokonaisia teemanumeroita (*Theory, Culture & Society* 1/2003; *Soziale Welt* 2–3/2005; *British Journal of Sociology* 1/2006; teoriakeskustelun osalta ks. myös Beck ym. 1995).

Beckin vahvaa yksilöllistymisteesiä kohtaan (esim. Noro 1993, 74–80; Kangas 2000).⁶

Tässä tutkimuksessa keskitytään arvioimaan Beckin refleksiivisen modernisaation teoriaa, ja erityisesti sen modernin muutoksen logiikkaan paikannettavissa olevaa teoreettista ydintä, yhteiskuntateoreettisesta näkökulmasta käsin. Näin ollen vastataan myös Beckin tutkimusryhmän eksplisiittiseen toiveeseen siitä, että refleksiivisen modernisaation teoria otetaan tosissaan, ei vain aikalaisdiagnostisena käsiteinnovointina tai epäsystemaattisena empiirisen tutkimuksen tulkintakehikkona vaan – vaikkakin edellisiä elementtejä sisältävänä – ”*analyttisena kokonaisuutena*” (Beck ym. 2001b, 67), yhteiskuntateorian siinä missä tieteenalan klassikkojen esitykset tai nykyiset systeemi-, toiminta- ja sosiaaliselle konstruktionismille rakentuvat teoriat (mt., 67–81). Näin ollen refleksiivisen modernisaation teoriaa pyritään sekä lukemaan lähtökohtaisesti yhteiskuntateorian näkökulmasta että myös arvioimaan sitä yhteiskuntateoreettisten tarkastelujen tarjoamin välinein. Teoriakeskustelujen näkökulmasta arvioidaan myös Beckin kehittämää teoreettista käsitteistöä tutkimusteorian, eli sen soveltuvuutta empiirisen tutkimuksen käyttöön.

Perusteluja tällaisen tutkimusasetelman rakentamiseen tarjoaa – mainittujen Beckin eksplisiittisten vaatimusten lisäksi – *ensinnäkin* se, että Beck on pyrkinyt kehittämään tutkimusryhmänsä kanssa refleksiivisen modernisaation teoriaa teoreettisesti systemaattisempaan ja käsitteellisesti analyttisempaan suuntaan sekä pyrkinyt keskusteluihin edellä mainittujen teoriaperinteiden edustajien kanssa – ja myös omaksunut

⁶ Vaikka Suomessa – useasti myös täällä vierailleen – Beckin kirjoituksia seurattiin *Risikogesellschaftin* ilmestymisen jälkeen sekä innokkaasti (ks. erit. *Sosiologia* 1/1989; vrt. Arminen 1989: ”Beck-boomi”) että ensimmäisten joukossa (teos käännettiin englanniksi vasta 1992), ei suoraan Beckin teoriaan pohjaavia tutkimuksia tai kattavia ja systemaattisia Beckin teorian analyysejä ole täällä kuitenkaan ilmestynyt. Perinpohjaisemmin Beckin ajatuksia ovat ruotineet vain Risto Eräsaari (1988, 1995a, 1995b ja 2001) ja Risto Heiskala (1995 ja 1999) sekä osaltaan myös Henry Salminen (1998). Viime vuosina Beckin tekstejä ei sen sijaan ole kommentoitu täällä käytännössä lainkaan, vaikka Beck on juuri 2000-luvun alusta alkaen pyrkinyt kehittämään teoriaansa selkeästi tutkimuksellisempaan suuntaan.

vaikutteita näiden keskustelujen pohjalta (erit. Beck & Lau 2005; myös Beck ym. 2003). *Toiseksi*, Beck ryhmineen on pyrkinyt viimeaikaisissa tutkimushankkeissaan (esim. Beck & Lau 2004) kehittämään monipuolista käsiteapparaattiaan entistä enemmän empiirisen tutkimuksen tarpeita silmällä pitäen – eli suoremmin operationalisoitavissa olevaan suuntaan – jolloin lähestymistavan varsinainen kärki kääntyy kohti välittömämmin tutkimuksellisesti hyödynnettävissä olevaa niin sanottua tutkimusteoriaa (ks. Noro 2000). Koska teorian ydinosia ei kuitenkaan ole rakennettu empirian vaan diagnostisen kehittelyn pohjalta, on syytä arvioida se teoreettinen perusta, johon Beckin ryhmän hyödyntämät käsitteet nojaavat ja pohdittava kriittisesti sitä, miten Beck toisaalta innovoi käsitteitä ja löytää niille vastaavuuksia ja toisaalta löytää uusia ilmiöitä ja innovoi niitä kuvaavia käsitteitä. *Kolmas* perustelu Beckin teorian tarkasteluun nimenomaisesti yhteiskuntateoriana on puolestaan se, että useat teoreetikot (esim. Lash & Wynne 1992; Nassehi 2006) ovat viime vuosina yrittäneet löytää Beckin teorian, häneltä itseltään julkilausumattomiksi jääviä, yhteyksiä muihin sosiologisiin teoreettisiin keskusteluihin ja teoriaperinteisiin, ja näihin – erityisesti Beckin ja Niklas Luhmannin teorioiden yhteyksiä uumoileviin (esim. Lash 2003) – luonnehdintoihin on sisältynyt paljon teoreettisia epäjohdonmukaisuuksia.

Sosiologiset nykykeskustelut, joita tämä tutkimus reflektoi – ja joihin se myös osallistuu – voidaan jaotella kolmeen ryhmään. *Ensimmäinen* on kaikkein ilmeisin, ja edellä jo luonnehdittu: Beckin teorian sisällöstä, sen arvioimisesta ja tiettyyn vallitsevaan sosiologiseen perinteeseen sijoittumisesta käytävä keskustelu. *Toinen* liittyy vahvemmin tämän työn lähtökohtiin ja näkökulmaan: se on yleinen keskustelu modernista, sen muutoksesta ja sosiologisen yhteiskuntateorian asemasta osana tätä muutosprosessia (esim. Beck & Lau 2005; Luhmann 1998; Wagner 2001a ja b; Kangas 2001; Lichtblau 1999; myös Heller 2005). *Kolmas* keskustelu liittyy puolestaan läpi koko työn implisiittisenä mukana kulkevaan juonteeseen: kysymys on erityisesti sosiologisessa tutkimuksessa hyödynnettyjen erilaisten teorialyyppien välisestä suhteesta (ks. Noro 2000) sekä myös näiden tutkimuksellisten painopisteiden ja eri teorioiden yleisöjen dynaamisesta muutoksesta yhteiskunnan muuttuessa (ks. esim. Burawoy 2006;

Noro 2000, 2004 ja 2006) ja eri teoriatyyppeiden pätevyyden kriteerien luotaamisesta. Toista ja kolmatta keskustelua yhdistävänä elementtinä toimii erilaisten teoretisointitapojen näkemys omasta kohteestaan ja itsestään suhteessa siihen. Tämän näkemyksen selvittäminen antaa suoraan mahdollisuuden tarkastella eri teorioihin sisältyvien ”puhujapositionien” (ks. Nassehi 2006, 53–68) avautumisen myötä paljastuvia teorian normatiivisia lähtökohtia.

2 Tarkastelun kysymykset

Tässä työssä ”aineiston” muodostavat Ulrich Beckin refleksiivisen modernisaation teoriasta tuottamat tekstit ja tuon ”aineistoa” analysoivan välineistön tekstien tarkasteluun hyödynnettävä yhteiskuntateoreettinen näkökulma. Näin päästään seuraavaan yksinkertaiseen tutkimusasetelmaan: Beckin refleksiivisen modernisaation teoria arvioidaan yhteiskuntateoreettisesta näkökulmasta. Sitä luetaan lähtökohtaisesti yhteiskuntateorian ja sen ydinsisältöä arvioidaan saksalaisen anormatiivisen, modernin kontingenssille rakentuvan yhteiskuntateorian näkökulmasta, jolloin päähuomio kiinnitetään siihen millaiselle pohjalle Beck teoriansa rakentaa: kontingenssille vai normatiiviselle kontingenssin sulkeistamiselle? Tämän tutkimusta rajaavan kysymyksen pohjalta pohditaan Beckin teorian yhteyksiä toisistaan poikkeaviin saksalaisiin teoriaperinteisiin, käytännössä Niklas Luhmannin ja Jürgen Habermasin ajatteluun. Samalla aukeaa myös mahdollisuus paikantaa refleksiivisen modernisaation kritiikille alttiita, mahdollisesti koko kyseistä teoriaperinnettä luonnehtivia kohtia – ja etsiä näihin myös vaihtoehtoisia ratkaisuja.

Tämän asetelman muodostaviin kysymyksiin vastaaminen vaatii kuitenkin valmista-
via työvaiheita. Ensinnäkin, tutkimuksen aineisto, Beckin refleksiivistä modernisaa-
tiota koskeva laaja tekstikorpusta, vaatii rajauksia. Toiseksi, tutkimuksessa hyödynnet-
tävä menetelmä, kontingenssille rakentuva yhteiskuntateoreettinen näkökulma, on
eksplikoitava laajan teoriakirjallisuuden pohjalta. Vasta menetelmän rajauksen jäl-

keen päästään itse aineiston rajaukseen: mainitulla näkökulmaisella luennalla paikannetaan Beckin refleksiivistä modernisaatiota koskevasta kirjallisuudesta sosiologisen yhteiskuntateorian kannalta olennaisin aines: modernin muutokseen liittyvät teoreettiset komponentit: muutoksen logiikat, sen perinpohjaisuus ja tämän muutuskulun havainnointipositio. Koska Beck ei kuitenkaan eksplikoi tuotantonsa teoriaosia suoraan tarjolle, on rajaus aloitettava yleisellä tutustumisella Beckin ajatteluun ja kavennettava fokusta vähitellen teoreettisen ytimen ympärille. Itse aineiston rajaus muodostaakin näin ollen tutkimuksen ensimmäisen varsinaisen työvaiheen.

Edellisen pohjalta yleisesti muotoillut ja niitä tutkimuksen kuluessa sisällöllisesti täsmentyneet varsinaiset tutkimuskysymykset – ja kutakin käsittelevät tämän tutkimuksen luvut – voidaan eksplikoida seuraavasti

1 Mikä on Ulrich Beckin refleksiivisen modernisaation teorian modernin muutosta koskeva yhteiskuntateoreettinen ydinsisältö?

1.1 Miten Beckin teoriassa tematisoitu modernin muutos saa alkunsa, mikä on sen muutoslogiikka ja ketkä tai mitkä ovat tämän muutokset toimijoita? Sekä: millä "tasolla" tuo muutos tapahtuu, muutoksena instituutiossa, niitä perustelevissa ajattelumalleissa vai koko modernia määrittelevien yleisten perusteiden tasolla? Ja vielä: miten Beck kuvaa ajallista siirtymää ensimmäisestä modernista toiseen moderniin ja onko kysymyksessä faktuaalinen katkos vai pelkkä empiirisen tutkimuksen tarpeisiin kehitelty heuristinen apuväline?

Beckin modernin muutoksen teorian keskeinen sisältö käydään läpi luvussa III – yleisistä Beckin koko tuotannon luonnehdinnoista aloittaen ja refleksiivisen modernisaation teorian ympärille tiivistyen.

2 Mikä on refleksiivisen modernisaation teorian eri komponenttien välinen keskinäinen suhde ja mihin sosiologiseen teoriaperinteeseen tämä Beckin teoria on luettavissa sisältönsä, rakentumistapansa ja hyödyntämänsä näkökulman perusteella?

2.1 Onko Beckin aikalaisdiagnostiselle pohjalle rakentuvan refleksiivisen modernisaation teorian hyödyntäminen empiirisessä tutkimuksessa ongelmatonta? Entä miten teoria ottaa huomioon kontingenssin: onko se niin sanottua anormatiivista kontingenssiteoriaa ja pitävätkö esitetyt väitteet Beckin implisiittisestä teoriavelasta Niklas Luhmannille paikkansa vai rakentuuko hänen teoriasa lähtökohtaisesti kontingenssin kaventamisen pyrkimykselle saaden näin väistämättä normatiivisen ja Luhmannin ajatusten kanssa yhteensopimattoman muodon?

Refleksiivisen modernisaation teorian varsinainen, toisen tutkimuskysymyksen pohjalta tehtävä analyysi, mainittua yhteiskuntateoreettista näkökulmaa hyödyntäen, eksplikoidaan auki luvussa IV. Näihin kysymyksiin vastaamisen jälkeen aukeaa mahdollisuus pohtia Beckin teorian ongelmallisia piirteitä – niin yhteiskuntateoreettisesta kuin empiirisen tutkimuksenkin näkökulmasta – ja kehitellä vastauksia näihin kritiikille alttiisiin kohtiin. Työn lopuksi, luvussa V, hahmotellaankin lyhyesti – yhteenvedon lisäksi – lähtökohtia sekä Beckin teorian ansiot että sen ongelmat huomioonotettavan yhteiskuntateorian kehittelylle.

3 Tarkastelun tavoitteista

Tämän tutkimuksen varsinaiset tavoitteet rakentuvat kahdelle toisistaan poikkeavalle tasolle. *Ensimmäisen tason* tavoitteet ovat ensisijaisia ja eksplisiittisiä: Tutkimuksen edellisten tutkimuskysymysten pohjalta suoraan aukeava päätavoite on Beckin refleksiivisen modernisaation nykyteorian arviointi modernin muutosta luotaavana yhteiskuntateoriana, ja tähän liittyen myös yleisempi Beckin ajattelun ja tuotannon esittely refleksiivisen modernisaation teorian syntykontekstin valottamiseksi. Toinen näistä ensisijaisista tavoitteista on nykyisten yleisen teorian päälinjojen ja modernia koskevan teoreettisen keskustelun elaborointi ja Beckin teorian mahdollisen annin punninta näitä keskusteluja silmällä pitäen ottaen huomioon myös teorian jatkokehittelymahdollisuudet.

Kokonaan *toisella tasolla* kulkevat puolestaan pääsääntöisesti implisiittisiksi jäävät, yhteiskuntatieteiden sisäiseen reflektioon ja sitä koskevaan viimeaikaiseen keskusteluun liittyvät tavoitteet, joiden kautta tutkimuksesta on luettavissa myös edellisestä poikkeavan tason tuloksia: Ensimmäinen näistä on sosiologisten teorialyyppien (ks. Norro 2000) keskinäissuhteiden selkiyttäminen niille ominaisia rakentumistapoja ja pätevyyden ehtoja – Beckin teorian pohjalta – kartoittaen. Toinen on puolestaan yleisempi: luonnehdinta sosiologiasta osana modernia yhteiskuntaa – erityisesti sen mahdollisuuksien ja rajoitusten pohtimiseen nojautuen.

Näiden tavoitteiden pohjalta aukeaa tutkimuksen paitsi yleinen teoreettista keskustelua refleктоiva myös konventionaalista empiiristä yhteiskuntatieteellistä tutkimusta palveleva relevanssi. Se osallistuu nimittäin, *ensinnäkin*, yhden empiiristä tutkimusta varten kehitellyn käsitteistön teoriapohjan, eli Beckin refleksiivisen modernisaation teorian, arviointiin. Jos teoriapohjassa paikannetaan kritiikille alttiita kohtia, on ilmeistä, että nämä ongelmat toistuvat myös käsitteistön empiirisissä sovelluksissa. *Toiseksi*, tutkimuksessa otetaan kantaa sosiologisten teorialyyppien suhteista ja niiden empiirisestä hyödynnettävyydestä käytävään keskusteluun osoittamalla Beckin aikalaisdiagnostisesti kehitellyn teorian ongelmat myös suoraan empiirisen tutkimuksen näkökulmasta.

II Näkökulma ja teoreettiset lähtökohdat: yhteiskuntateoria ja modernin problematiikka

Millaisesta näkökulmasta Beckin teoriaa jatkossa tarkastellaan ja millaisia teoreettisia sitoumuksia ja tietyn sosiologisen teoriaperinteen mukanaan tuomia mahdollisia taakkoja tämä näkökulma tuo mukanaan tähän tarkasteluun? Ja mitä edes on sosiologia näistä näkökulmista tarkasteltuna? Tällaiset kysymykset raamittavat tämän luvun teemoja – toiset suuremmalla painoarvolla ja palstatilalla ja toiset taas pienemmällä. Käydään esitettyjen kysymysten kimppuun yleisimmistä aloittaen ja erityisempiin päätyen.

1 Sosiologia osana modernia yhteiskuntaa

Sosiologia – aivan kuten musiikkikonsertti, ilmaislehden kolumni tai moderni taideinstallaatiokin – on pääsemättömissä modernista yhteiskunnallisten suhteiden järjestelmästä. Kaikki edellä mainitut joutuvat siis osaltaan nöyrytymään: modernissa kompleksisessa yhteiskunnassa – ei sen ulko- tai yläpuolella – tuotetaan kuvauksia yhteiskunnasta, jotka samalla muuttavat yhteiskuntaa, omaa lähtökohtaansa ja kuvauskohdettaan. Yhteiskunta ei myöskään näyttäydy millekään näistä moninaisista tarkastelupositioista täydellisen läpinäkyvänä, sillä – aina ja välttämättä – eronteolle perustuva havainnointi ei koskaan tavoita tekemästään jaosta seuraavaa omaa latenssiaan suoraan.

Kun tällaisiin yhteiskunnallisten suhteiden kokonaisuuden itsekuvauksiin sisällytetään ajatus tuossa kokonaisuudessa parhaillaan tapahtuvaksi tulkitusta muutoksesta, mielenkiintoiseksi nousee kysymys siitä, miten erilaisissa muutoskuvauksissa ulko-

puolelle tematisoitu yhteiskunnallinen "rakenteellis-objektiivinen" muutos ja muutokuvauksen itsensä tuottama yhteiskunnallinen muutos suhteutuvat toisiinsa, eli mikä on "semantiikan ja struktuurin" välinen suhde muutosteorioissa (vrt. Kangas 2001, 38; Stichweh 2000b).

Sosiologiaa voi kutsua yleiseksi yhteiskuntatieteeksi myös havainnoinnin latensseja painottavasta näkökulmasta. Sen yleisyys perustuu toisaalta siihen, että se tarkastelee horisontaalisesti koko modernin yhteiskunnan konstituutiota, sen logiikkaa ja arkkitehtuuria – kaikkine "alajärjestelmineen" (esim. Luhmann 1997). Sosiologian on siis havainnoitava myös esimerkiksi taloutta, osana yhteiskunnallisten suhteiden nykytilaa, mutta ei kuten Marx, joka "yliarvioi talouden ja tehdessään niin, kuten tänään näemme, aliarvioi sen" (Luhmann 1998, 9), sillä kokonaisuutta, modernia kompleksista yhteiskuntaa, ei voida selittää kattavasti lähtien liikkeelle yhdestä tuota kokonaisuutta edustavasta tai sen huipulla seisovaksi asetetusta osasta – yhteiskunta ei nimittäin ole ykseys kokonaisuutena vaan ykseys moninaisuutena, *unitas multiplex* (Luhmann 2002, 133). Havainnointiin aina liittyvän latenssin huomiotta jättävien ja osan kokonaisuutta edustavaksi nostavien *pars pro toto* -tulkintojen (ks. esim. Kangas 2001, 70–95) hylkääminen johtaa samalla myös sosiologian "itsetuotettuun itsensä nöyryyttämiseen"; tuo koko yhteiskunnan kirkkaasti näkevä vartiotorni ei ole myöskään moderni tiede, vielä vähemmän yksi sen osa, sosiologia.

Vertikaalisesti yleisyys yhteiskuntatieteenä tarkoittaa puolestaan tarkastelun ulottamista sosiaalisen (toiminnan) konstituutiosta (esim. Sperber 1996) aina sivilisaatiotaon tarkasteluihin (esim. Eisenstadt 2004) saakka. Sosiologia tieteenalana ei siis rajoitu lähtökohtaisesti "sosiaalisen sfäärin" tai "kansalaisyhteiskunnan" tarkasteluihin vastakohtana esimerkiksi taloustieteen talouden ja politologian politiikan "sektoreiden tai aspektien" (esim. Palonen 1979) tutkimukselle (vrt. Burawoy 2006, erit. 281–282). Rajatun kohteensa mukaan identifioituvista tieteenaloista poiketen sosiologiaa ei ole näin ollen syytä määrittää primaaristi kohteensa vaan konstitutiivisen kysymyksenasettelunsa tai problematiikkansa – kuten modernin, eriytyneille yhteiskunnallisil-

le suhteille perustuvan järjestelmän ”faktuaalisen integraation ongelman” – kautta (ks. Kangas 2001, 48–56).

2 Yleinen teoria sosiaaliteoriana ja yhteiskuntateoriana – käsitteellinen täsmennys ja tutkimuksen teoria-ankkurit

Tämänhetkinen sosiologian sisäinen eri teoreettisia lähestymistapoja ja näkökulmia luonnehtiva keskustelu vilisee kielialuerajat ylittävästä näkökulmasta tarkasteltuna käsitteellisiä ja terminologisia epäjohtonmukaisuuksia (vrt. esim. Joas & Knöbl 2004 ja Münch 2004; Turner 2004 ja Archer 1998; Alasuutari 2007 ja Kangas 2001). Teoreettisia tarkasteluja luonnehtivana (pienimpänä) yhteisenä nimittäjänä käytetään milloin yleistä tai ”teoreetikon teoriaa” (Menzies 1982), milloin yhteiskunta- tai sosiaali-teoriaa. Anglosaksisissa maissa puhutaan vakiintuneesti yleisestä teoriasta nimikkeellä *social theory* kun taas saksankielisessä sosiologiassa käytetään mieluummin käsitettä *Gesellschaftstheorie*. Suomessa, jossa *societas*, *Gesellschaft* ja *samhälle* kääntyivät 1800-luvun puolessa välissä lopulta yhteiskunnaksi (ks. Kettunen 2003), on sosiologiseen kielenkäyttöönkin vakiintunut – hienoista *Gesellschaftstheorie*-konnotaatiota kantava – termi yhteiskuntateoria.

Näistä epätarkkuuksista johtuen, jo keskustelun täsmentämisenkin mielessä – mutta ennen kaikkea tämän tutkimuksen ankkuroimiseksi tiettyyn teoriaperinteeseen ja näkökulmaan – on syytä tarkastella sosiologisen yleisen teorian nykyistä terminologiaa ja sen tarkoituksenmukaisuutta suhteessa sen käyttötarkoituksiin. Mitkä siis ovat eri lähtökohdista kumpuavien sosiologisten teorioiden kohteita ja näkökulmia adekvaateimmin luonnehtivat kategoriakäsitteet ja millaisia painotuksia nämä eri käsitteet kantavat mukanaan?

Rajaukset ovat tässä vaiheessa, tarkastelun päämäärää silmällä pitäen, karkeita: välittömään empiiriseen evidenssiin pohjaava tutkimusteoria, joka puhtaimmillaan – tai pikemminkin pahimmillaan – ei reflektoi käytännössä lainkaan yleisten teorioiden problematiikkoja, ei ole tässä yhteydessä erityisen kiinnostava.⁷ Sen sijaan tarkastelun keskiössä ovat sellaiset Arto Noron (2000, 321) juuri ”yleisiksi teorioiksi” nimittämät tarkastelut, jotka ”ovat yleisiä siinä mielessä, että ne asettavat kysymyksen siitä kuinka ’yhteiskunta’, ’sosiaalinen’ tai ’kulttuuri’ konstituoituu ja yrittävät vastata siihen” (mts.). *Yleinen teoria on siis lähtökohtaisesti konstituutioteoriaa*, jossa on kysymys ”jonkin sosiaalisen ilmiön muodostumisen säännöistä tai sen mahdollisuuden ehdoista” (mts.). Näin ollen laaja-alaiset sosiaalisten ilmiöiden yleiset kuvaukset ja nyky-yhteiskunnan erityispiirteiden diagnostiset luotaukset ja kategorisoinnit ilman varsinaisen konstituutio-ongelman asettamista eivät ole sosiologista yleistä teoriaa tässä tarkoitettussa mielessä. Noro (mt., 322) muistuttaakin, että ”[j]os yleinen teoria muotoutuu vain metateoriaksi ilman sosiologisten käsitteiden konstituutio-ongelmaa, se

⁷ Sosiologisen empiirisen tutkimuksen ja yleisen teorian välistä suhdetta ei ole kuitenkaan syytä nähdä vastakkaiseksi vaan pikemminkin komplementaariseksi: molemmat tarvitsevat toisiaan – ja sosiologia tieteenä tarvitsee molempia. Jyrkän polarisaation sijaan korostuu siis jatkumo, jonka toisessa päässä on teoreettinen ajattelu (yleiset lähtökohdat) ja toisessa empiirinen todellisuus (havainnot). Sosiologisesti ei siis ole olemassa puhdasta teoriaa ilman minkäänlaista viittausta yhteiskunnalliseen todellisuuteen, sillä tämä olisi filosofiaa, eikä myöskään puhdasta empiriaa, sillä ei ole olemassa teoriattomia, välittömiä havaintoja – kaikki havainnot kun sisältävät ei-verifioitavissa olevan komponentin (ks. Quine 1997 [1951]; vrt. Heiskala 2000, 202–203). Empirian ja teorian suhteen yhtäläisistä lähtökohdista ks. Joas & Knöbl 2004, 24–27; myös Lindemann 2006, erit. 98–99 ja Noro 2000 & 2004; päinvastaisesta – empiirisen tutkimuksen ja yleisen teorian välistä jyrkkää eroa korostavasta – argumentaatiosta ks. Turner 2004.

helposti kiinnittyy johonkin filosofiseen problematiikkaan... ja sosiologian yleisestä teoreetikosta tulee filosofi”.⁸

Hans Joas ja Wolfgang Knöbl (2004) puolustavat, Jeffrey Alexanderiin tukeutuen, englanninkielisestä keskustelusta tutuksi tullutta sosiaaliteorian käsitettä (*Sozialtheorie*) metakeskustelun – sekä eri teorioiden että myös teorian ja empirian välillä – mahdollistavana yleiskäsitteenä. Heidän perusteluissaan saksankielisessä sosiologiassa yleisemmin käytetty yhteiskuntateorian (*Gesellschaftstheorie*) käsite on syytä sivuuttaa kieli-konvergenssiedun lisäksi myös liiallisen mahtipontisuutensa, kriittis-normatiivisen kaikkensa ja territoriaalisen sitoutumisensa vuoksi (mt., 11). Useimmat metatason teoreettista keskustelua käyvistä saksalaisista sosiologeista eivät kuitenkaan puhu lainkaan sosiaaliteoriasta vaan painottavat tekevänsä nimenomaan yhteiskuntateoriaa. Esimerkiksi Richard Münch (2004, 9) korostaa oman tarkastelunsa yhteiskunta-teoreettista lähestymistapaa, mutta kiirehtii samalla rajaamaan yhteiskuntateorian käsitteen koskemaan ”sellaisia teoria-asetelmia, joiden fokus kohdistuu yhteiskuntaan sosiaalisen todellisuuden riippumattomana, organisaatio- ja interaktiotasoa ylempänä tasona”. Hyväksytään Münchin rajausta, ehdotetaan Joasin & Knöblin metakäsitteeksi varaaman sosiaaliteoria-käsitteen korvaamista – sikäli kun kyseessä olevat tarkastelut

⁸ Toinen sosiologisen teorian ”filosofiaan kaatumiseen” – ja myös edellä hahmoteltuun teoria–empiria-suhteeseen – liittyvä olennainen seikka koskee yleisen teorian empiirisen referenssin luonnetta ja samalla, välttämättä, myös *teorian pätevyden ehtoja*. Vaikka tätä merkittävää kysymystä ei ole mahdollista käydä läpi perinpohjaisesti tässä yhteydessä, voidaan yleisesti kuitenkin todeta, että sosiologisen yleisen teorian pätevyden ehdot eivät ole suoraan määriteltävissä sellaisten teorian empiiriselle tutkimukselle tarjoamien ainesten – kuten esimerkiksi uusien käsitteellisten avausten – kautta, joiden adekvaattisuus tulee lopulta punnituksi empiirisen tutkimuksen kriteerein. Näin ollen yleisessä teoriassa voidaan sanoa liikuttavan pois päin havaintojen kautta teorian pätevyttä mittavaasta korrespondenssista kohti teorian sisäisen konsistenssin ja koherenssin painotuksia teorian pätevyden ehtoina. Risto Kangas (1995, 223) toteaa saman Luhmannin teoriaa koskien: ”Teorian onnistumisen kriteerinä ei voi kuitenkaan olla vastaavuus suhteessa todellisuuteen tai se, kuinka poliittisesti tai moraalisesti hyväksyttävissä teorian tarjoama kuvaus on. Sellaisena voi toimia ainoastaan teorian mahdollistaman kuvauksen hienosyisyys, kyky analysoida erilaisia ilmiöitä saman teoreettisen kehikon sisällä eli teoreettisen konstruktion käsitteellinen monimutkaisuus.” Risto Heiskala (2000, 206–208) puhuu puolestaan yleisistä teorioista ”ehdollisina ontologioina”, joiden ehdollisuus perustuu siihen, että ”ne ovat laatijansa tulkintoja, joiden oikeellisuutta tai virheellisyyttä ei voi saada selville yksinkertaisesti vertaamalla niitä todellisuuteen. Emme nimittäin pääse käsiksi tuohon todellisuuteen muutoin kuin kyseessä olevan teorian kaltaisten tulkintojen kautta.” (Mt., 206.)

sisältävät edellä mainitun konstituutio-ongelman – Noron ehdottamalla yleisen teorian käsitteellä ja varataan samalla sosiaaliteorian käsitteelle hieman toisenlainen käyttötapa.

Yhteiskuntateoria- ja sosiaaliteoria-käsitteet ovat siis jo etymologialtaankin eriäviä esimerkiksi suomen ja saksan kielissä, mutta näin ei suinkaan ole kaikissa muissa kielissä. Ennen kaikkea nykytieteen *lingua franca*n, englannin kielen, *social*-sanon käyttöön liittyy melkoinen epäselvien merkitysten kirjo, joka johtaa osaltaan myös *social theory* -käsitteen kirjajaan käyttöön. Jo yleisesti käytetyissä peruserkityksissään termi *social* voi viitata kahteen merkittävästi toisistaan eroavaan asiaan, nimittäin yksilöiden väliseen vuorovaikutukseen ja kokonaisyhteiskunnallisiin ilmiöihin (vrt. Harré 2005). Ja juuri tämä *sosiaalisen* ja *yhteiskunnallisen* välinen erottelu on tärkeä tässä esitellyn sosiaaliteorian ja yhteiskuntateorian välisen jaon kannalta.

Nyky sosiologiassa vakiintuneen eurooppalaisen tradition sijasta amerikkalaisesta pragmatismista perinteestä ammentavan Erkki Kilpisen (ks. erit. 2000) mukaan ”ihmisen yhteiskunnallisuus perustuu nimenomaan hänen sosiaalisuuteensa, mutta näin on ainoastaan ihmisen kohdalla” (Kilpinen, 2006). Sosiaalinen on siis ihmisille primaari yhteiskunnalliseen nähden (myös esim. Mead 1967 [1934], 155–156 ja 227–228), mutta esimerkiksi termiiteille ja mehiläisille ei. Jälkimmäisiltä puuttuu, hyönteisinä, nimittäin sosiaalisuuden mahdollistavat psyykkiset valmiudet, mielenteoria (*the theory of mind*) ja intersubjektiviteetti, jotka ihmisiltä pääsääntöisesti⁹ löytyvät. Se, että esimerkiksi juuri termiittien yksilötason käyttäytyminen perustuu sosiaalisuuden sijaan vain reagointiin toinen toisiinsa, ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivät ne voisi muodostaa¹⁰ verrattain monimutkaisiakin kollektiivisia yhteiskuntia pitkälle eriy-

⁹ Esimerkiksi aivokalvon kasvaimet, jotka ovat lähellä otsalohkoa, voivat vaikuttaa mielenteoriaan, eli kykyyn ymmärtää ja ennustaa toisen käyttäytymistä ja aikeita sekä näiden syitä ja lainalaisuuksia. Sama koskee myös autistisia ihmisiä. (Ks. esim. Damasio 2001.)

¹⁰ Tietenkään tässä ei ole kyse rationaalisuuteen perustuvasta muodostamisesta, sillä sosiaalisuus on primaari rationaalisuudelle, tai pikemminkin kaikelle intelligenssille (*intelligence*) (Mead 1967 [1934], 334–335), ja kuten todettua, termiitit eivät ole sosiaalisia.

tyneine työnjakoineen. Sosiaalisuus ei kuitenkaan myöskään palaudu kollektiivisuuteen eikä ole näin myöskään yksilöllisen vastakohta, sillä yksinkin suoritettava toiminta, kuten esimerkiksi lukeminen, on – aina muilta opittuna – sosiaalista. Tämän – juuri englannin kielen *social*-sanan epäeksaktiudesta johtuen – usein liian vähälle huomiolle jäävän *sosiaalisuuden ja yhteiskunnallisuuden välisen erottelun pohjalta voidaan tematisoida myös sosiaaliteoria ja yhteiskuntateoria toisistaan poikkeavina sosiologisen yleisen teorian tyypeinä*.

Gesa Lindemann (2006, 82–83) tiivistää Georg Simmeliin tukeutuen näiden kahden teoriatyypin eron ytimekkäästi: sosiaaliteorialla tarkoitetaan sosiologista tutkimusta ohjaavien perusolettamusten taseisia tarkasteluja (*Grundannahme*) kun taas yhteiskuntateoria keskittyy yhteiskuntaa kokonaisuutena luonnehtivien ilmausten tasolle. Kun muistetaan Noron (2000, 321) näkemys yleisten teorioiden yleisyydestä siinä mielessä, että ”ne asettavat kysymyksen siitä kuinka ’yhteiskunta’, ’sosiaalinen’ tai ’kulttuuri’ konstituoituu ja yrittävät vastata siihen”, voidaan Lindemannin luonnehdintaa hyödyntäen jakaa edellisen sosiaalisuuden ja yhteiskunnallisuuden eron pohjalta yleinen teoria primaaristi *sosiaalisuuden* konstituutiota tarkastelemaan sosiaaliteoriaan ja ensisijaisesti *yhteiskuntakokonaisuuden*¹¹ konstituutiota hahmottamaan pyrkivään yhteiskuntateoriaan.

Näin ollen *sosiaaliteorian* kysymyksenasettelujen ja näkökulmien parissa työskentelevät vastaavat ensisijaisesti sellaisiin kysymyksiin, kuten kuinka sosiaalinen konstituoituu

¹¹ Tässä yhteydessä puhutaan ”yhteiskuntakokonaisuudesta” tarkastelutavan kontrastoimiseksi sosiaaliteoreettisiin, sosiaalisen konstituutiota painottaviin tarkasteluihin. Adekvaatimpi, kansallisvaltiolisten raamien purkautumisen ja globaalien horisontin sekä yhteiskunnan jatkuvan dynamiikan huomioonottava puhetapa on puhua yhteiskunnasta ”yhteiskunnallisten suhteiden nykyisenä tilana” (vrt. Nassehin *Gesellschaft der Gegenwart*). Myös koko tämä pohdinta adekvaatista yhteiskunnan käsitteestä lukeutuu juuri yhteiskuntateorian alaan.

tai mitä on sosiaalinen toiminta.¹² Tällaisen, usein sosiologian tieteenalaa laajemmaksi ymmärretyn lähestymistavan klassikkona voidaan pitää erityisesti sosiologian niin sanottuun toiseen, amerikkalaisesta pragmatismista ammentaneeseen perinteeseen vahvasti vaikuttanutta filosofi Georg Herbert Meadiä, jonka tieteenalarajat ylittävä ajattelu (ks. esim. Mead 1967 [1934]; myös Joas 1985 ja Kilpinen 2002) on viimein saamassa ansaitsemansa arvon myös sosiologian puolella. Nykyteoreetikoista tässä esitetyn sosiaaliteorian alaan lukeutuu esimerkiksi Erkki Kilpisen habituaalista toiminnan käsitystä korostava pragmatismien tulkinta (2000) ja Hans Joasin tuotannon Mead-painotteiset osat (erit. 1992a; ks. myös 1992b). Sosiaaliteoria on siis yleistä teoriaa juuri *sosiaalisuuden konstituution* ehtoja pohtivana teoriana, jollaisena se tarjoaa yleisen teorian tasolla perustellun viitekehyksen empiiriselle tutkimukselle, samalla sen ennako-oletuksia jatkuvasti reflektoiden ja korjaten (vrt. esim. Kilpinen 1999).

Yhteiskuntateoreettisissa tutkimuksissa painopiste on puolestaan kokonaisyhteiskunnallisessa konstituutiossa ja tavoitteeksi asetetaan useimmiten nykyisten, eriytyneiden ja kompleksisten yhteiskunnallisten suhteiden (nyky)tilojen konstituution tarkastelu sekä niiden "toimintalogiikan" tai muutoksen ehtojen ja edellytysten luonnehdinta. Yhteiskuntateoria vastaa näin ollen primaaristi kysymyksiin (nyky-)yhteiskunnan konstituutiosta ja järjestyksen ehdoista luodaten samalla usein myös yhteiskunnan käsitteellis-historiallista muutosta (ks. esim. Luhmann 1980–1995; Kangas 2001). Sosiologian klassikoista tämän perinteen edustajaksi olisi tarjolla laajempikin joukko. Perustuihan kaikkien perinteisesti sosiologia-nimisen tieteenalan oppi-isiksi kutsuttujen eurooppalaisten ajattelijoiden tieteellinen työ – enemmän tai vähemmän – modernin talouden ja byrokraattisen hallinnan kehittymisen pohjalta tapahtuneelle klas-

¹² Sosiaaliteorian alaan voidaan laskea kuuluvaksi myös sellainen – naturalistisesti orientoitunut – yleinen sosiologian tutkimien asioiden ennakkoehtojen tarkastelu, jossa hyödynnetään vahvemmin muiden tieteiden alueella, esimerkiksi evoluutiopsykologiassa, käyttäytymisgenetiikassa ja kognitiivisessä, saavutettuja tutkimustuloksia. Tällaiset sosiaalisuuden tai sosiaalisen toiminnan alkuperää ja siihen liittyviä universaaleja piirteitä evoluutioteorian näkökulmasta tavoittelevat tarkastelut eivät rajoitu lähtökohtaisesti vain ihmisen sosiaalisuuteen. (Ks. esim. Gärdenfors 2003 ja Sperber 1996; myös Jokela 2005 ja Rotkirch 2005.)

sisen poliittisen yhteiskuntakonseption hajoamisen ja näin vähitellen kehkeytyneen modernin yhteiskunnan konstituution ja erityispiirteiden tutkimukselle (Kangas 2001, 17; vrt. Wagner 2001a, 128–145). Selkeästi yhteiskuntakokonaisuutta kuvauskohteenaan – toimivien yksilöiden sijaan – painottivat kuitenkin vahvimmin lähinnä Karl Marx ja Émile Durkheim.¹³ Uudemmista teoreetikoista kokonaisyhteiskunnallista teoriaa ovat puolestaan olleet kehittelemässä – joskin hyvin erilaisista lähtökohdista – Niklas Luhmann (erit. 1984) ja Jürgen Habermas (erit. 1981b). Yhteiskuntateorian yleisyys sosiologisena teoriana liittyy siis primaaristi teorian konstituutiokysymyksen laajuuteen, kyseessä on yleinen teoria *koko yhteiskunnallisten suhteiden kokonaisuuden konstituutiosta*, joka toimii osaltaan myös viitekehyksenä empiirisen tutkimuksen tarpeisiin innovoitaville käsitteellisille avauksille ja tarkennuksille.

Kuten vaikeudet eri teoreetikkojen istuttamisessa vain jommankumman puolen edustajaksi osaltaan paljastavat, liikkuu yleiseen teorian alaan lukeutuva tutkimus näiden kahden ideaalityyppisen ääripään väliin pingotetulla jatkumolla, ja monet yleiset teoreetikot ovat myös pyrkineet refleктоimaan niin sosiaalisuuden kuin yhteiskunnankin konstituutiota koskevia kysymyksiä (esim. Parsons 1934 ja 1951; Luhmann 1984 ja 1997; Habermas 1981a ja b; myös Joas 1992a ja 2000). Yleisen teorian jakaminen sosiaali- ja yhteiskuntateoriaan onkin syytä ymmärtää ennen kaikkea *nykyistä keskustelua selkeyttäväksi*, erilaisten teoreettisten tarkastelujen primaarisia painoituksia luonnehtivaksi apuvälineeksi.

¹³ Vaikka esim. Max Weber olikin kiinnostunut laajoista sivilisaatiotason historiallisista tarkasteluista ja länsimaiselle yhteiskunnalle luonteenomaisista piirteistä, oli hänen lähtökohdansa primaaristi sosiaalinen toiminta. Jukka Gronow ja Pertti Töttö (1996, 299) toteavatkin, että Weberin sosiologiaa ”kiinnostaa ensisijaisesti sellainen inhimillinen käyttäytyminen, johon toimijat liittyvät subjektiivisesti merkityksiä... joka on jollain lailla orientoitunut ja riippuvaista muiden toimijoiden samalla lailla ymmärryksestä toiminnasta ja jota sellaisena voidaan kutsua sosiaalisesti toiminnaksi” (ks. myös Kangas 2001, 17 ja 262). Toisaalta Weberiltä on löydettävissä argumentteja ”yhteiskunnan rajattuna kokonaisuutena” hylkäävän (Kangas 2001, 299–302), ”rajautumattoman” ja hierarkiattoman yhteiskunta-konseption puolustamisen perusteluihin nykykeskusteluissa (ks. Kangas 2001, 52).

Gesa Lindemannin (2006, 99) mukaan sosiaaliteoria operoi ensisijaisesti mikrotasolla saaden käyttämilleen käsitteille vakuuttavuutta juuri mikrotason esimerkkien avulla. Yhteiskuntateorian tarkastelujen painopisteen nähdään useimmiten puolestaan olevan primaaristi (kokonais)yhteiskunnallisissa makrotason ilmiöissä. Tämä jaottelu ei kuitenkaan päde ehkäpä kaikkein eniten "makro-myytistä kärsivään" Niklas Luhmannin systeemiteoriaan, sillä "mikron ja makron välinen erottelu on seurausta metodologisesta individualismista", joka ei ole yhteensopiva kommunikaatiolle perustuvan systeemiteorian kanssa (Nassehi 2005, 183). Myös toiminta- ja rakenneteorioiden jyrkkä vastakkainasettelu, joka johtaa helposti hedelmättömille maille, on tässä yhteydessä syytä hylätä. Toiminnasta emergoitunut rakenne ei nimittäin suinkaan ole passiiviseksi "reifioitunut", eristynyt entiteetti "tuolla jossain" vaan myös itsessään yhtäläillä vuorovaikutuksellinen ja dynaaminen toimija (vastakkainasettelun poistamisen ongelmista ks. esim. Schwinn 1998).

Rakennetta ei siis ymmärretä ensisijaisesti objektiiviseksi, "rakennesosiologian" tarpeisiin staattiseksi operationalisoitavissa olevaksi kategoriaksi, kuten esimerkiksi ikä tai sosioekonominen asema, tai taloudellisiin vaihtosuhteisiin palautuvaksi "perustaksi" vaan kulttuurin tai "semioosin" kanssa paralleeliksi institutionalisoitumisen kautta emergoituneeksi, jatkuvassa liikkeessä olevaksi sosiaalseksi kiteytymäksi, yhtäaikaisesti sekä toiminnan mahdollistajaksi että sen seuraukseksi (vrt. Wagner & Friese 2001, 120–123; ks. myös Heiskala 2000 ja Giddens 1984).¹⁴ Tai kuten Pertti Alasuutari (2006, 86–87) tämän ajatuksen tiivistää: "On muistettava, että yhteiskunnallisesta todellisuudesta puhuttaessa rakenne on metafora: yhteiskunta on toimintaa" – tai kommunikaatiota, saattaisi luhmannlainen lisätä.

Toiminta–rakenne-jakoon osittain liittyvä toiminnan ja kommunikaation välinen erottelu on sen sijaan tämän tutkimuksen näkökulman ymmärtämisen kannalta hyö-

¹⁴ Tämän tutkimuksen aiheen kannalta olennaisen huomautuksen toimija–rakenne-jakoon liittyen esittää Scott Lash (2003, 49): "Toisen modernin refleksiivisyydessä on kyse rakenteen ja toiminnan välisen eron emergentistä *kuolemasta*."

dyllisempi, sillä siinä voidaan nähdä historiallisia painotuseroja sosiaaliteorian (toiminta) ja yhteiskuntateorian (kommunikaatio) välillä. Kysymys on siis siitä *korostetaanko* sosiaalisen (interaktiotason) konstituutiota ja sen yleisiä ehtoja toiminnan näkökulmasta vai (systemisen) yhteiskuntakokonaisuuden konstituutiota kommunikaation välittämänä. Tämän tutkimuksen lähtökohtana toimivan yhteiskunnallisen muutoksen näkökulmasta jälkimmäinen, kommunikaation käsitteelle perustuva lähtökohta on hedelmällisempi, sillä toimintateoreettinen käsitteistö soveltuu heikomminkin kompleksisten nyky-yhteiskunnan yhteiskuntateoreettisten ilmiöiden tarkasteluun. Samaa linjaa noudattaa myös Rudolf Stichwehin (2000a, 11) kommentti, jonka mukaan keskittyminen ”sosiaalisen muutoksen aspekteihin... suosii kommunikaation ottamista yhteiskunnan perustavaksi ainesosaksi”.¹⁵

Edellisen pohjalta voidaan tämän tarkastelun painopisteen tulkita osuvan yhteiskuntateorian alaan – saksalaisen *Gesellschaftstheorie*-perinteen painotuksin, jossa siis korostuu ajatus yhteiskunnallisesta, dynaamisesta, entiteetistä (vrt. Münch edellä). Kyseessä on siis primaaristi teoria *yhteiskunnasta* – yhteiskunnallisten suhteiden nykyisen tilanteen, toimintalogiikan ja muutosten, yleisestä ja systemaattisesta analyysistä. Tällaisen yhteiskunnan käsitteen hyväksyminen tarkastelun ankkuriksi ei tarkoita Joasin ja Knöblin (2004, 11) varoittelemaa sitoutumista normatiiviseen (ihanne)yhteiskunnan ajatukseen eikä liioin territoriaalisesti – usein eri kansallisvaltioiden rajojen pohjalta – määrittävään ”säilöyhteiskuntaan” (esim. Beck 1997b, 115–116 ja Beck ym. 2001a, 11; Kangas 2001, 9–10 ja 303–308) tai yleisemmin tiukkaan ”integ-

¹⁵ Vaikka tässä onkin korostettu *kommunikaation* soveltuvuutta erityisesti yhteiskuntateoreettiseen kokonaisyhteiskunnallisten ilmiöiden tarkasteluun, ei kommunikaation käsitteen käyttöala suinkaan rajaudu vain tämälapsisiin tutkimuksiin. Yleisessä luhmannlaisessa merkityksessä kommunikaatio kattaa nimittäin kaiken sen mitä yhteiskunnassa on – tai pikemminkin kaiken sen mitä yhteiskunta on – interaktioista sivilisaatioiden muutoksiin. Risto Kangas (1995, 238) luonnehtii tätä Luhmannin kommunikaation universaalisuutta seuraavasti: ”Yhteiskunta eli sosiaalinen järjestelmä muodostuu kommunikaatiosta, ainoastaan ja vain kommunikaatiosta, ei yksilöistä, ihmisistä tai sosiaalisista toimintoista...” (Ks. myös Kangas 2001, 33–34.) Toisaalta, ja kuten edellä todettua, myöskaan *toiminta* ei missään tapauksessa rajoitu vain interaktiotasolle, vaikka toimintateoreettinen käsitteistö soveltuukin parhaiten juuri tuon tason tarkasteluihin. Kysymys on siis lähinnä painotuseroista käsitteiden soveltuvuutta erilaisiin tutkimustehtäviin luonnehdittaessa.

roituun holistiseen kokonaisuuteen” (Featherstone 1995, 134; vrt. Wagner 2001a, 143–144; myös Eisenstadt 2004, 292). Päinvastoin: lähtökohtana on mainitun keskuksettoman, dynaamisen yhteiskuntakäsityksen kanssa yhteensopivan anormatiivisen yhteiskuntateorian mahdollisuus.

* * *

Ontologiselta perustaltaan hyödynnettävä yhteiskuntateoreettinen näkökulma pohjautuu puolestaan ”antireduktionistiselle” (esim. Raatikainen 2004, 27–30) ajatukselle todellisuuden redusoitumattomasta kerrostuneisuudesta, emergenssistä: todellisuus on kerrostunut siten, etteivät rakenteiden monimutkaistuessa ilmaantuneet ”ylemman” tason ominaisuudet palaudu *jäännöksettä* ”alemman” tason ominaisuuksiin (mt., 41–42). ”Millä tahansa, mikä on kokonaisuutena enemmän kuin pelkästään osiensa summa, on itseensä kuuluva luonne, jota ei löydy osista, joista se on tehty” (Mead 1967 [1934], 329). Näin ollen esimerkiksi vesi kyllä muodostuu vedyn ja hapen yhdistelmästä, mutta sillä on myös emergenttejä ominaisuuksia, jotka eivät ole palautettavissa vety- ja happiatomeihin. Samoin luottokorttikan ei ole vain pala muovia; sen funktio nyky-yhteiskunnassa suosittuna vaihdon välineenä ei siis ole redusoitavissa esimerkiksi sen polymeeriseen molekyyliarakenteeseen.¹⁶ Emergenssin ajatuksen voi sosiologian primäärikohdetta koskien tiivistää seuraavasti: yhteiskunnalliset, tai pikemminkin sosiaalisen todellisuuden, substanssit ja suhteet nähdään antireduktionismin mukaisesti emergentteinä entiteetteinä¹⁷ suhteessa esimerkiksi

¹⁶ Filosofisesta keskustelusta yhteiskunnallisen todellisuuden – eksaktimmin: sosiaalisten tosiasioiden – konstituution ”metafyysiseen perustaan” ja emergenssiin liittyen ks. esim. Ruben (1985); Searle (1995); suuremmin yhteiskuntatieteiden metodologian huomioivaa lähestymistapaa edustaa esim. Sawyer (2001).

¹⁷ Tai staattisten ”entiteettien” sijasta pikemminkin erilaisina dynaamisina ”välityksinä ja koetuksina” (Lehtonen 2004) tai simmeliläisittäin ”jatkuvan muotoutumisensa tilassa” kiteytettävissä olevaksi yhteiskunnan ideaksi (esim. Simmel 1910–1911).

psykologisiin, biologisiin tai fysikaalisiin tekijöihin¹⁸, jolloin mahdollistuu sosiaalisten ilmiöiden tarkastelu ilman mainitun kahden ”perustavamman” tason *painotuksia*.

Tämän sosiaalisen todellisuuden emergenssijätuksen yhteydessä on myönnettävä se, muun muassa Gesa Lindemannin (2006, 98) oikeutetun kriittisesti esiin nostama näkemys, jonka mukaan *yhteiskuntateoriassa sosiaalisuuden konstituution ongelmaa ei yleensä reflektoida lainkaan* – se oletetaan usein jo jollain tavalla ratkaistuksi ja jätetään näin ollen kokonaan huomiotta. Toisin sanoen emergenssijattelua sovelletaan yhteiskuntateoriassa usein myös *sosiaalisen* todellisuuden tasolle niin, että esimerkiksi talous- ja politiikka-järjestelmän suhteiden tarkastelun ei katsota välttämättä edellyttävän interaktiotason sosiaalisuuden konstituution, kuten (yksilöiden) toisistaan riippuvien uskomusten ongelman reflektiota. ”Jäännöksettä palautumattomuuden” ideasta ei saisi kuitenkaan seurata sosiaaliteorian puolella kehitettyjen sosiaalisuuden yleisten ehtojen huomiotta jättämistä tai jopa niille vastakkaisten kantojen puolustamista, sillä sosiaalisuus on aina primaari yhteiskunnallisuuteen nähden.¹⁹

¹⁸ Niklas Luhmann autopoieettisen systeemijattelun pohjalta saman asian voisi ilmaista seuraavasti: kommunikaatiota hyödyntävät yhteiskunnalliset osajärjestelmät eivät palaudu jäännöksettä kognition avulla operoivien psyykkisiin systeemeihin, sillä vaikka näiden kahden järjestelmän välillä vallitseekin rakenteellinen kytkentä (*strukturelle Kopplung*) tai interpenetraatio, kuuluvat ne kuitenkin lopulta vain toistensa ympäristöön. (Ks. esim. Luhmann 1995, 210–254; vrt. Jalava 2006, 75–77.)

¹⁹ Sosiaaliteoriasta kompleksisen nyky-yhteiskunnan konstituutiota luotaavaan teoriaan ylettyvän jatkumon kehittelyn näkökulmasta erityisen hedelmälliseltä vaikuttaa ajatus ”prosessiontologialle” perustuvan pragmatistisen sosiaaliteorian (lähtökohdista ks. esim. Dewey & Bentley 1999 [1949]) ja niin ikään ”entiteettontologiaa” välttävän luhmannlaisen yhteiskuntateorian (esim. Luhmann 1997) toisiaan tukevien elementtien paikantamisesta. Esimerkiksi kysymys sosiaalisen järjestyksen mahdollisuudesta näyttäytyy näin ollen – modernin lukkoonlyömättömyyttä korostaen – enemmän erilaisien käytäntöjen kautta dynaamisesti muotoutuvana kuin normatiivisena lähtökohtana (vrt. Nassehi 2005, 180).

3 Moderni, moderni yhteiskunta, modernisaatio ja moderniteetti: käsitteellisestä reflektiosta modernin kontingenssiin

Jotta tässä tutkimuksessa käytettävät käsitteet ankkuroituisivat, vaikka aluksi löyhästikin, vallitseviin yhteiskuntatieteellisiin keskusteluihin, on syytä kartoittaa myös sitä mistä oikein puhutaan kun puhutaan esimerkiksi modernista tai modernista yhteiskunnasta. Abstraktien sosiologisten avainkäsitteiden määrittelyyn on tieteenalan historiassa uhrautunut monen tutkijan koko tieteellinen elämäntyö, mutta määritelmistä ei silti, tieteenalan luonteesta johtuen – tieteenalan joka Max Weberin (1973 [1904], 206) sanoin ”on tuomittu ikuiseen nuoruuteen... [ja jonka –M.V.] kulttuurin ikuisesti etenevä virta ajaa jatkuvasti uusiin ongelmanasetteluihin” – vallitse yhtä ajan ja paikan ylittävää yhteisymmärrystä. Tässä yhteydessä on kuitenkin mahdollista reflektoida muutamia tämän tutkimuksen osalta merkittäviä käsitteitä vain pintapuolisesti – lähinnä tietyn ajatteluperinteen ja myös siitä juontuvien sitoumusten julkituomiseksi.

Sosiologia ja moderni ovat historiallisesti ja käsitteellisesti kiinni toisissaan; sosiologian tieteenalana voidaan sanoa syntyneen yhdessä modernin yhteiskunnan kanssa, sitä kuvaamaan ja sen itseymmärrykseksi. Näin ollen voidaan puhua myös ”sosiologisesta modernista”, sillä ”[m]oderni on itsessään syvästi ja luontaisesti sosiologinen” (Giddens 1990, 43; vrt. Nassehi 2006, esim. 13 ja 64).²⁰ Sosiologia siis toimi – ja toimii myös jatkuvasti – sekä modernin yhteiskunnan kuvaajana että sen kättilönä (esim. Kangas 2001, 306; Wagner 2001b, 1–6; Giddens 1990, 10–17). Tieteenalan synnyn voi, yksinkertaistaen²¹, sanoa liittyvän näin ollen siihen, että käsillä olevaksi ymmär-

²⁰ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että sosiologialla olisi todellisia mahdollisuuksia modernin halltuun ottamiseksi kokonaisuudessaan; moderni on fundamentalistisesti pluralistinen ja sellaisena se pakenee alati yhdestä kuvauspisteestä tapahtuvia totaliteettitarkasteluja (ks. Lichtblau 1999; myös esim. Luhmann 1998, 1–21 ja Luhmann 1987).

²¹ Tähän ”klassiseen yksinkertaistukseen” liittyvistä, modernin ja yhteiskuntatieteiden jännitteestä juontuvista, ongelmista ks. Wagner 2001b, erit. 3–6.

retty muutos, traditionaalisen sääty-yhteiskunnan lopullinen modernisoituminen, oli otettava haltuun käsitteellisesti, oli tuon muutoksen syynä sitten kapitalistinen talous ja tuotanto (Marx), teollistuminen ja työnjako (Durkheim) tai kokonaisvaltainen rationaalistuminen (Weber) (ks. esim. Giddens 1990, 10–12).

Toisaalta voidaan puhua sosiologialle tyypillisestä ”modernin diskurssista” (Nassehi 2006). Klassisessa muodossa tämän sosiologialle ominaisen argumentointitavan pohjana on toiminut keinotekoinen modernien ja traditionaalisten yhteiskuntien välinen dikotomia, jossa modernin epookin nähdään huipentuvan legitimaatioihin ja merkityksiin, jotka perustuvat rationaaliin laskelmiin ja instituutioihin, lailliseen sopimukseen ja yksilön tahtoon traditionaalisia yhteiskuntia luonnehtivien tavan, uskonnon ja yhteisöllisen varallisuuden sijaan (esim. Venn & Featherstone 2006, 459; vrt. Giddens 1995, 92–94 ja 129–136). Tämä sosiologinen modernin ja traditionaalisen yhteiskunnan klassinen dikotomia ei kuitenkaan kestä historiallisen tutkimusotteen tuottamaa kriittistä arviointia: ”Modernin diskurssi on tekemällään erottelulla rekonstruoinut näkemyksen edeltävistä ajanjaksoista ja ymmärryksen omasta koherensistaan, jotka eivät yksinkertaisesti vastaa historiallista todellisuutta” (Venn & Featherstone 2006, 459). Perinteinen sosiologinen moderni on siis aina tarvinnut itselleen ”toisen” ollakseen olemassa – ”toisen”, josta se voi erottua (edukseen).

Tässä huokuu sosiologialle tyypillisen yleistyksiin pyrkivän, luokittelevan käsitteellistämistavan ja tarkan erityisyyksiä luotaavan historiallis-empiirisen tutkimuksen keskeinen jännite, joka kiteytyy pitkälti kysymykseen sosiologian paikasta kiistanalaisella ja monenlaisia tulkintoja mahdollistavalla janalla *nomoteettinen–idiograafinen*: toisessa päässä universaaleja lakeja etsivä, etäinen sekä varauksin myös objektiivis-positivistinen ja toisessa kuvaileva, läheinen sekä useimmiten hermeneuttis-subjektiiivinen. (Tästä keskustelusta ks. esim. Goldthorpe 1991 ja 1994; vrt. Burawoy 2006, 279–280.) Tämä näiden ideaalityyppien pohjalta polariteettina esitelty, erityyppisille muutosteorioille keskeinen ja vaille ratkaisua jäävä jännitteinen perspektiivi voidaan abstraktissa muodossa kiteyttää seuraavaan konstikkaaseen, tämän tutki-

muksen yleisenä modernin *credona* toimivaan kysymykseen (Wagner 2001b, 8; kurs. lisätty – M.V.): ”Jos modernin historia tuntee sekä moninaisuuden että mahdollisuuden, voiko olla olemassa teoretisointia, joka kattaa kaiken nykyisen ja menneen monimuotoisuuden sekä mahdollisuudet, jotka ovat avoinna tulevaisuudelle, omaksumatta itse jonkinlaista moninaisuuden ja mahdollisuuden muotoa?” Tähän modernin perimmäisen ”lukkoonlyömättömyyden” kiteyttävään kysymykseen on tarjottu – vaikkakin kysymystä tiedostamatta – moninaisia vastauksia yhteiskuntatieteiden historiassa normatiivisista järjen, tieteen ja sivilisoinnin edistyskertomuksista aina täydelliseen kiinnikkeettömyyteen ja kontingenssin julistamiseen modernia määrittäväksi tekijäksi (*Eigenwert*). (ks. esim. Luhmann 1998, 45–62).

Jotta näin paljon toisistaan poikkeavia kantoja sisältävä yhteiskuntaa kuvaamaan pyrkivä keskustelu olisi ylipäänsä mahdollista, tarvitaan eritasoisia yhteisöä yhteisesti hyväksymiä ja hyödyntämiä käsitteitä ja käsitteistöjä. Yleisimmällä käsitteellisellä tasolla voidaan puhua kattokäsitteistä, *supermetaforista* (Gronow ym. 1996, 11–12), jolloin nämä perustavat metaforat voidaan tulkita tavallaan metaforan luonteensa peittäneiksi, ajattelua jäsentäviksi ja näin ollen usein avaamatta jääviksi yleisiksi kategoriiksi.²² Nämä yleisimmän tason metaforat kokoavat puolestaan alleen seuraavan tason metaforia, joita voidaan edelleen mainittuja klassikkotutkijoita (mts.) seuraten kutsua puolestaan *avainmetaforiksi*. Esimerkiksi ”modernin” *supermetaforaan* sisältyy erilaisia *avainmetaforia* kuten (modernin) ”yhteiskunnan differentiaatio ja integraatio”. Nämä *super-* ja *avainmetaforat* ovat väljiä yhteiskuntatieteellisiä käsitteitä, joiden eksplisiittisestä määritelmästä ei ehkä vallitse täyttä yksimielisyyttä tieteentekijöiden piirissä, mutta joiden sisällöstä, alasta ja käytöstä ollaan – tai ainakin uskotaan oltavan – siinä määrin samaa mieltä, että ne luovat keskustelun mahdollistavia reunaehtoja yhteiskuntatieteelliselle kommunikaatiolle ylipäänsä. Tässä tutkimuksessa hyödynne-

²² Metaforan voidaan katsoa olevan myös jotain kielellistä merkitystä yleisempää. Georg Lakoffin ja Mark Johnsonin (1980) mukaan juuri metaforat ovat keskeisiä todellisuuden välitysmekanismeja, ei vain ajattelun, jonka kehittämisessä metaforat ovat toki avainasemassa, vaan myös toiminnan kannalta (vrt. Aro 1994, 56).

tään erityisesti seuraavia metaforajoukkoa: moderni, modernisaatio, moderniteetti ja moderni yhteiskunta, jonka perustuu saksankielisille kantasanoille *Moderne, die moderne Gesellschaft, Modernisierung* ja *Modernität*.²³

Modernin voidaan sanoa viittaavan "sosiaalisen elämän ja organisaation muotoihin, jotka nousivat esiin Euroopassa n. 1600-luvulta lähtien ja joista jälkeenpäin tuli vaikutuksiltaan enemmän tai vähemmän maailmanlaajuisia", kuten Anthony Giddens (1990, 1) modernin määrittelee, mutta lisää samalla, että tämä tiettyyn aikajaksoon ja alueeseen sitoutuva määritelmä ei kerro vielä mitään modernin keskeisistä piirteistä (mts.).²⁴ Peter Wagner (2001a, 171) erottaa puolestaan eksplisiittisesti modernin yhteiskunnan (*modern society*) ja modernin (*modernity*) painottamalla, että "[m]oderni yhteiskunta' tarkoittaa sosiaalista järjestystä, joka saa moderniutensa partikulaarisista rakenteellisista ja institutionaalisista järjestelyistä". "Moderni' puolestaan viittaa tilanteeseen, sellaisiin edellytyksiin, jotka ihmiset antavat itselleen tai joista he löytävät itsensä" (mts.) Tässä käsitteellisessä erottelussa korostuu ennen kaikkea se seikka, että modernin yhteiskunnan käsite ikään kuin ottaa modernin "annettuna ja tunnistettavissa olevana sosiaalisena muotona" (mts.).

Toisin sanoen *modernilla yhteiskunnalla* tarkoitetaan näin ollen useimmiten tietynlaisen institutionaalisen yhteiskunnallisen kehityksen vaihetta, joka nähdään länsimaissa

²³ Englanninkielisessä yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa käytetään usein kolmiosaista terminologiaa *modernity, modern society* ja *modernization*, jolloin ero *Modernen* ja *Modernitätin* välillä jää ambivalentiksi. (Saksankielisestä käsitehistoriallisesta tarkastelusta ks. esim. Gumbrecht 1978). Lisäksi englanninkielisen *society*-käsitteen etymologia on sanassa *social* (latinaksi *socius*, mm. jakaa) kun taas Saksan *Gesellschaft* kantaa mukanaan vahvempaa seurallisuuden, *Geselligkeit*, painotusta.

²⁴ Vahvemmin kokemukseen perustuvan, "esteettis-ajallisen" määritelmän tarjoavat puolestaan Kotkavirta ja Sironen (1989b, 7): modernilla "ilmaistaan eroa ja jännitettä uuden ja vanhan, menneen, nykyisen ja tulevan välillä". Tähän modernin kokemukselliseen puoleen viitataan tässä kuitenkin käsitteellä moderniteetti (ks. jäljempänä).

nykyisin vallitsevana ja siten viimeisenä ”modernisaation” vaiheena.²⁵ Modernin käsite Wagnerin ajattelun pohjalta ymmärrettynä on puolestaan jo itsessään avoin ja avoimena alati problemaattinen – tai kontingentti – niin teoreettisesti kuin historiallisestikin: ”[M]oderni määrittäytyi konstitutiivisesti problematiikkojen kautta, jotka pysyvät avoimina, ei annettuihin ongelmiin tarkoin määriteltyjen ratkaisujen kautta” (Wagner 2001b, 8).

Myöskään tässä tutkimuksessa ei modernin katsota määrittävän ensisijaisesti temporaalisesti ja spatiaalisesti, tietyksi selkeärajaisen alueeksi ja/tai historialliseksi ajanjaksoksi, vaan konstitutiivisten tekijöidensä²⁶ pohjalta, joita on – edelleen Wagneria seuraten – lähdettävä luotaamaan erilaisten problematiikkojen avulla. Nämä problematiikat, kuten jo todettua, eivät odota lopullista ratkaisuaan vaan avaavat – niihin an-

²⁵ Niklas Luhmann määrittelee modernin yhteiskunnan puolestaan sille ominaisen ja primaarin eriytymismuodon mukaan: ”Määrittelemme modernin yhteiskunnan käsitteen sen differentiaatiomuodon kautta ja irrotamme tuon käsitteen näin modernissa yhteiskunnassa tähän asti tarjotuista, tuolle yhteiskunnalle ominaiseen erityislaatuuteen perustuvista, kuvauksista” (Luhmann 1997, 743). Tämä Luhmannin mukaan modernille yhteiskunnalle konstitutiivinen differentiaatiomuoto, funktionaalinen eriytyminen, vaatii puolestaan toteutuakseen mahdollisuuden toisen asteen havainnoiteihin, jotka näin ollen ovat ”tiettyjen sosiaalisten funktiojärjestelmien *rakenteellisen* eriytymisen *operatiivinen* perusta” (Luhmann, 1998, 57). Havainnointi taas ”merkitsee sellaisen operaation ykseyttä, joka käyttää jotakin erottelua merkitäkseen yhden tai toisen puolen tästä erottelusta” (Krause & Raiski 2004, 240), eli eronteko tai jako toimii kaiken havainnoinnin perustana. Yleisesti ilmaistuna: mitään ei ole ilman jotain muuta ja tämä pätee myös muun muassa fysiikkaan: ”Havainnointi edellyttää epätasapainotilaa – eroa negentropian ja entropian välillä” (Rasch 2002, 9) – universumissa on siis oltava pieniä epätasapainoisia osuuksia (ks. esim. Sklar 1992). Luhmann nojaa jakojen välttämättömyyden ajatuksessaan fysiikan filosofian sijaan kuitenkin matemaatikko Spencer-Browniin, joka aloittaa koko logiikan ohjelmansa kehotuksella (1969, 3): ”Tee jako. Kutsu sitä ensimmäiseksi jaoksi.”

²⁶ ”Konstitutiivisten tekijöiden pohjalta määrittelyllä” ei siis tässä ymmärretä yritystä antaa modernin määritelmälle välttämättömiä ja riittäviä ehtoja. Koska moderni nähdään ensisijaisesti yleisenä ”kat-toproblematiikkana”, ja näin ollen mieluummin suhde- kuin entiteettikäsitteenä, määrittäytyvät sen konstitutiiviset tekijät erilaisten sille ominaisten osaproblematiikkojen kautta, joiden voidaan katsoa olevan ajallisesti ja paikallisesti muuttuvia – samoin kuin näihin problematiikkoihin kulloinkin esitettyjen vastausyritystenkin. ”Suuri osa 1800- ja 1900-lukujen sosiaalitieteistä teki virheen luullessaan historiallisesti erityislaatuista problematiikkatulunkintaa modernin yleiseksi problematiikaksi” (Wagner 2001b, 6; vrt. Lichtblau 1999, 2). Näin ollen moderni pakenee jatkuvasti eksplisiittisiä, käsitteensä lukkoon lyöviä määritelmiä, vaikka sille ominaisten problematiikkojen yleiset piirteet voidaankin historiallis-empiirisen ja käsitteellisen abstrahoinnin avulla saavuttaa. Esimerkiksi juuri Peter Wagnerille (2001a, 170; 2001b, 4) nämä modernia luonnehtivat yleiset piirteet ovat autonomia ja hallinta, joiden välinen jännite muodostaa modernille konstitutiivisen avoimuuden.

nettujen erilaisten ratkaisuyritysten ohella – näköaloja modernin karakteristiikkaan, jolle modernin molemmat puolet, ”rationaalinen ja patologinen”, ovat konstitutiivisia (vrt. Lichtblau 1999, 2–3). Tämän ”fiksautumattoman” modernin ajatuksen avulla avautuu siis mahdollisuus tarkastella kontingenssille perustuvaa modernin dynamiikkaa (vrt. Luhmann 1998, 45–68; myös Gumbrecht 2001), jota saksalaisessa yhteiskuntatieteellisessä perinteessä on usein käsitteellistetty erilaisten dialektiikkojen tai antinomioiden kautta lähtien Kantista ja päätyen Ulrich Beckin kaltaisiin nykyteoreetikoihin (ks. esim. Münch 1993; myös Heller 2005; vrt. Bauman 1991).

Näitä keskenään ristiriitaisia, modernin kontingenssia ratkeamattomana problematiikkana luonnehtivia samanaikaisia jännitepareja (Münch 1993, erit. 58–61) on löydettävissä useita ja keskenään erilaisia: teknis-rationaalinen kehitys ja sivuvaikutukset (Beck), kaupallisen yhteiskunnan positiiviset ja negatiiviset seuraukset (Adam Smith), kulttuuri ja luonto (Latour)²⁷, ongelmien ratkaisu ja ongelmien tuottaminen (Luhmann), progressio ja offensiivi (Risto Eräsaari). Tämä ajatus modernille konstitutiivisesta lukkoonlyömätömästä dynamiikasta pohjautuu ajatukselle modernin perimmäisestä kontingenssista (vrt. Luhmann 1998, 45–62; Wagner & Frieze 2001, 118–119), jota luonnehditaan seuraavassa luvussa yhteiskuntateoreettisia elementtejä mukaan ottaen.

²⁷ Bruno Latour (esim. 1993) puhuu modernin dialektiikan sijasta modernin ”hybridiluonteesta”, jossa hybridejä muodostavat mm. luonto ja kulttuuri, merkitykset ja mekanismit sekä merkit ja esi-neet/asiat. Näin ollen ”puhdasta modernia”, esimerkiksi täysin luonnosta irtautunutta kulttuuria, ei Latourin mukaan ole koskaan ollut olemassa eikä tule todennäköisesti olemaan. Näin ollen Latourin ”dialektiikan” voi tulkita olevan enemmän jatkuvaa modernin rajankäyntiä koskeva kuin kokonaan modernille immanentti. Samanlaisen, modernin ulkoiseksi dynamiikaksi tulkittavissa olevan ambivalenssin voi paikantaa myös Beckiltä (esim. 1994, 23) löytyvästä moderni–vastamoderni-jaottelusta. Näin ollen Beckin teoriaa voi tulkita jatkuvan sisäisen ja ulkoisen dynamiikan välisen jännitteen kautta, joka hahmottuu asettamalla teorialle sellaisia kysymyksiä, kuten ”ylittykö moderni modernin muutoksessa?” tai ”voiko modernia havainnoida sen ulkopuolelta, objektiivisen tarkkailijan positiosta?”. Vrt. Scott Lashin (2003, 56) näkemys Beckin teorian heilahtelusta ”realismin ja immanentismin välillä”.

Modernisaatio liitetään puolestaan yleensä siihen historiallis-institutionaaliseen modernisoitumiskulkuun, joka on luonnehtinut monialaisesti erityisesti niin sanottuja länsimaita 1700-luvun tuotannollisista ja poliittisista mullistuksista lähtien. Tämän "ortodoksisen", institutionaalisiin muutoksiin keskittyvän ja tilastollisen "rakennesosiologian" osaltaan kanonisoiman modernisaatioparadigman vahvasta asemasta sosiologian historiassa huolimatta myös "modernisaatioteoriasta" voidaan puhua yleisenä kokoavana kattokäsitteenä, vaikkei yhtenäistä teorian kriteeristön tiukassa mielessä täyttävää modernisaatioteoriaa olisikaan osoitettavissa (vrt. Berger 1996).²⁸ Myös Beck näyttää käyttävän modernisaation käsitettä tässä viimeksi mainitussa merkityksessä: Klassisen modernisaatioparadigman "teollisen yhteiskunnan tarina" (Melin & Nikula 2003b) on yhteensopiva Beckin "ensimmäisen modernin" kanssa, josta aukeaa, refleksiivisen modernisaation vaikutuksesta, tie teollisen yhteiskunnan pakoista vapautuneeseen toiseen moderniin (esim. Beck 1993, 69–75).

Tästä osittain poikkeava modernisaation tulkintamahdollisuus liittyy *modernisaation* ja *differentiaation* mieltämiseen paralleelisiksi. "Edistyksen" tai "kehityskulun" sijaan modernisaatio kytkeytyy yhteiskunnan yleiseen – niin historialliseen kuin käsitteelliseenkin – differentiaatioon, ja tämä muutos voidaan tiivistää pääpiirteissään seuraavasti: stratifikaatioon perustuva hierarkkinen sääty-yhteiskunta modernisoituu vähitellen ja siitä kehkeytyy funktionaalisesti eri omalakiin alajärjestelmiin differentioituva polysentrinen ja kompleksinen moderni yhteiskunta (esim. Luhmann 1997, 678–743; ks. myös Vanderstraeten 2006). Kun primaaristi stratifikaatioon perustunut yhteiskunta on vähitellen eriytynyt polysentriseksi autonomisten alajärjestelmien yhteiskunnaksi, eli moderniksi yhteiskunnaksi, modernisaation luonne muuttuu.

²⁸ Tämä teleologinen "modernisaatio yhteiskunnallisena edistyksenä" -ajatuskulku on esimerkki modernin sisällöllisestä lukkoonlyömisestä sosiologisessa tutkimuksessa. Siinä modernisaatio sidotaan suoraan länsimaiseen institutionaalishistorialliseen kehitykseen, johon sekä modernisaation itsensä tuottamat, mutta *aina itse edistyvän järjestelmän ulkopuolelle jäävät ongelmat* että "modernisaatiomatkinsa" alkupäässä olevat "kehittymättömämmät" yhteiskuntamuodot vertautuvat marginaalisina, modernisaation keinoin parannettavissa olevina onnettomina "toisina" tai vähintäänkin länsimaisten tieteenalojen tilastomittareiden tavoitettavissa olevina ei-vielä-tapauksina. (Berger 1996; Melin & Nikula 2003, 256; vrt. myös Eisenstadt 2004.)

Vaikka eriarvoisuuden ja luokkaerojen vähentämisen voidaankin Luhmannin mukaan katsoa kuuluvan modernisaation alaan myös modernissa yhteiskunnassa, *ei modernisaatio täytä enää sille aikaisemmin olennaista tehtävää yhteiskunnan ja sen kuvaustavan muuttajana*: "[S]illä ei ole enää... funktiota eikä se toimi minään muuna kuin riesana. [...] Funktionaalisen differentiaation dominanssi pysyy sen näkökentän ulkopuolella." (Luhmann 1997, 1085.) Klaus Lichtblau (1999, 5) puhuu samassa merkityksessä "edistykestä" funktionaalisen eriytymisen prosessina, jota on hänen mukaansa Simmelistä ja Durkheimista Parsonsiin ja Luhmanniin saakka pidetty itsessään sosio-rakenteellisen modernin ytimenä.

Moderniteetti ymmärretään tässä puolestaan ensisijaisesti modernin välittömään kokemukseen liittyväksi käsitteeksi, jonka olemus on kiteytettävissä simmeliläisittäin esimerkiksi välittömän läsnäolevuuden, pakenevuuden ja satunnaisuuden samanaikaisuuden kokemusta luotaaviin metaforiin, kuten muotiin (Noro 1996, 229–235) – tai kuten Jussi Kotkavirta ja Esa Sironen (1989b, 8) tiivistävät Baudelaireen pohjautuen: moderniteetin "merkitykseksi täsmentyy ohimenevä, *transitorinen*, sen paradigmaksiksi muoti".²⁹ Moderniteettiin, vieläpä sille perustavana elementtinä, voi näin ollen tulkita liittyvän niin sanotun kontingenssin tunteen (*Kontingenzgefühl*); kun mikään ei ole välttämätöntä, mikään ei myöskään ole varmaa (vrt. Makropoulos 1995). Näin ymmärrettynä moderniteetti tulee lähelle edellä luonnosteltua dynaamisen tai kontingentin modernin käsitettä; yhtäaikaisten, eri suuntiin vetävien tendenssien – kuten suurkaupungin mahdollisuuksia avaavan yltäkylläisyyden ja tukahduttavan liiallisuuden – välitön, vaille lopullista ratkaisua jäävä jännitteinen kokemus (ks. Simmel

²⁹ Kotkavirta ja Sironen kääntävät Baudelairen ranskankielisen termin *modernité* yksinkertaisesti moderniksi, mutta tässä hyödynnetyn erottelun mukaan kyseessä on juuri moderniteetti modernin kokemuksellis-esteettistä puolta korostavana käsitteenä. Tässä esitetyn tulkinnan kanssa yhtenevää käsitteellistä erottelua kannattaa myös Arto Noro (2005, 18), joka painottaessaan simmeliläisen modernin tematiikan muotiin vertautuvaa satunnaisuutta ja stilisointia toteaa: "Nyt paljastuu myös se, miksi Simmelin yhteydessä 'modernista' kannattaa käyttää muodin kanssa samankantaista moderniteetin käsitettä (saks. *Modernität*, ransk. *modernité*)."

2005b [1903]) tavoittaa yksilön moderniteettikokemuksena häivähdyksen modernille konstitutiivisesta kontingenssista.

4 Mitä tarkoitetaan anormatiivisella kontingenssiteorialla?

Tutkimuksen näkökulman eksplikoimiseksi on edellä luonnosteltu käsitys modernista kontingenssille rakentuvana ja vain erilaisten problematiikkojen avulla käsitteellistettävissä olevana muotona yhdistettävä aiemmin konstruoituun yhteiskuntateorian ajatukseen. Toisin sanoen abstraktia modernin ongelmallisuutta pohtivan näkökulman sijasta pyritään nyt hyödynnetty näkökulma konkretisoimaan antamalla tälle kontingentille muodolle yhteiskuntateoreettinen sisältö. Näin päästään tarkastelemaan sekä yhteiskunnallisten suhteiden eriytymistarkasteluja ja niihin liittyviä erilaisia havainnointipositioita; pohtimaan erityisesti Ulrich Beckin näkökulmaa nyky-yhteiskunnan eriytymiseen ja hänen itselleen konstruoimaansa tarkastelupistettä tuossa eriytyväksi tulkitussa dynaamisten suhteiden tilassa.

Koska varsinainen nykyisen yhteiskunnallisten suhteiden tilan konstituution teoretointi ei ole kuitenkaan tämän tutkimuksen raameissa mahdollista, on tutkimus ankuroitava modernin kontingenssin ajatuksen kanssa yhteensopivaan "yhteiskunnan" konstituutioteoriaan. On siis asetettava tutkimuksessa reflektion ulkopuolelle jäävä yhteiskuntateoreettinen "absoluuttinen presuppositio"³⁰, jollaisena tässä tutkimuksessa toimii juuri *modernin yhteiskunnan differentioitumisen* periaate. Eli: yhteiskunnalli-

³⁰ Absoluuttisen presupposition käsite on peräisin R. G. Collingwoodilta 1998 [1940]), ja sillä tarkoitetaan sellaisia tutkimukseen liittyviä ennako-oletuksia, jotka eivät itse nouse tutkimuksen piiriin eivätkä näin myöskään ole vastauksia tutkimuksessa esitettäviin kysymyksiin. Absoluuttiset presuppositiot eivät siis ole propositioita – ne eivät voi olla joko tosia tai epätosia, koska ne eivät ole riippuvaisia mistään niitä edeltävistä presuppositioista – vaan tieteelliset väittämät ylipäänsä mahdolliseksi tekeviä perusolettamuksia. Vrt. Luhmannin (1995, 12) yhteiskuntateoreettisen rakennelman lähtökohta: "Seuraavat näkökohdat olettavat, että on olemassa systeemejä."

nen –niin systeeminen (ks. Luhmann 1997) kuin sosiaalinenkin (ks. Gronow 2004)³¹ – eriytyminen oletetaan nykyisten yhteiskunnallisten suhteiden järjestelmälle konstitutiivisena elementtinä³², ja tämä periaate on samalla yhteensopiva mainitun anomaattivisuutta painottavan, kontingenssille rakentuvan modernin näkökulman kanssa.

Tämän valitun näkökulman *sosiologisuus* korostuu erityisesti siinä, että eriytyminen on paitsi sosiologian olemassaolon ehto tieteenalana myös mahdollista tavoittaa – ja samalla uusintaa – juuri ”kokonaisyhteiskunnallisiin” tarkasteluihin spesialisoituneen tieteenalan, eli sosiologian, havainnointina. Toisin sanoen: sosiologia modernin yhteiskunnan itsekuvausta tuottavana tieteenä ja sen kuvauskohde, eriytyvä moderni yhteiskunta, joka eriytyessään tuottaa tieteen omalakisien osajärjestelmän ja sosiologian sen osana, ovat erottamattomasti kiinni toisissaan. Samalla sosiologinen yhteiskuntateoria on – tuottaessaan jatkuvasti yhteiskunnan itsehavainnointeja – reflektio- teoriaa Luhmannin tarkoittamassa merkityksessä: se on siis ”itseensäviittaavan auto-

³¹ Tässä tutkimuksessa painottuu yhteiskunnallisen differentiaation aiemmin määritellyssä merkityksessä yhteiskuntateoreettinen näkökulma: kyse on yhteiskunnan, *unitas multiplexinä*, eriytymisestä autopoieettisiin eli itse itsensä uusintaviin alajärjestelmiin. Sosiaalinen differentiaatio viittaa puolestaan niiden tapojen määrän kasvuun, joiden kautta yksilö voi kiinnittyä yhteiskuntaan: “[E]rilaisia sosiaalisia asemia, joihin yksilö voi kunakin aikana tai peräkkäin asettua, on yhä enemmän. [...] Modernia eriytynyttä yhteiskuntaa luonnehtii suurempi väljyys näiden sosiaalisten asemien haltijoilta odotettavissa roolisuorituksissa ja -esityksissä.” (Gronow 2004, 240.) Näiden differentiaatiomuotojen erottelun jälkeen tapahtuvasta uudelleenyhdistämisestä yhteiskunnallisen inklusion käsitteen kautta ks. Nassehi (2004a, 110–115).

³² Differentiaatioperiaatetta, jonka voidaan yleisessä muodossa katsoa olevan keskeinen koko eurooppalaisen sosiologian traditiolle Adam Smithistä alkaen, tukeva historiallis-empiirinen evidenssi on kuitenkin erittäin vahvaa (ks. esim. Becker toim. 2004; Luhmann 1980–1995). Smithin lisäksi sosiologiaa lähellä olevista yhteiskunta-ajatteliijoista differentiaation ajatuksella – kuitenkin ilman käsitteellistä yhtenäisyyttä – operoiviksi voidaan laskea ainakin Herbert Spencer, Emile Durkheim, Max Weber, Talcott Parsons, Jürgen Habermas, Niklas Luhmann, Jeffrey Alexander ja Shmuel Eisenstadt. (Ks. Nassehi 2004a ja 2006, 414–425; myös esim. Schimank 1996 ja Noro 1993, 120–123.)

poiesiksen aspekti” tuottaen jatkuvasti omaa kuvauskohdettaan. (Luhmann 1995, 479). (Ks. esim. Kangas 2001, 35–40.)³³

Differentiaation ottamisesta ”nyky-yhteiskunnan” primaariksi konstitutiiviseksi periaatteeksi seuraa väistämättä myös yhteiskunnallisen järjestyksen kysymyksen, eli niin sanotun ”Hobbesin ongelman” paikantuminen sekundaarisesti eriytymiseen nähden (Kangas 2001, 48–56). Jos yhteiskunnan differentiaatio ja moderni yleisenä –pitkälti juuri differentiaatiosta – kumpuavia problematiikkoja sisällökseen saavana historiallisesti muuttuvana kontingenssille rakentuvana muotona³⁴ tunnustetaan tutkimuksen presuppositioksi, ei systeeminen integraatio ja sosiaalinen koheesio voi toimia yhteiskuntateoreettisena lähtökohtana. Näin ollen sosiologiselle perinteelle ominaista ”normatiivista integraatiota” – tai itse asiassa edes koko järjestyksen ongelmaa – ei ole syytä ottaa (itsestään selvästi) tarkastelun lähtökohdaksi, sillä kuten Kangas (2001, 55) toteaa

”kysymys sosiaalisesta järjestyksestä... ei ole kuitenkaan yhteiskuntaa koskevan ajattelun alkupiste, vaan päinvastoin pitkän prosessin päätepiste. Järjestyksen kysymys herää oikeastaan vasta silloin, kun sosiaalista elämää ja järjestystä määrittävät totunnaiset ajattelutavat ja itsestäänselvytykset murenevat ja menettävät merkityksensä.”

Jos halutaan pysytellä anormatiivisessa sosiologisessa yhteiskuntateoriassa, jossa moderni yhteiskunnallisten suhteiden kulloinenkin tila ymmärretään ensisijaisesti diffe-

³³ Sosiologian ei siis nähdä olevan lähtökohtaisesti sidottu mihinkään normatiiviseen ”tehtävään”, ei esimerkiksi yksilöiden liberaalien oikeuksien ja egalitarististen toimintamahdollisuuksien maksimointiin, muttei myöskään ”sosiaalisen” puolustamiseen kollektiviteetteja luomalla (vrt. kansalaisyhteiskunta) tai yhteiskunnallista integraatiota painottamalla (ks. Nassehi 2006, 355–356). Tähän kysymykseen liittyvistä sosiologisen ja filosofis-normatiivisen näkökulman – tai diskurssin – eroista tarkemmin ks. Nassehi (2006, esim. 13–15), joka itse painottaa ”modernin sosiologista diskurssia” erotuksena Jürgen Habermasin ”modernin filosofisesta diskurssista” (ks. Habermas 1985).

³⁴ Tässä hyödynnetään yksinkertaistettua ilmaisua, joka kantaa konnotaatiota eriytymisen (ajallisesta) ensisijaisuudesta modernin kontingenssiin: eriytyminen tuottaa erilaisiksi yhteiskunnallisiksi problematiikoiksi kiteytettävissä olevaa kontingenssia. Moderni ja eriytyminen ovat kuitenkin tiukasti ja monitahoisesti toisiinsa sotkeutuneina: modernien ajatusmallien kehittyminen esimerkiksi aikakäsitteyksessä ja teologis-filosofisissa näkemyksissä tapahtuneiden muutosten pohjalta ja yhteiskuntarakenteelliset muutokset, esimerkiksi talouden erkaantuminen uskonnosta, eivät ole yksiselitteisesti primaariksi ja sekundaarisesti erotettavia asioita. (Ks. esim. Gumbrecht 2001; Blumenberg 1983 [1966].)

rentiaation kautta, "voi[daan – M.V.] lähteä liikkeelle ainoastaan sosiaalisen järjestyksen perustavanlaatuisesta epätodennäköisyydestä" (Kangas 1995, 228 viite 1).³⁵ Näin ollen *kysymystä yhteiskunnassa tapahtuvasta, eriytymiseen liittyvästä muutoksesta voidaan pitää primaarina sosiaalisen integraation ongelmaan nähden.*

Yhteiskunnallinen normatiivinen integraatio tulee differentiaation lähtökohdaksi ottamisen jälkeen toisin sanoen kontingentiksi – "ei välttämättömäksi, muttei mahdottomaksi" (Luhmann 1995, 106). Normatiivisuus kontingenssin sulkeistamisena ja kontingenssi anormatiivisena avoimuutena – muttei kuitenkaan mielivaltaisuutena (Eräsaari 1995b, 161) – ovat näin ollen toisiaan hylyviä elementtejä, toisistaan poikkeavien yhteiskuntateorioiden implisiittisiä lähtökohtia. Tämä konkretisoituu esimerkiksi hyödynnetyn havainnointiposition pohjalta: kontingenssi on yhteensopiva yhteiskunnalle immanentin, omaa latenssiaan havaitsemattoman – toisen asteen – havainnoijan, ei yhteiskunnan objektivoinnin ja tästä kumpuavan ohjaamisen ajatuksen kanssa.³⁶ *Anormatiivisessa kontingenssin lähtökohdaksi ottavassa yhteiskuntateoriassa kontingenssi nähdään siis tilaisuutena, mahdollisuutena tai pelivarana (Spielraum)³⁷ ja moderni historiallisena tämän mahdollisuuksien tilan avoimuutta ja sulkeutuneisuutta eri tavoin eri aikoina painottamista moninaisista ratkaisumalleista kumpuavana dynamiikkana* (vrt. Wagner 2001b, 8). Normatiivisessa yhteiskuntateoriassa kontingenssi näyttäytyy puolestaan

³⁵ Differentiaation ja "normatiivisen integraation" yhteensopimattomuus korostuu myös yhteiskunnallisen eriytymisen irrottamisessa niin sanotusta dekompositioparadigmasta, jolla tarkoitetaan osa/kokonaisuus-jaottelulla operoivissa yhteiskuntateorioissa yleistä ajatusta, jonka mukaan yhteiskunnan eriytyminen tapahtuu suuremman kokonaisuuden jakautumisena pienempiin, toisiaan täydentäviin osiin. Tällainen kansallisvaltiollisen "säilyyhteiskunnan" ajatuksen kanssa paralleeli ja normatiivisen integraation kanssa yhteensopiva "eriytymiskonseption lähtökohtainen kokonaisuus-sidonnaisuus" luonnehtii muun muassa Émile Durkheimin organismianalogiaa ja Talcott Parsonsin yhteiskuntateoriaa. (Kangas 2001, 268–273; Kangas 1995, 244.)

³⁶ Hans Ulrich Gumbrecht (2001, 53) tiivistää tämän havainnointinäkemys pohjalla vaikuttavan – modernin perimmäisen kontingenssin tunnustamisen mukanaan tuoman – epistemologisen muutoksen seuraavasti: kyseessä on siirtymä "monoliittisista Totuus-väitteistä asenteeseen, jota olemme alkaneet kutsua 'pragmatismiksi' tai 'konstruktivismiksi'. [...] Millä tahansa tavoin näemme, kuvaillemme tai toimimme maailmassa, olemme tietoisia siitä, että, modernin puitteissa, voisimme nähdä, kuvailla tai toimia... myös toisin."

³⁷ Erilaisia kontingenssin hyödyntämisen tapoja on kattavasti kartoittanut Risto Eräsaari (esim. 2000).

yhteiskunnan normatiiviselle konstituutiolle sekundaarisena elementtinä – liikana avoimuutena, joka vaarantaa yhteiskunnan integraatiolle välttämättömiä jatkuvuuksia, ja joka on siksi ensin paikannettava ja tämän jälkeen tehtävä hallittavaksi (vrt. esim. Hacking 1990). Näin ollen modernin dynamiikalle on paikannettavissa suunta: moderni on jatkumo, jolle ulkoiset elementit tuottavat vaatimuksia sisäisistä ratkaisuista.

Kontingenssiin ja sen sulkeistamiseen liittyvät perustavat kysymykset toimivat tarkastelua ohjaavana näkökulmana, kun seuraavassa lähdetään erittelemään ja analysoimaan Beckin modernin muutoksen teoriaa. Beckin teoriasta paikannettavissa olevien kontingenssin elementtien (ks. Eräsaari 1995b, 172 ja 2000; 83–85) suhteuttaminen kontingenssin perustavaksi lähtökohdaksi ottavaan anormatiiviseen tai kontingenssin normatiivisessa viitekehyksessä kohtaavan yhteiskuntateorian alaan, toimii näin ollen läpi koko tutkimuksen mukana kulkevana kysymyksenasetteluna – joka avataan ja eksplikoidaan työn lopussa. Näihin syviin vesiin soutaminen edellyttää kuitenkin rannasta liikkeellelähtöä.

III Ulrich Beckin modernin teoria: ensimmäinen moderni –refleksiivisen modernisaatio –toinen moderni

Koska Beck ei itse tarjoa laajaan tuotantoonsa sisältyviä teoreettisia elementtejä suoraan tarkastelun alle eikä tätä Beckin ajattelun teoreettisen pohjan kartoitusta ole tehty myöskään kommentaarikirjallisuudessa, on lähdettävä tarkastelemaan Beckin tuotantoa ja ajattelua aluksi yleisemmin.³⁸ Refleksiivisen modernisaation teorian elementtien paikantamisen jälkeen keskitytään tuon Beckin teorian ydinainekseksi nousevan ajatuksen monipuoliseen tarkasteluun, jota rajaa vastauksien hakeminen ensimmäiseen tutkimuskysymykseen refleksiivisen modernisaation muutosteorian yhteiskuntateoreettisesta sisällöstä. Mutta ensin on siis rajattava nuo teoriapainotteiset osat Beckin laajasta tuotannosta.

1 Beckin sosiologinen kontribuutio ja avaimet Beckin tuotannon teoreettiseen tarkasteluun

Beckin kirjoitusten muodostama yhteiskuntatieteellinen tuotanto on jo nyt valtava. Se sulkee sisäänsä huomattavan osan nykysosiologian tutkimuskentästä: käsitellyt erityisteemat varioivat tieteen ja teknologian tutkimuksesta ja ympäristösosiologiasta (esim. Beck 1986, Beck & Bonss 1989 ja Beck 1990) sekä säädystä, luokasta ja työstä (esim. Beck 1983 ja 2000a) perinteiseen politiikkaan, kansallisvaltioon ja uudelleen, niin sanottuun alapolitiikkaan (esim. Beck 1993 ja 2004) sekä perheeseen, kasvatukseen, koulutukseen ja modernin rakkauden paradokseihin (esim. Beck & Beck-

³⁸ Beckin ajattelua yleisemmin ja hänen rooliaan yhteiskunnallisena keskustelijana ja esseistinä (*Schriftsteller*) olen tarkastellut perusteellisemmin toisaalla (ks. Virtanen 2005).

Gernsheim 1990 ja 1994). Beck ei sen sijaan ole missään tuotantonsa vaiheessa keskittynyt kulttuurintutkimuksellisiin, merkitysten moninaiseen artikuloitumiseen liittyviin teemoihin; ja tästä vajeesta – sekä sen mahdollisesti mukaan tuomasta liiallisesta ”objektivismista” – häntä onkin voimakkaasti kritisoitu, myös teoreettisista lähtökohdista käsin (ks. esim. Alexander 1996 ja Alexander & Smith 1996 sekä Lash 1993 ja 1995; myös Heiskala 1996, 81–86 ja Helén 2005, 106).

Nyky-yhteiskunnan piirteiden moninaisen tematisoinnin lisäksi Beck on pyrkinyt myös sosiaalitieteiden sisäisen keskustelun ajoittain räväkkäänkin herättämiseen ja hänen terminologiallaan ”antikvaaristuneen” sosiologisen käsitteistön uudistamiseen. Hän on luonut myös aktiivisesti keskusteluyhteyksiä omia tutkimusintressejään lähellä oleviin tutkijoihin sekä kommentoinut muiden tutkijoiden esiin nostamia, ajankohtaisia sosiologiseen tutkimukseen liittyviä kysymyksiä monilla eri foorumeilla ja julkaisuissa (ks. esim. Beck 2000b, Beck ym. 2003, Adam 2003, Lash 2003, Latour 2003, Beck 2005 sekä Heelas ym. 1996 ja Adam ym. 2000) kritiikkiäkään kaihtamatta³⁹.

Viime aikoina Beck on joutunut vastaamaan myös omia teoretisointejaan ja erityisesti niihin liittyvien aikalaisdiagnostisten käsitteiden empiiristä operationalisointia ja todennettavuutta koskevaan kritiikkiin (ks. esim. Münch 2004, 520–537). Tämä haaste on otettu Münchenin ympäristössä tosissaan ja Beck tutkimusryhmineen puuhaileekin parhaillaan pitkäaikaisen rahoituksen turvin moniosaisen tutkimusprojektin parissa⁴⁰, pääpyrkimyksenään kääntää ajoittain varsin ohjelmalliseksi ja lähes poliittiseksi esseismiksi karannutta refleksiivisen modernisaation teoriaa vahvemmin

³⁹ Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoista on se, että ehkäpä kaikkein tiukin Beckin kirjoittama kritiikki kohdistuu Niklas Luhmannin massiiviseen teoriarakennelmaan ja Luhmannin omaan positioon rakennelmansa ”linnaherrana” (ks. Beck 1990, 150–158).

⁴⁰ *Deutsche Forschungsgesellschaftin (DFG)* rahoittama, neljällä eri Münchenin ja Augsburgin alueen yliopistolla toimiva tutkimusprojekti kantaa nimeä *Reflexive Modernisierung (Sonderforschungsbereich 526)* ja se on rahoitettu vuoden 2009 loppuun saakka 2,4 miljoonan euron vuosittaisella summalla (Beck & Lau 2005, 529–531 ja 555 viite 2 sekä Beck ym. 2003, 29 viite 1; myös Eräsaari 2001, 233–235).

tieteelliseen suuntaan. Tämä korostuu ennen kaikkea juuri projektin pyrkimyksissä muokata lähinnä aikalaisdiagnostisesti innovoitua laajaa käsiteapparaattia analyyttilämpään ja suoremmin empiirisen tutkimuksen tarpeisiin operationalisoitavissa olevaan muotoon.

Beckin ajattelulle ja sosiologiselle tuotannolle onkin ollut ominaista *Risikogesellschaft*-ista lähtien, ja ennen mainitun uuden projektin piirissä tuotettuja aikaansaannoksia, vahvasti aikalaisdiagnostinen (*zeitdiagnostisch*) painotus. Beckin käsitteistö pursuaa tälle sosiologiselle *genre*lle tyypillisesti uutuus-terminologiaa: tuon tuostakin ollaan matkalla ”yli”, ”tuolle puolen” tai ”edellisen ylittävään toiseen”. Tämä aikalaisdiagnostinen uutuustematiikka ja käsiteltyjen aiheiden moninaisuus tekee Beckin tuotannon yleisten teoreettisten linjojen paikantamisen jo Beckin oman tuotannon sisältäkin pulmalliseksi, puhumattakaan teorian ulkoisten vaikutteiden osoitettavuudesta; laajuus syö koherenssia ja maksimaalinen diagnostiseen iskevyyteen pyrkiminen teoreettista perusteltavuutta ja kiinnikkeisyyttä muihin tieteenalalla vallitseviin keskusteluihin.

Jos Beckin yhteiskuntatieteellisen ajattelun kehitystä lähdetään luotaamaan Noron (2000) teoriatyypikolmion avulla, voisi sen yleistä linjaa kuvata vähittäisenä siirtymänä vahvemmin aikalaisdiagnostisen yleisistä nyky-yhteiskunnan ja sen muutoksen kuvauksista (esim. 1986), avoimen normatiivisista manifesteista ja jopa poliittisesti virittyneestä pamfletismista (esim. Beck 1990) kohti välittömämmin empiirisesti hyödynnettävissä olevia ja tutkimuksellistemmin muotoiltuja keskitason teorioita (esim. Beck ym. 2003 ja Beck & Lau 2005) matkalla yleisen teorian tasoisia kysymyksiä reflektoiden (erit. Beck ym. 2001b). Tällainen luonnehdinta on kuitenkin aivan liian unilineaarinen, sillä Beck on keskittynyt teoreettisiin aiheisiin myös jo 1980-luvulla (esim. Beck & Bonss 1989) ja toisaalta kirjoitellut manifestisempia, lähinnä kosmopoliittisuuden vaatimusta korostavia esseitä (esim. Beck 2002a) aivan viime aikoinakin.

Toinen lähestymistapa Beckin tuotannon jaotteluperiaatteita pohdittaessa olisikin keskittyä temporaalisen tarkastelun sijaan Beckin käsittelemiin substantiaalisiin teemoihin, jolloin yleisen, joskaan ei täysin selkeärajaisten kolmijaon muodostaviksi katoprotektiikoiksi nousevat *riskit ja tiede, refleksiivinen modernisaatio* sekä *yksilöllistymisen ja globalisaatio*.⁴¹ Kaikki kolme mainittua teemaa eivät kuitenkaan ole – Beckin ajattelua hierarkkisesti simuloiden – aivan samantasoisia, sillä niistä keskimäinen, refleksiivinen modernisaatio, muodostaa sen yleisen viitekehyksen, jossa Beckin koko tuotanto jatkuvasti liikkuu: modernin yhteiskunnan ja sen muutoksen yleisen problematiikan. Näin ollen uudenlainen riskeihin liittyvä problematiikka ja tämän osittain mukanaan tuoma tieteen automaattisesti legitimoituneen totuusmonopolin vähittäinen rapautuminen ovat osa modernin refleksiivistä muutosprosessia – sekä sen syy että seuraus – aivan kuten kansallisvaltiollista horisonttia teorian ja politiikan alalla murtava globalisaatio ja ennalta määriteltäviin kollektiiveihin keskittyneet tarkastelutavat antikvaarisiksi muuttava yksilöllistymisenkin (Beck 1997a, 21).

Koska tämän tutkimuksen fokus on primaaristi Beckin teorian yhteiskuntateoreettisten komponenttien arvioinnissa, paikantuu refleksiivisen modernisaation käsite ja siihen kiinteästi liittyvä modernin muutoksen yleinen tematiikka tutkimuksen keskiöön. Seuraavassa lähdetäänkin tekemään selkoa siitä mistä tässä refleksiiviseksi käänntyneessä modernisaatiossa oikein on Beckin mukaan kysymys. Tämän tehtävän ja tässä tutkimuksessa hyödynnetyn yhteiskuntateoreettisen näkökulman kannalta tärkeimmiksi teksteiksi Beckin laajasta tuotannosta nousevat näin ollen Beckin ajattelun suuntaviivoja sisältävän varhaisen *Risikogesellschaft*-teoksen (1986) lisäksi 1990-luvun – refleksiivisen modernisaation teorian kannalta – merkittävimmät, *Die Erfindung des*

⁴¹ Anthony Elliott (2002, 294–299) tekee lähelle tässä esitettyä tulevan kolmijaon riskiyhteiskunnan teesin, refleksiivisen modernisaation ja yksilöllistymisen välillä.

Politischen (1993) -teoksen ympärille rakentuvat kirjoitukset⁴² sekä kaikki 2000-luvulla julkaistut refleksiivisen modernisaation teoriaan keskittyvät tekstit (Beck 2000b, Beck & Bonss 2001, Beck ym. 2003 ja Beck & Lau 2005), joiden sosiologinen arviointi on sitä paitsi vielä pitkälti tekemättä.

2 Modernista toiseen: refleksiivinen modernisaatio ja modernin muutos

Refleksiivisen modernisaation käsite paikantuu siis sekä Beckin teorian keskeisimmäksi että teoreettisesti yleisimmäksi teemaksi. Beckin primaari kiinnostuksen kohde on näin ollen modernin monialainen ja ajankohtainen muutos, joka saa erilaisia yhteiskunnallisia sisältöjä ja toteutuu monilla eri logiikoilla. Tähän muutosteoriaan kiinnipääsemiseksi on systematisoitava tarkastelun kohteet, jotka on eksplikoitu myös ensimmäiseen tutkimuskysymykseen. Näin ollen seuraavassa lähdetään paikantamaan niin tämän Beckin tematisoiman modernin muutoksen toteutumismuotoja, toimijoita ja logiikkaa kuin sen historiallisia ehtoja ja perinpohjaisuuttakin liikkumalla vielä kiinni Beckin omissa luonnehdinnoissa, mutta pyrkimällä samalla Beckin paikoin rönsyilevien ajatusten systemaattiseen artikuloimiseen.

⁴² Näitä ovat suomeksi vuonna 1995 ilmestyneen *Nykyajan jäljillä: Refleksiivinen modernisaatio* -teoksen aloittava Beckin essee "Politiikan uudelleen keksiminen" sekä samaan teokseen sisältyvä kommenttipuheenvuoro "Mitä ymmärrämme teollisuusyhteiskunnan itsepurkautumisella ja –vaarannuksella?" sekä *Die Erfindung des Politischen: Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung* -teoksen englanninkielinen versio *The Reinvention of Politics: Rethinking Modernity in the Global Social Order*, jossa alkuperäisteoksen kaksi ensimmäistä lukua on korvattu varsin olennaista substanssia sisältävällä, *The Age of Side-effects* -luvulla.

2.1 Refleksiivinen modernisaatio modernin modernisoitumisena

Refleksiivinen modernisaatio on siis Beckin kokoava käsite moninaisia muutoksen muotoja tuottavalle logiikalle. Kun muistetaan, että muutoksessa on lopulta aina kysymys siirtymästä jostain vanhasta johonkin uuteen, on helppoa edetä seuraavaan vaiheeseen: paikantamaan Beckin teoriasta yhteiset kokoavat nimittäjät "vanhalle", "uudelle" ja sille muutosvoimalle tai dynamiikalle, joka saa aikaan tuon siirtymän "vanhasta" "uuteen". Beck ei ole tässä kohtaa kovinkaan radikaali: abstraktit käsitteet, joita hän muutoksen teoriassaan käyttää ovat *moderni* ("vanha"), *refleksiivinen modernisaatio* ("silta vanhasta uuteen") ja *toinen moderni* ("uusi"). Tässä vaiheessa huomio kiinnittyy näistä ainoaan jo konnotaationkin puolesta ei-staattiseen käsitteeseen, refleksiiviseen modernisaatioon, joka siis on se "voima", jonka aktivoituttua vanha moderni ei jää entiselleen vaan muuttuu vähitellen uudeksi, eli toiseksi moderniksi.

Systemaattinen tarkastelu edellyttää kuitenkin lähtökohtaisesti tarkasteltavien käsitteiden mahdollisimman eksaktia määrittelyä. Aluksi on siis syytä ottaa selville mitä Beck lopulta tarkoittaa tuolla modernin moninaisen muutoksen kiteyttävällä avainkäsitteellään, refleksiivisellä⁴³ modernisaatiolla? Beckin lähiluku tuottaisi kymmeniä hieman toisistaan poikkeavia, eri lähtökohdista ammentavia määritelmiä, joissa on havaittavissa myös hienoisia muutoksia suhteessa niiden kirjoitusajankohtaan. Esimerkiksi yksin *Die Erfindung des Politischen* -teoksen johdantoon kuuluvien kolmen sivun aikana Beck ehtii esitellä kolme erilaista refleksiivisen modernisaation tarkaste-

⁴³ Väärinymmärrysten välttämiseksi on heti alkuun todettava, että Beckin hyödyntämä refleksiivisyyden käsite poikkeaa merkittävästi refleksiivisyyden ja reflektiivisyyden jossain määrin samastavista käsitteenkäyttötavoista: itsetarkkailulle perustuva tieto reflektiona ja ei-intentionaalinen itsepurkautuminen ja -vaarannus refleksiivisyytenä on Beckin (1995b, 238–239) mukaan erotettava lähtökohtaisesti toisistaan (tämän eronteon painotuksista perusteellisemmin ks. Beck 1995a, 17–20 ja 1995b, 238–241; myös Lash 2002, ix–x; Eräsaari 1995, 159–160 ja Rotkirch 1998). Tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista tarkastella erikseen muita yhteiskuntatieteissä hyödynnettyjä moninaisia refleksiivisyys-käsitteiden käyttötapoja. Tämän on, etnometodologisen refleksiivisyys-käsitteen näkökulmasta, varsin kattavasti tehnyt Michael Lynch (2000, erit. 27–34); ks. myös Kangas (2001, 10–12) ja Eräsaari (1995, 156–158).

ludimensiota (Beck 1993, 13–15). Tällaisesta lähiluvusta tai teorialistoriallisesta eksegeesistä ei kuitenkaan ole hyötyä tämän tutkimuksen ensisijaisia tavoitteita silmällä pitäen, joten on pyrittävä näkemään yleinen erityisessä. Refleksiivisen modernisaation ytimen kiteyttämiseksi tarvitaan siis abstraktiota ja varovaista rekonstruktiota – on pyrittävä näkemään useissa määritelmässä niille yhteinen ydinaines ja sivuuttamaan kirjoituskontekstien mukaan tiuhaan vaihtelevat pintakerrokset.

Tällaisen abstrahoinnin mahdollisuuteen viittaa jo eräs Beckin oma luonnehdintakin refleksiivisestä modernisaatiosta käsitteenä, joka vertautuu hänen mukaansa lähinnä taiteen avainsanoihin, kuten dadaismiin ja ekspressionismiin: ”’Refleksiivinen modernisaatio’ on alkujaan avainsana ryhmänmuodostukselle... käsite, joka ei juurikaan lyö lukkoon, mutta ilmaisee taipumusta ja sallii erottelut” (Beck 1997a, 13)⁴⁴. Yleisimmässä määritelmässään Beck hyödyntää näin ollen refleksiivisen modernisaation käsitettä lähinnä vain regulatiivisena, tutkimusta ohjaavana periaatteena kantilaisessa mielessä, ja sellaisenakin varsin monitulkintaisesti (ks. Eräsaari 2001, 233).

Refleksiivistä modernisaatiota voisi näiden Beckin yleisimpien määrittelyjen perusteella kutsua myös jopa Beckin tutkimukselliseksi *credoksi*, sillä hänen mukaansa ”’refleksiivinen modernisaatio’ on toinen sana todellisuuden luonnetta koskevalle intellektuaaliselle uteliaisuudelle, uteliaisuudelle, joka pyrkii perinteisten sosiologisten herkkyyksien uudelleen virkistämiseen ja uudelleen fokusoimiseen historiallisia katkoksia ja muutoksia koskien, mahdollistaen näin niiden operoimisen tarkoituksenmukaisilla kategorioilla ja metodeilla” (Beck & Lau 2005, 550). Risto Eräsaari (2001, 234) tiivistää puolestaan tuon Beckin *credon* Beckin oman lempikirjailijan, Robert Musilin (2006) *Mies vailla ominaisuuksia* -romaanin päähenkilö-Ulrichiin viitaten, seu-

⁴⁴ Viittaus on englanninkieliseen käännökseen, sillä kuten todettua tuossa käännöksessä on yksi, teoreettisen tarkastelun kannalta varsin olennaista substanssia sisältävä luku, *The Age of Side-effects* (11–60), jota ei löydy saksankielisestä alkuperäisteoksesta (Beck 1993). Jatkossa viitataan englanninkieliseen käännökseen tuon yhden luvun osalta, muussa tapauksessa taas alkuperäiseen saksankieliseen versioon.

raavasti: "kun tavanomaisilta tieteellisiltä edellytyksiltä on mennyt pohja hahmottaa orientaatiomahdollisuuksia, niin refleksiivisen modernin tutkimukselle asettuu maailmanlaajuiseksi haasteeksi tunnistaa syntynyt epävarmuus ja turvattomuus ja pyrkiä poistamaan sitä".

Refleksiivisen modernisaation idea ei siis näytä täysin aukeavan yksinkertaisesti vain Beckin käsitteelleen antamia eksplisiittisiä määritelmiä määrällisesti keräämällä. On tulkittava Beckin modernin muutosteoriaa yleisemmin, jotta refleksiivisen modernisaation logiikka paljastuisi. "Aivan kuten modernisaatio sulatti agraariyhteiskunnan rakenteen 1800-luvulla ja tuotti teollisen yhteiskunnan niin tämän päivän modernisaatio liuottaa teollisen yhteiskunnan ääriäviä, ja modernin jatkuvuudessa rakentuu toinen yhteiskunnallinen muoto" (1986, 14; kurs. poistettu – M.V.).⁴⁵ Tästä historiallisesta analogiasta Beck lähtee kehittämään riskiyhteiskunnan metaforaan kyttyvää refleksiivisen modernisaation teoriaansa. Analogia ei ole Beckin mukaan kuitenkaan täydellinen, sillä siinä missä klassinen modernisaatio nousi vastakohtansa, traditionaalisen maailman, pohjalta, on "nykyinen modernisaatio *kuluttanut loppuun, kadottanut, oman vastakohtansa* ja törmää nyt *itseensä* teollisyhteiskunnallisissa premississään ja funktionaalisissa periaatteissaan. Modernisaatio *esimodernissa* kokemushorisontissa korvautuu *itseensäviittaavan*⁴⁶ modernisaation ongelman asettelulla." (Beck 1986, 14.)⁴⁷

⁴⁵ Agraariyhteiskunnan käsite avaa Beckin oman näkökulman havainnoijalle: Beckin tuotannossa, varsinkin sen alkuvaiheessa, korostuu *teollistumisen ja modernisaation* pitkälinen samastaminen. Agraariyhteiskunnan modernisoitumisen pohjalta muodostunut, ensimmäinen, moderni yhteiskunta saa tästä johtuen usein juuri teollisen yhteiskunnan määreen.

⁴⁶ Tässä kohtaa *Risikogesellschaftin* englanniksi kääntänyt Mark Ritter on mennyt asioiden edelle: *Modernisierung im Selbstbezug* on saanut suoraan muodon *reflexive modernization* (Beck 1992, 10), jolloin olennainen refleksiivistä modernisaatiota määrittävä tekijä, sen itseensäviittaavuus, jää kokonaan avaamatta.

⁴⁷ Jo tässä vaiheessa on syytä huomioida Beckin teoriaan sisältyvä (nykyisen) modernin immanenssi: vastakohtansa kadottanut modernisaatio näyttää viittaavan enää vain itseensä (myös esim. Beck 1993, 75).

Teollisen yhteiskunnan polkuja kulkevan modernisaation tilalle tulee toisin sanoen juuri teollisen yhteiskunnan edellytyksien (*Prämisse*) modernisaatio. *Risikogesellschaft*-issa (1986) Beck puhuu siis nimenomaisesti näillä käsitteillä: kyseessä on *teollisen* yhteiskunnan *premissien* modernisoituminen. Ja tähän kiteytyy Beckin riskiyhteiskunta-teoksessaan muotoilema "ero *tradition* modernisoitumisen ja *teollisuusyhteiskunnan* modernisoitumisen, tai toisin sanottuna: *yksinkertaisen* ja *refleksiivisen* modernisaation" (mt., 14) välillä; kyse ei siis ole modernisaation lopusta, post-tilasta tai sen sivuuttamisesta – päinvastoin: "todellinen modernisaatio" alkaa vasta "käännyttyään" refleksiiviseksi, itseään modernisoivaksi. Tai kuten Beck toisessa yhteydessä (1997a, 13) asian ilmaisee: "Modernisaatio joka tekee poikkeuksen itsensä suhteen, eli ei alista omia lähtökohtiaan puitteistariisumisen ja uudelleenpuitteistamisen laille, ei ole modernisaatio lainkaan."

Lähes kaksikymmentä refleksiivisen modernisaation teorian parissa vietettyä, työntäyteistä vuotta myöhemmin Beck, yhdessä Christoph Laun kanssa, määrittelee refleksiivisen modernisaation pitkälti samaan tapaan kuin aiemminkin:

"Tätä tarkoitamme puhuessamme 'refleksiivisestä modernisaatiosta': radikalisoitunut modernisaatio kuluttaa ensimmäisen modernin perustukset ja muuttaa sen instituutiot ja sen viitekehyksen, usein tavalla joka ei ole toivottu eikä odotettu. Tai systeemiteorian termein: funktionaalisen differentiaation odottamattomia seurauksia ei enää voida kontrolloida lisäeriytymisen avulla." (Beck & Lau 2005, 526.)

Näiden kahden Beckin teoreettisen tuotannon ajallisen ääripään (Beck 1986 ja Beck & Lau 2005) välistä on kuitenkin löydettävissä ehkäpä kaikkein selkein ja vähiten tulkinnan varaa jättävä refleksiivisen modernisaation luonnehdinta, jonka esiin nostaminen toimii osaltaan myös perusteluna sille, että refleksiivisen modernisaation perusidea on kulkenut läpi koko Beckin tähänastisen tuotannon yhteiskunnallisen muutoksen ytimen kiteyttävänä kattokäsitteenä, jonka perustavimman ajatuksen ei voida – sosiologian piirissä käydystä varioivasta ja monitahoisesta refleksiivisyys- ja modernisaatiokeskustelusta huolimatta – vuosien varrella katsoa juuri muuttuneen:

"Refleksiivinen modernisaatio tarkoittaa teollisuusyhteiskunnan muutosta, joka toteutuu suunnittelematta ja hiipien *normaalin*, itsenäisen modernisaation etenemisenä, ja joka vakaasta ja koskemattomasta poliittisesta ja taloudellisesta järjestyksestä huolimatta suuntautuu kolmenlaisesti: modernin *radikaalistumisena*, joka *liuottaa* teollisuusyhteiskunnan perusteet ja ääriviivat ja avaa teitä *toisenlaiseen* moderniin – tai vastamoderniin. [...] Refleksiivinen modernisaatio tarkoittaa siis – yksinkertaisemmin sanottuna – *yhteiskuntaa muuttavalla* ulottuvuudella *potentiaalistunutta* modernisaatiota." (Beck 1994, 23.)

Olennaista tätä muutoksen ajatuksen läpikäymistä teoreettista skeemaa tarkasteltaessa on tehdä edelleen analyttinen erottelu käytettyjen käsitteiden välille: Beckin teoriassa refleksiivinen modernisaatio ja modernisaatio ylipäänsä kantavat jo käsitteen tasolla mukanaan ajatusta liikkeestä ja muutoksesta. Ensimmäinen moderni ja toinen moderni ovat puolestaan käsitteinä staattisia ja epookkimaisina totaalisia luonnehdintoja ja kuvauksia tiettyjä ajallisia periodeja luonnehtivista yhteiskunnallisista piirteistä. Näin tulee ymmärrettäväksi Beckin ym. (2001a, 11) ajatus refleksiivisestä modernisaatiosta *modernin modernisaationa*. Toisin sanoen: "Kun modernisaatio saavuttaa tietyn tason, se radikalisoi itsensä. Se alkaa muuttua, jo toista kertaa, ei vain yhteiskunnan avaininstituutioita vaan myös sen perustavia periaatteita⁴⁸. Tällä kertaa nämä muuttumassa olevat periaatteet ja instituutiot ovat juuri modernin yhteiskunnan periaatteet ja instituutiot." (Beck ym. 2003, 1; vrt. Beck 1993, 71.)

Muutos ulottuu siis läpi koko modernin yhteiskunnan: *Ensinnäkin, modernisaatio muuttuu refleksiiviseksi alkaessaan modernisoida itse tuottamiaan modernin yhteiskunnan periaatteita ja instituutioita, jotka ovat Beckin mukaan muodostuneet pidäkkeiksi todelliselle modernisaatiolle.* "Ensimmäinen moderni rakentui tavallaan vastamodernille perustalle, joka tukahdutti modernisaation dynamiikan" (Beck ym. 2003, 15), mutta nyt nämä ensimmäisen modernin ei-modernit ja aikaisemmin sekä selkeyttä että pysyvyyttä tuottaneet perustukset menettävät merkityksensä modernisoituessaan vihdoinkin läpikäytävien

⁴⁸ Jo tässä vaiheessa on syytä kiinnittää huomiota tähän Beckiltä löytyvään modernin "perustavien periaatteiden" ja avaininstituutioiden väliseen eroon; karkeasti ilmaistuna: instituutiot toimivat yleisten periaatteiden muodostamassa raamissa samalla tätä raamia jatkuvasti uusintaen.

(Beck & Wilms, 2004, 29). Toisin sanottuna: ensimmäistä modernia luonnehtiva klassinen, lineaarinen modernisaatio jatkoi kulkuaan teollisuusyhteiskunnan polkuja pitkin, mutta refleksiivinen modernisaatio ei vain levennä, kavenna tai kääntelee näitä polkuja vaan muuttaa koko sitä teollisuusyhteiskunnan perustaa, johon nämä polut kulkusuuntineen perustuvat (Beck 1986, 14–15). Beckin teoriassa on näin ollen kyse Arto Noron (1993, 75) termein ”systeemisestä kontrafinaliteetistä, jossa menestyksekkäästi modernisoitua systeemi syö omia sosiaalisia ja kulttuurisia premissejään”.

Toiseksi, traditionaalisen yhteiskunnan modernisoitumisen tuloksena kehkeytyneen ensimmäisen, semi-modernin instituutiot ja perustavat periaatteet muuttuvat radikalisoituneen ja refleksiiviseksi kääntyneen modernisaation vaikutuksesta ja näin avautuu teitä toiseen moderniin – kuitenkin sillä varauksella, että vastamodernisaatio kaikissa muodoissaan on aina potentiaalisesti läsnä refleksiivisen modernisaation avaamassa ambivalenssin horisontissa. ”Ero kahden modernin yhteiskunnan vaiheen välillä on... se, että ensimmäisessä tapauksessa esiteollisista traditioista ja toisessa teollisuusyhteiskunnan ’traditioista’ ja turvallisuuden lähteistä tulee puitteistariisumis- ja uudelleenpuitteistamisprosessin kohteita” (Beck 1997a, 23). Uudelleenpuitteistuminen voi siis kuitenkin tarkoittaa myös modernin liiallisuudelta – todellisuuden kompleksisuuden valmiiksi redusoitumattomuudelta – suojautumista, paluuta vanhaan, vakauden kokemukseen ilman ambivalenssin, tai ehkäpä pikemminkin kontingenssin, alituisen läsnäolon tuottamaa tuskaa: ”Modernisaation vaiheita seuraa ja tulee seuraamaan myös jatkossa vastamodernisaation vaiheet” (1997a, 34).

Refleksiivisen modernin ”analyttinen ydin” rakentuu toisin sanoen muutoksen mukanaantuomalle toiseudelle, jonka sisältöä ei voida – ainakaan toistaiseksi – lyödä ennalta kokonaan lukkoon: ”moderniuden refleksiivisyys tuottaa perustavanlaatuisia järkytyksiä, jotka joko tarjoavat vettä uusnationalismin ja uusfasismin myllyihin... tai sitten tarjoutuvat käytettäväksi läntisten teollisten yhteiskuntien tavoitteiden ja perusteiden uudelleenmuotoiluun” (Beck 1995b, 246–247). Avautuneen toisintekemisen tilan täytteeksi on siis tarjolla joko ”epätäydellisyyden kotimaa” (Bauman) tai sen

ahdistavan monitulkintaisuuden vanhoilla – tai entistäkin ehdottomammilla – varmuuksilla tukkiminen. Beck ei kuitenkaan tyydy teoriassaan tämän ”dialektiikan” avoimuuden tunnustamiseen vaan haluaa raivata vastamodernin elementit pysyvästi loitommalle tarjoamalla modernille sisällöllisiä määreitä. Tämän, puhtaimmillaan instituutioiden jatkuvuuden painotusten pohjalta aukeavan, kritiikille alttiin juonteen paljastaminen edellyttää kuitenkin syventymistä refleksiivisen modernisaation teoriaan perinpohjaisemmin.

2.2 Muutos radikaalistumisena: modernin modernisoituminen ja kysymys muutoksen toimijoista

Muutoksen *ensimmäinen* merkitys on *muuttuminen*, joka vertautuu käänteeseen; jossa-kin tapahtuu muutos (*Nykysuomen sanakirja* 2002, 577). Muutoksen ajatus perustuu näin ollen lähtökohtatilaan ja johonkin, jonka ilmaantuminen ei jätä tuota vallitsevaa lähtökohtatilaa ennalleen. Toisin sanoen: muutokseen liittyy aina ajatus jonkinasteisesta jatkuvuuden murroksesta tai ongelmallistumisesta – epäjatkuvuudesta – ennustettavissa olevaksi koetussa tapahtumien ja ilmiöiden prosessissa. *Toinen* merkitys on puolestaan jonkin *muuttaminen* (mts.) Näin ollen muutoksen voidaan ajatella edellyttävän myös toimintaa, siis jotakin muuttavaa toimintaa, ja tähän liittyen myös toimivia toimijoita, jotka toiminnallaan saavat – tahtoen tai tahtomattaan – aikaan muutosta (vrt. Alapuro 2001).

Tematisoimansa yhteiskunnallisen muutoksen lähtökohtatilana Beckillä on siis omaa modernisaatiotaan toteuttava teollinen eli ensimmäisen modernin yhteiskunta, mutta vielä on selvittämättä mistä sitä perinpohjaisesti muuttamaan kykenevä mahdollisuus, refleksiivinen modernisaatio, oikein ilmaantuu modernin näyttämölle? Kuinka ensimmäisen modernin ”pääseminen itsestäänselvyyksinä pitämistään harhakuvitel- mista ja näiden itsestään selvinä pidettyjen premissien purkautuminen” (Beck ym.

2003, 3) oikein mahdollistuu? Beckin vastaus näyttää aluksi hieman yllättävältä: yhteiskunnallisten mullistusten merkkinä ei tarvitsekaan olla romahdusta tai katkeria kokemuksia, eikä uudenlaisen modernin yhteiskunnan muodostuminen vaadi välttämättä myöskään synnytystuskia: "‘Refleksiivinen’ modernisaatio avaa mahdollisuuden kokonaisen aikakauden, nimittäin teollisen aikakauden, luovaan itsetuhoon. Tämän luovan tuhoamisen ‘subjektina’⁴⁹ ei ole kriisi, vaan läntisen modernisaation *voitto*." (Beck 1993, 57.)

Modernisaation voittokulku tuottaa siis edistysaskelia, jotka "asettavat klassisen teollisen yhteiskunnan käsitteet ja kaavat perusteellisesti kyseenalaisiksi sisältäpäin, ei kriisiin, disintegraation, vallankumouksen tai salaliiton vaikutuksesta vaan sen [teollisuusyhteiskunnan – M.V.] omille periaatteille perustuvan ‘edistyksen’ tuottamien jälkiseuraamusten kautta." (Beck 1997a, 15.) Toisin sanoen: Aivan kuten Marxilla kapitalismi tuotti omat haudankaivajansa niin Beckillä teollisen yhteiskunnan oma dynamiikka kuluttaa itse luomansa perustukset. Ero on kuitenkin siinä, että kun edellinen yhdisti kriisin ja muutoksen, yhdistyy jälkimmäisellä puolestaan voittokulku ja muutos (vrt. Beck 1997a, 25–26). Refleksiivisen modernisaation tematisoima kriisi on siis vain kriisi jatkuvuudessa, mutta tämän epäjatkuvuuden tuottajaksi ei *yhteiskunnallista* kriisiä tarvita – siihen riittävät ensimmäisen modernin omat menestykset (Beck & Lau 2005, 551).

Toistettakoon vielä: Refleksiivinen modernisaatio ei siis Beckin mukaan saavu paikalle kutsusta; sitä ei huudeta hädissään apuun pelastamaan teollisen yhteiskunnan logiikkaan tyytymättömiä ja sen moninaisista "tuotteista" kärsiviä, eikä sen saapumista olla vastaanottamassa lipuin ja torvin. Poliittista vallankumousta ei tarvita, eikä sitä

⁴⁹ On huomion arvoista miten antropomorfisia ja myös teorian jatkuvuuden kannalta epäjohdonmukaisia ilmauksia käsitteellistä uudistumista joka käänteessä itse vaativa Beck hyödyntää. Jos hän toisaalta (Beck 1995a, 26) on sitä mieltä, että "[m]itään selkeästi määriteltävää subjektia ei ole" ja korostaa toisaalta subjekteja vain "kvasisubjekteina" (Beck ym. 2003, 21–26), niin ehkäpä tuosta väärä konnotaatioita kantavasta "subjektin" käsitteestä olisi silloin syytä luopua silloin kokonaan.

välttämättä edes toivota. Teollinen moderni muuttuu vain oman ominaisdynamiikkansa, ei ihmisten tahtojen ja ajatusten kautta: enemmän samaa – teollista modernisaatiota – tuottaakin jotain uutta. (Beck 1993, 66–67; 1995a, 14; 1997a, 15–18.) Beckin tematisoima muutoksen refleksiivisyys itsevaarannuksena on siis tässä: Jatkuvasti vain ja ainoastaan omaa dynamiikkaansa toteuttava teollinen modernisaatio kääntyy itseään vastaan, jolloin aukeaa tie toiseen moderniin, eli itsevaarannus (*Selbstgefährdung*) tuottaa itsepurkautumisen (*Selbstaufhebung*). Modernin muutos on siis itsessään omat lähtökohtansa sisältävä prosessi. Se on muutos, joka ”edellyttää ja sisältää moderniuuden *radikalisoitumisen*, joka vuorostaan murskaa teollisen yhteiskunnan lähtökohdat ja rajat ja avaa polkuja toiseen moderniuuteen” (Beck 1995a, 13; vrt. Giddens 1990, 3).

Beck (1993, 67) puhuukin ”immanentin ja latentin” sanattomasta samastamisesta yhteiskunnallisessa muutoksessa, ja nyt olemme siis hänen mukaansa todistamassa tuon moderniin aina sisältyvän potentiaalisen sisäisen epäjatkuvuuden valloilleen pääsemistä. Modernille immanentin latenttiuden aktivoijiksi Beck ei kuitenkaan nosta reflektioivia toimijoita; muutokselta puuttuvat siis visionäärit, joilla olisi tarjota sekä näköaloja että reseptejä näiden luomiensa näköalojen täyttämiseksi. Muutokseen pyrkivien toimijoiden sijaan rakenteiden muutos on primaari refleksiivisessä modernisaatiossa: ”Kysymyksessä toimijoista (subjekteista) [...] myös rakenteilla on keskeinen merkityksensä siinä mielessä, että rakenteet muuttavat rakenteita, minkä seurauksena toiminta käy mahdolliseksi – tai oikeastaan pakolliseksi” (Beck 1995b, 237).⁵⁰

Vaikka toimintaansa ja sen seurauksia refleктоivat yksilö- ja ryhmätason toimijat asuttavat siis esiin oikeastaan vasta rakenteellisen muutoksen pakottamina, on Beckin teksteistä löydettävissä kuitenkin myös erilaisia tähän rakenteelliseen muutokseen

⁵⁰ Beck pidättäytyy kuitenkin määrittelemästä sitä mitä hän lopulta tarkoittaa käyttämälläan rakenteen käsitteellä.

kytkeytyviä – ja sitä myös iloiten tervehtiviä – ryhmiä, kuten esimerkiksi Saksassa keskeiseksi yhteiskunnallisen muutoksen indikaattoriksi nousseet, perinteisestä *Hausfrau*-orientaatiosta kodin ulkopuoliseen työelämään suuntautuneet naiset. Useat eturyhmät, kaikkia Saksan merkittävimpiä poliittisia puolueita myöden, kannattavat naisten osuuden lisäämistä työelämässä, mutta refleksiivisen modernisaation muutoksen ennakoimaton laajuus kiteytyy juuri siihen, että millään näistä moninaisista toimijoista ei tunnu olevan ymmärrystä tai kykyä reflektoida sitä miten laajoihin yhteiskunnallisiin muutostendensseihin ja muutosvaatimuksiin heidän tavoitteellinen toimintansa johtaa. Naisten tulo työmarkkinoille pakottaa nimittäin vähäisimmilläänkin ammattirakenteen, politiikan ja yksityiselämän muutokseen; työn ja ei-työn välisen rajan sekä lasten sosiaalistamiseen liittyvien ja erilaisten yhteiskuntapoliittisten instituutioiden ja etuuksien uudelleenjärjestelyihin. Koko ensimmäisen modernin yhteiskunnan maatuskanukke siis hajoaa, jos yksikin sen kerroksista poistuu muotista.⁵¹ Refleksiivisen modernisaation suhteen pätee Beckin mukaan kaava: *toivottu + tuttu = uusi modernius*; eli enemmän toivottua ja ei kovin mullistavaksi koettua, kissan tassuin etenevää, esimerkiksi naisten työssäkäynnin lisääntymistä, tuottaakin laajemmin jotain uutta ja ennakoimatonta. (Esim. Beck 1993, 67–69.)

⁵¹ Beck korostaa samalla, että ajattelutapamme eivät kuitenkaan aina muutu samassa tahdissa yhteiskunnallisen todellisuuden kanssa, ja näin ollen ”institutionaalinen raami” voi säilyä, vaikka sen sisältö olisikin jo muuttunut: ”kohtaamme näinä radikaalin yhteiskunnallisen muutoksen aikoina kaikilla instituutioita, jotka ovat kliinisesti kuolleet”, kuten luokkapuolueet ilman luokkia (Beck 1995a, 62). Samalla tavoin puhumme totutusti esimerkiksi perheestä – perheiden sijaan – vaikka yhdessä elämisen mallien pluralisoituminen on jo erilaisia lainsäädäntöelimiäkin myöten tunnustettu.

Toimijoita on aina olemassa, mutta toimintaansa ja sen seurauksia perinteisessä mielessä *reflektioivia* toimijoita ei siis aina välttämättä ole.⁵² Kyse on näin ollen Beckin tematisoiman muutoksen mahdollisia toimijoita – jotka hänen teksteissään jäävät pitkälti implisiittiseksi – pohdittaessa näiden eri toimijoiden omaa toimintaansa ja sen seurauksia koskevasta *reflektiosta* tai pikemminkin tämän *reflektion tasosta*. Vaikka erilaisia toimijoita siis voidaan erotella myös refleksiivisestä itsepurkautumisen prosessista, on muutoksen moottorina kuitenkin ensisijaisesti modernin voittokulun jatkuvasti tuottama ”ei-tieto” (*Nichtwissen*), ei toimija-subjektien kyky reflektoida oman olemassaolonsa ehtoja ja samalla muuttaa niitä (Beck 1995b, 237–239). Toisin sanoen: *toimijoiden tavoittamattomissa tapahtuva, modernin oman voittokulun kautta kehkeytyvä refleksiivinen muutos luo vasta mahdollisuuksia – tai pikemminkin pakon – yksilöiden omaa toimintaansa ja elämäänsä koskevaan reflektioon*. Refleksiivinen modernisaatio merkitsee siis yksilöiden tahdosta riippumatonta teollisen yhteiskunnan puitteista riisuutumista, joka johtaa yksilöille välttämättömään – tutuista kategorioista pakkovapautetun – oman elämänsä uudelleenpuitteistamiseen ”sitä, että yksilöt joutuvat itse suunnittelemaan, laatimaan, sovittamaan, parsimaan ja paikkaamaan omat elämäkertansa” (Beck 1995a, 27).

⁵² Toiminnan ensisijaisuus sen reflektointiin nähden liittyy perustavammalla tasolla käytävään keskusteluun siitä miten intentionaalisen toimijan intentioiden aktualisoituminen todella tapahtuu. Tähän kysymykseen eniten sanottavaa löytyy amerikkalaisen pragmatismen traditiosta ammentavasta tutkimusperinteestä, jossa keskeiseksi katsotaan ajatus kaikelle toiminnalle luontaisesta syklisyydestä vastakohtana reflektoiduille ja toisistaan erillisinä tavoitelluille päämäärille pohjaavalle näkemykselle. Näin ollen myös tämä toiminnan ja tavoitteiden sekä niiden mahdollisten seurausten punninta – toiminnan reflektio kuten olen sitä kutsunut – tapahtuu aina itse toiminnassa, ei sen ulkopuolella, eikä se näin ollen ole myöskään täydellisesti erotettavissa muusta meneillään olevasta toiminnasta. Toimijaa ei tässä ajatteluperinteessä myöskään nähdä *lähtökohtaisesti* passiivisena ja ulkoisten ärsykkeiden kautta rationaalisuutensa erillisinä valintoina aktivoivana ”subjektina”, kuten esimerkiksi rationaalisen valinnan teorialt olettavat. Pragmatistinen rationaalisuuskäsitys kattaa nimittäin myös rationaalisuuden uutta tietoa tuottavat, ampliativiset (C. S. Pearce) muodot; ihmismielen luovuuskin on johdettavissa näin ollen rationaalisuudesta eikä sen ulkopuolelta. (Ks. Kilpinen 2000.) Tämä toiminnan ja rationaalisuuden alan laajennus ei kuitenkaan jää vain abstraktiksi teoretisoinniksi vaan pätee yhtä lailla myös muun muassa jokapäiväisiä ammatillisia käytäntöjä tutkittaessa: ”Kun joku reflektoi toiminnan kestäessä [*reflects-in-action* – M.V.] [...], [h]än ei pidä keinoja ja päämääriä erillään, vaan määrittelee ne vuorovaikutteisesti kehystyessään jonkin ongelmallisen tilanteen. Hän ei erottele ajattelua tekemisestä, järkeile päätöksiä, jotka hänen on jälkeinpäin käännettävä toiminnaksi.” Näin ollen hän kykenee jatkamaan toimintaansa myös epävarmoissa ja uusissa tilanteissa, koska hän ei ole keinojen ja päämäärien väliselle dikotomialle perustuvan ajattelun vanki. (Schön 1983, 68–69.)

Modernisaation refleksiivisyys ei näin ollen suinkaan tarkoita itsetarkkailun ja sen pohjalta mahdollistuvan oppimisen – toisin sanoen reflektion – avulla tapahtuvan modernisaation suunnan (ohjaamalla) kääntämisen – mahdollisuutta. Muutos ensimmäisen ja toisen modernin välillä on refleksiivinen, refleктоimatta tapahtuva, mutta myös primaari ja peruuttamaton; se toteutuu, tiedostimme sen tai emme: ”’Refleksiivisen modernisaation’ pitää tarkoittaa teollisen yhteiskunnan itsemuutosta (joka ei ole identtinen tämän itsemuutoksen itsereflektion kanssa)... ” (Beck 1997a, 15).⁵³ *Beckin teoriassa yhteiskunnallinen muutos vastaa siis muutos-termin ensimmäistä määrittelyä, muuttumista, tarkoituksellisen muuttamisen sijaan.*

Tämä ajatus jossain toimijoiden ja heidän tavoitteidensa ulottumattomissa itseään muuttavaan muotoon sukeutuvasta modernisaation immanentista latenttiudesta käy yksiin myös Beckin kokonaisyhteiskunnallisen tutkimusotteen kanssa. Modernin laajamittaiseen muutokseen liittyvän katkoksen vain johonkin tiettyyn yhteiskunnalliseen sektoriin paikantavien ”monokausaalisten teorioiden” sijaan

”refleksiivisen modernisaation malli yrittää ottaa huomioon koko modernisaatioprosessin. Rakenteellista katkosta ei selitetä ulkoisista tekijöistä johtuvana vaan modernisaation itsensä seurauksena. Kun modernisaatio on kerran radikaalistunut, se vaikuttaa yhteiskunnan *jokaiseen* alueeseen.” (Beck ym. 2003, 13.)

Refleksiivisen modernisaation teorian tavoitteena on siis refleksiivisen – reflektion tavoittamattomissa tapahtuvan – kokonaisyhteiskunnallisen muutoksen teoreettinen haltuun ottaminen.

Modernisaatio siis radikaalistuu tietyssä – Beckin ja Christoph Laun (2005, 526–527) mukaan 1960-luvulla alkaneessa – historiallisessa vaiheessa eikä vain korjaa omaa luonnettaan vaan problematisoituu samalla itsessään läpikotaisin. Koko ensimmäisen modernisaation lineaarisen edistysoptimismin varaan nojaava projekti muuttuu rat-

⁵³ Vrt. Lash (2003, 51): ”ensimmäisen modernin yksilö on reflektiivinen kun taas toisen modernin on refleksiivinen”.

kaisevasti: muutos ei näin ollen ole immanentti totutulle ja tutuksi tulleelle modernisaation *logiikalle* vaan kyseessä on ”muutoksen koordinaattien muutos” (Beck & Wilms 2004, 31) – eli Beckin termein ”metamuutos”. Yhteiskunnan rakenteet muuttuvat, mutta samanaikaisesti muuttuvat myös niiden käsitteellistämistavat. Muutoksen muutos tarkoittaa siis myös sosiaalisen muutoksen viitekehyksen muutosta. Tämä perinpohjainen muutos ajaa modernin liikkeen avoimuuden pidäkkeiksi muodostuneet klassisen modernin tukipuut virtaan ja lineaarinen, tulevaisuuden ”odotetun toiseuden” (Koselleck) vanhoilla varmuuksilla kolonisoitunut edistysmodernisaatio muuttuu epälineaariseksi, perusteiltaan kontingentimmaksi modernisaatioksi avaten samalla tilan toisintekemisen horisontille, toiselle modernille. (Beck ym. 2003 1–2 ja 13, Beck & Lau 2005, 551–552; vrt. Beck 1995a, 25.)

Jos refleksiivisen modernisaation käsitteen kokoava luonnehdinta edellytti abstraktiota ja etäännytystä käsitteen eksplisiittisistä määritelmistä, niin seuraavassa on laskeuduttava jälleen konkreettisemmalle tasolle. Edellä hyödynnetty – Beckin omalle tyylille mahdollisimman uskollinen – kuvauksen taso on nimittäin aivan liian yleinen, ja yleisessä maalailevuudessaan myös tämän tutkimuksen tarpeisiin liian epätarkka. On avattava Beckin modernisaatioskeemaa systemaattisemmin ja eriteltävä analyyttisesti refleksiivisen modernisaation muodostavia erilaisia muutoslogiikoita, jotta tämän muutoksen perimmäisiin syihin ja sen konkreettisiin muotoihin päästään kiinni. Tällaista, diagnosoinnin sijaan tutkimuksellisemmin artikuloitua tarkastelutapaa on tavoitellut viimeisimmissä teoriansa päivityksissä myös Beck itse (erit. Beck ym. 2003 ja Beck & Lau 2005).

2.3 Muutoksen muodot ja logiikat –analyttinen tarkastelu

Kuten todettua Beckin muutostematiikka näyttää lähtevän liikkeelle konkreettisten nyky-yhteiskunnan uutuuksien ja niihin liittyvien muutosprosessien ihmettelystä.

Kansallisvaltiolliset rajat niin talouden, politiikan kuin kulttuurinkin piirissä kyseenalaistava globalisaatio, hyvinvointivaltiolliselta pohjalta ponnistava yksilöllistyminen ja perinteisten yhteisöllisten muotojen eroosio, sukupuoliroolien muutokset, joustavat työn muodot sekä maailmanlaajuinen erilaisia poliittisia reaktioita kirvoittava ekologinen kriisi nousevat tuon tuostakin esiin Beckin tuotannossa hänen kuvatesaan ensimmäisen modernisaation ongelmallistumiseen johtavia konkreettisia piirteitä (esim. Beck 1997b, Beck & Beck-Gernsheim 1990 ja 2002, Beck 2000a sekä Beck 1990; vrt. Beck ym. 2003, 6–7).

Tällaisia yleisen tason muutosprosesseja koskevien nimilappujen diagnosoiva liimailu on kuitenkin teoreettisista lähtökohdista tarkasteltuna laiskaa: miksi todeta esimerkiksi, että globalisaatio tuottaa paikallisten tuotantorakenteiden muutoksia, kun globalisaatio itsessään on vain kategoriakäsite monille toisistaan poikkeaville dynamiikoille ja muutoslogiikoille, ei mikään itsenäinen – eikä varsinkaan unilineaarinen – konkreettinen toimija. Lisäksi Beck korostaa, että hänen tematisoimansa muutos tapahtuu primaaristi muutoslogiikassa konkreettisten muutossisältöjen sijaan, sillä toinen moderni on avoin ja monimuotoinen, jolloin sitä ei voida kuvata ”suljettuna instituutioiden järjestyksenä” (Beck & Wilms 2004, 31). Koska moderni on aina dynaaminen ja potentiaalisesti muutoksessa, niin myös ”[t]ermi ‘ensimmäinen moderni’ merkitsee kaikkea muuta kuin modernisaation eri vaiheiden ja kehityssysäysten kielämistä... päinvastoin, se kiteyttää väitteen, jonka mukaan siirtymä toiseen moderniin merkitsee tietyn kehityslogiikan päätepistettä...” (Beck & Lau 2005, 526–527.) Seuraavassa päähuomio keskitetäänkin aina väistämättä fragmentaariseksi jäävän diagnoosin sijaan refleksiivisen modernisaation moninaisille muutossisällöille yhteisiin dynamiikkoihin ja muutoksen logiikkoihin, siihen miten modernisaation sisältä nouseva refleksiivinen muutos oikein tapahtuu.

Aluksi on palattava kuitenkin pikaisesti Beckin refleksiivisen modernisaation teorian peruslähtökohtiin. *Ensimmäinen* näistä on se, että *ensimmäisen ja toisen modernin välillä on murros*. Modernin yhteiskunnan modernisoitumisen mahdollisuus perustuu siis aja-

tukseen modernin ja sen muutoksen potentiaalisesta epälineaarisuudesta. Tämän potentian aktuaalistumisen eli modernin murroksen taustalta on paikannettavissa monitahoisia yhteiskunnallisia muutuskulkuja, jotka ovat johtaneet niin muuttumattomiksi ontologisoitujen ja näin reflektion ulkopuolelle jätettyjen rakenteellisten institutionaalisten tekijöiden kuin sosiaalisen toiminnan itsekuvausta koskevien pysyviksi miellettyjen kategorioiden ja järjestytylienkin peruuttamattomaan ongelmallistumiseen. Tämä ongelmallistuminen liittyy toisin sanoen tietynlaisen kehityslogiikan paljastumiseen ja samalla sen omiin rajoihinsa törmäämisen pohjalta aktualisoi- tuvaan muutokseen: ensimmäisen modernin teollisuusyhteiskunnan logiikka perustui kansallisvaltio- on sidottuun järjestykseen, monitulkintaisuuden patoamiseen ja selkeä- rajaiseen eriytymiseen; toisin sanoen: joko–tai-logiikkaan. Ja tämä selkeärajaisuutta painottava logiikka näyttäytyy Beckin mukaan refleksiivisen muutoksen ravistele- massa nyky-yhteiskunnassa kyseenalaisessa valossa. (Beck ym. 2003, 2–6; Beck & Lau 2005, 526–527.)

Teollinen moderni perustui siis yhtä aikaa sekä toisistaan eriytyvien että toisiaan tu- kevien, kansallisvaltioihin sitoutuneiden instituutioiden, kuten ydinperheen, fordisti- sen tuotanto-organisaation, hyvinvointivaltiomekanismien ja tieteen kyseenalaista- mattomuuden, muodostamalle konstellaatiolle.⁵⁴ Tämä institutionaalinen verkosto konstituoitui selkeiden rajojen ja eri instituutioiden välisen rationaalisen työnjaon pohjalta samalla jatkuvasti myös tätä vastuualueiden välistä joko–tai-logiikkaa uusin- taen. Tiukat rajanvedot esimerkiksi yhteiskunnan ja luonnon tai tiedon ja ei-tiedon välillä loivat pohjan erilaisille omaa ”rajapuhtauttaan” vaaliville instituutioille ja aut- toivat määrittelemään niiden toisistaan poikkeavat toiminta-alueet samalla jatkuvasti näitä rajanvetoperusteita ontologisoiden. Edistyksen ajatus perustui epäsymmetrisille dualismeille: esimerkiksi yhteiskunnan ja luonnon dikotomiassa ensin mainittu oli dynaaminen valloittaja ja jälkimmäinen vain täydellistä valloitustaan odottava ”kanto

⁵⁴ Vrt. Beckin (1995a, 27) ”klassisen teollisen yhteiskunnan” kollektiivisten elämäntapojen maatus- kanukkevertaus: ”Luokka edellyttää ydinperheen, joka edellyttää sukupuoliroolit, jotka edellyttävät miesten ja naisten välisen työnjaon, joka taas edellyttää avioliiton.”

edistyksen kaskessa” – ja sama koskee myös, osittain tämän dualismin kanssa, päällekkäistä tiedon ja ei-tiedon välistä jakoakin. Kuten Beck ja Stefan May (2001, 248) toteavat: ”Tekninen edistysusko noudattaa kaavaa: Kun hallitsemme ensin maailmaa, tulee se ennakoitavissa olevaksi.”

Ensimmäisen, teollisen modernin instituutioiden toiminnan pohjana vaikuttavat selkeät rajat sekoittuvat kuitenkin väistämättä yhä edelleen modernisoituvassa (liiallisen) teknisen kehityksen, globaalin kapitalismin ja uudenlaisten poliittis-kulttuuristen muotojen luonnehtimassa maailmanlaajuisuuteen avautuvassa yhteiskunnallisessa todellisuudessa paljastaen samalla koko aikaisemmin reflektion ulottumattomiin kohonneen ensimmäisen modernin dualistisen luonteen ”modernille vieraaksi”. Kysymysten, kuten onko ympäristönmuutos yhteiskunnan vai luonnon tekosia, ajankohaisuus pakottaa pohtimaan uudelleen ensimmäisessä modernissa vallitsevien rajanvetoperiaatteiden rationaalisuutta päätöksenteon automaattisesti legitiimeiksi miellettyinä kriteereinä ja todellisuuden ahdistavan kompleksisuuden ontologisoituneina reduktiovälineinä. Näin ollen erilaiset yhteiskunnalliset instituutiot kohtaavat yhteiskunnallisten rajanvetojen ja päätöksiensä uudelleenpohtimisen pakon. Tämän rajanvetoperiaatteiden uudelleenpohdinnan on nykyisessä tilanteessa perustuttava Beckin mukaan dualistisen joko–tai-mallin sijaan pluralistisempaan sekä–että-ajatteluun.

Sodanjälkeisen järjestyksen sosiaalisten rakenteiden absolutisointi on näin ollen vihdoin ohi: ”paljon siitä mitä ne kerran olettivat välttämättömäksi, näyttää nyt kontingentilta” (Beck ym. 2003, 1). Toisin sanoen: ensimmäisen modernin ihanteiden ja periaatteiden – varmuuden, selitysten ja turvallisuuden – horjumisen johtaa rajanvedon luonteen muutokseen: ”[e]ssentiaalisten rajojen ja erotteluiden tilalle tulevat väliaikaiset ja keinotekoiset rajat ja erottelut” (Eräsaari 2001, 235). Asiat eivät siis ole enää ennallaan, dikotomioille perustunut maailman täydellisen hallittavuuden idea hukkuukin rajojen liudentumisen mukanaan tuomaan kontingenssiin – ja juuri tämä murros on refleksiivisen modernisaation teorian ensimmäinen lähtökohta oletus. (Mt. 1–13; Beck & Lau 2005, 526–527; vrt. Latour 1993.)

Toisen lähtökohtaoletuksen mukaan taas juuri *modernisaatio itse tuottaa edellä mainitut, syvälekäyvät muutokset*. Toiseen moderniin osaltaan johdattavat kriisit ovat siis pysähtymättömän modernisaation aikaansaannoksia, modernisaation joka ei suostu jähmettymään ensimmäisen modernin ahtaisiin rajoihin: "Ensimmäisen modernin modernisaation dynamiikka vastaan luomat 'turva-alueet' menettävät nykyisin jatkuvasti kyseenalaistamatonta itsestänselvyyttään" (Beck & Lau 2005, 528). Automaattisesti legitiiminä ontologisoidun luonteensa menettäneet teollisen modernin instituutiot ja ajatusmallit eivät siis pysty enää patoamaan modernisaation perimmäistä dynamiikkaa, joka saa esimerkiksi sellaiset ensimmäistä modernia legitimoivat perusoletukset kuten tieteen perimmäisen rationaalisuuden, näyttämään kontingentilta: tiede tuottaa kyllä yhä lisää ja lisää tietoa, mutta samalla se tuottaa myös yhä enemmän tiedon ja selkeyden puutetta sekä syvälekäyvää epävarmuutta; mitä enemmän tiedämme, sitä enemmän tiedämme, ettemme tiedä. Piilevä muutoksen mahdollisuus nousee siis automaattisesti legitiimistä modernisaatiosta itsestään: jatkuvasti spesialisoituvan tieteen ylistetty voittokulku tuottaa jatkuvasti uudenlaisia problematiikkoja, jotka eivät ratkeakaan enää yksin tieteellisen rationaalisuuden keinoin. Ja juuri nämä problematiikat kantavat jatkuvasti mukanaan muutoksen potentiaa. Eli enemmän samaa, tässä tapauksessa tieteen – yhä kapeamman erikoistumisen pohjalta – saavuttamaa menestystä, tuottaakin mahdollisesti jotain uutta. Muutos piilee siis tutussa ja toivotussa, ei ulkopuolisessa ja yllättävässä. (Esim. Beck ym. 2003, 13; Beck & Lau 2005, 528.)

Näiden lähtökohtien – eli *refleksiiviseksi kääntyneen modernisaation itsensä tuottaman murroksen* ajatuksen – valossa voidaan siirtyä tarkastelemaan tuon kokonaisyhteiskunnallisen muutoksimpun muodostavia hieman toisistaan poikkeavia muutoksen muotoja ja logiikoita. Beck itse erottelee näitä ideaalityyppisiä muutosaspekteja pitäen silmällä lähinnä empiirisiä tutkimusmahdollisuuksia ja muistuttaen samalla näiden analyttisesti eroteltujen prosessien keskinäisistä kytköksistä ja päällekkäisyyksistä (Beck ym.

2003, 13).⁵⁵ Kun nämä lähtökohdat pidetään mielessä, voidaan nykyistä refleksiivisen modernisaation luonnehtimaa yhteiskunnallista muutosta lähteä tematisoimaan *odottamattomista sivuvaikutuksista juontuvana, modernisaation radikaalistumisena, ensimmäisen modernin kognitiivisen perustan ongelmallistumisena* tai *ensimmäisen modernin perustavien erotte-
lujen liudentumisena* (mt., 13–19).⁵⁶

Ensimmäinen muutoslogiikka, *odottamattomien sivuvaikutuksien kautta kehkeytyvä yhteis-
kunnallinen muutos*, on yleisemmässä muodossaan tuttu varsinkin yksilöiden toimin-
nan tarkoittamattomien (sivu)vaikutuksien muodossa Bernard Mandervillen *private
vices, public virtues* -ajatuksesta ja Adam Smithin, liian usein väärinymmärretyistä (ks.
Saastamoinen 1998, 33–62), näkymättömän käden metaforasta lähtien (esim. Gro-
now 2003).⁵⁷ Refleksiivisen modernisaation raamissa sivuvaikutukset käsitetään
Beckin mukaan kuitenkin perinteisen toimijatasen yläpuolella: ne viittaavat ”enem-
män sosiaalisten rakenteiden ja ajattelukategorioiden muutokseen”, jolloin kyse on
”toisen asteen sivuvaikutuksista, joka tarkoittaa sitä, että *sosiaalisten instituutioiden* sivu-
vaikutukset johtavat uudenlaisiin olosuhteisiin, jotka asettavat ne [nuo samaiset insti-
tuutiot – M.V.] kyseenalaiseksi” (Beck ym. 2003, 14). Välttämätön sivuvaikutuksiin
reagoiminen tuottaa siis uusia sivuvaikutuksia, jotka ovat ensimmäisen asteen sivu-
vaikutuksiin reagoineelle instituutiolle sivuvaikutusten sivuvaikutuksia, eli toisen as-
teen sivuvaikutuksia. Esimerkiksi uuden teknologian tuottamiin riskeihin kyllä yrite-
tään reagoida jo olemassa oleviin instituutioihin ja ajatusmalleihin tukeutuen, mutta

⁵⁵ Beck, Bonss ja Lau (2003, 13–19) puhuvat tässä yhteydessä ”metamuutoksen muodoista”, mutta tässä esiteltävä tarkastelu ei edellytä tuon varsin ongelmallisen termin avaamista, johon keskitytään Beckin tematisoiman muutoksen ”tason” tarkastelun yhteydessä.

⁵⁶ Kuitenkaan kaikki nyky-yhteiskuntaan liittyvät muutokset, kuten esimerkiksi väestölliset muutok-
set, eivät Beckin ym. (2003, 19) mukaan ole refleksiivisiä.

⁵⁷ Intentionaalisen toiminnan tarkoittamattomista seurauksista on käyty jo pitkään keskustelua myös
analyttisen filosofian puolella. Esimerkiksi Karl Popper (1968, 342) muotoili tältä pohjalta ”*teoreet-
tisten yhteiskuntatieteiden tärkeimmän tehtävän. Se on inhimillisen toiminnan tarkoittamattomien sosiaalisten seu-
rauksien selvittäminen.*” Tämä johtaa myös siihen Adam Smithistä Karl Marxiin ulottuvan historianfi-
losofisen tradition keskeiseen ajatukseen, jonka mukaan ”[i]nhimillisen toiminnan tarkoittamattomi-
na seurauksina historiaan muodostuu instituutioita ja rakenteita, joiden periaatteet eivät palaudu
yksittäisten ihmisten tarkoituksiin”, ja näiden rakenteiden ja voimien ymmärtämiseksi tarvitaan te-
leologis-intentionaalisten selitysten lisäksi myös kausaalista selittämistä (Sihvola 2005, 216).

useimmiten tämä ei onnistu. Uudenlaisiin sivuvaikutuksiin joudutaan näin ollen reagoimaan muodostamalla uusia tiettyjen sivuvaikutusten käsittelemiseen keskittyviä instituutiota ja ongelmakeskeisiä ratkaisumalleja, ja tämä välttämätön sivuvaikutuksiin uusilla välineillä reagoiminen tuottaa siis osaltaan jälleen uusia sivuvaikutuksia. Sivuvaikutusten ja niitä käsittelevien instituutioiden ketjuuntuminen ja tämän välttämätön huomioon ottaminen jokaisella institutionaalisella tasolla aina päätöksiä tehtäessä tekee rationaalisen päätöksenteon entistä hankalammaksi; jatkuviin uudelleenjärjestelyihin pakottavina sivuvaikutukset toimivat kuin hiekkana perinteisen institutionaalisen rationaliteetin rattaissa. (Esim. Beck ym. 2003, 14–15.)

Toisaalta riskejä⁵⁸ voidaan painottaa myös ”mentaalina konstruktioina”, jolloin tieteellisesti tuotetut turvallisuusstandardit eivät onnistu tilkitsemään eri puolilta pintaan pyrkivää epävarmuutta, jolloin muodostuu ”institutionaalisia legitimaatioalijäämiä”. Ensimmäisen modernin moninaiset tekniset turvallisuuslupaukset eivät siis pysty enää patoamaan riskidiskursseja ja niiden nousemista julkiseen keskusteluun. Myös mahdollisten, toistaiseksi toteutumattomien riskien ja sivuvaikutusten huomioonottaminen edeltää näin ollen kaikkea päätöksentekoa – päätökset joudutaan tekemään vastaisuudessa aina epävarmuuden vallitessa⁵⁹ – ”eläminen ja toiminta epävarmuudessa muuttuu tavallaan peruskokemukseksi” (Beck 1995a, 26). (Beck ym. 2003, 14–15; vrt. Beck 1995a, 20–26.)

⁵⁸ Beck, Bonss ja Lau (2003, 14) todella vaihtavat tässä yleisemmän sivuvaikutus-käsitteen riskin käsitteeseen reflektoimatta tätä käännoä lainkaan. Beck eksplikoi toisaalla (1990, 113) sivuvaikutusten ja riskien välistä eroa tarkemmin: ”Tarkoitan riskeillä... epävarmuustekijöitä, joita voidaan määritellä ja arvioida. Teollinen modernius tuottaa itse riskejä oletettujen mahdollisuuksien toteutuneiden tai toteutumattomien sivuvaikutusten muodossa.”

⁵⁹ Mahdollisten riskien ”huomioonottaminen” turvautumalla niiden käsittelemiseen ja ennustamiseen erikoistuneisiin asiantuntijoihin ei siis enää vähennä päätöksenteon vaikeutta, sen päätöksellistä luonnetta. Asiantuntijainstituutioiden eriytyminen ja tästä seuraava ”kokonaisasiantuntijuuden” puute alleviivaa päätöksenteon epävarmuutta: kun turvallisuusasiantuntijat arvioivat, että riskiä ei ole, vakuutusasiantuntijat päättävät, ettei kohdetta kannata vakuuttaa (Beck 1995a, 24). Tämä erilaisten riskien toisiinsa rinnastamisen, vertailemisen ja hierarkioihin järjestämisen mahdottomuus pudottaa-kin vaikeat riskipäätökset asiantuntijainstituutioiden läpi yksilötasolle: ”riskikysymyksissä ei kukaan ole asiantuntija tai kaikki ovat asiantuntijoita” (Beck 1993, 48).

Toinen Beckin tematisoima refleksiivisen modernisaation osana toimiva muutoksen muoto liittyy jo aiemmin sivuttuun *modernisaation radikaalistumiseen*. Tässä on kysymys modernisaation ulottumisesta vihdoin kaikkialle, myös ensimmäisen modernin kyseenalaistamattomiin perustuksiin, kuten kansallisvaltioon ja ydinperheeseen, jotka joutuvat radikaalistuneen modernisaation ansiosta uudelleenharkinnan kohteiksi. Esimerkiksi yksilöiden emansipaatio jäi Beckin mukaan ensimmäisessä modernissa, vastakkaisista lupauksista huolimatta, puolitiehen ja vasta radikaalistunut modernisaatio tuottaa myös luokkaskeemoista ja teollisuusyhteiskuntaa luonnehtivista "traditionaalisista" rooliodotuksista vapautuneille yksilöille, niin miehille kuin naisillekin todellisen (valinnan)vapauden. Toisaalta valinnan vapautta seuraa aina myös valinnan pakko, joka on omiaan synnyttämään epävarmuutta ja juurettomuutta.⁶⁰ Näin ollen valinta saattaa osua myös monenlaisiin liiallisena ahdistavaksi koettua vapautta kaventaviin velvoittavampiin yhteisöllisyyden muotoihin, nuorisokulttuurista etniseen fundamentalismiin. Valinnan mahdollisuus ja valinnan pakko siis sekä kietoutuvat tiukemmin yhteen että laskeutuvat, erilaisten institutionaalisten reduktiovälytysten legitimitetin rapautuessa, yhä lähemmäs yksilötasoa⁶¹, ja tällä on myös monenlaisia yhteiskunnallisia seurauksia⁶², joiden ymmärtämiseksi niiden syyt on tunnistettava. Näistä piilevistä "vastamodernin" muodoista huolimatta olennaista on se, että ensimmäisen modernin automaattisesti legitimitit yhteisöllisyyden muodot menettävät

⁶⁰ Beck (2000, 216) puhuu näistä valintaan liittyvistä, luonnon yhteiskunnallistumisen ja traditioiden vapaavalintaisuuden tuottamista epävarmuuksista – Giddensia seuraten – nimenomaisesti *tuotettuina* epävarmuuksina (*manufactured uncertainties*). Edistyksen ajatukselle perustuva modernisaatio tuottaakin siis itse monenlaista epävarmuutta.

⁶¹ Beck käsittelee tätä institutionaalisten itsestänselvyyksien purkautumista jo *Risikogesellschaftissa* (esim. 1986, 218): "Institutionaaliset olosuhteet, jotka determinoivat yksilöitä, eivät ole enää tapahtumia tai edellytyksiä, jotka tapahtuvat heille, mutta vähintäänkin myös *seurauksia heidän itsensä tekemistä päätöksistä...*"

⁶² Vrt. Giddens (1995), joka painottaa valinnan pakosta koituvia ongelmia, kuten esimerkiksi kompulsivisia käyttäytymismuotoja, puhuen kuitenkin kaikkialle ylettyvän, radikalisoituneen modernin sijaan jälkitraditionaalisuudesta. "Jälkitraditionaalisissa yhteyksissä meillä ei yksinkertaisesti ole muuta vaihtoehtoa kuin valita, miten olla ja toimia. Tästä näkökulmasta riippuvuudetkin ovat valintoja: tiettyjä tapoja tulla toimeen sen mahdollisuuksien moninaisuuden kanssa, jonka melkein jokainen elämämme puoli oikealla tavalla tarkasteltuna tarjoaa." (Mt., 107; vrt. Giddens 1991, 103–108; ks. myös Beck 1995a, 19–20 ja 27–31.) Tällaisen "valinnan imperatiivin" kritiikistä ks. esim. Adam (1996, 139), jonka mukaan siirtyminen ulkoisista auktoriteeteista sisäisiin, eli ohjeiden odottamisesta henkilökohtaiseen vastuuseen, näyttää olevan enemmänkin pelkkä toive kuin tosiasia.

modernisaation radikaalistuessa itsestäänselvyytensä, ja näin ollen sekä koetaan uudenlaista reflektiopakkoa että avautuu polkuja toisiin tekemiseen, toiseen moderniin. (Beck ym. 2003, 15–16; Beck & Lau 2005, 530.)

Kolmantena, ja osittain vahvasti myös edellisiin liittyvänä muutoslogiikkana nousee esiin *ensimmäisen modernin tiedollisen perustan kyseenalaistuminen*. Tässä muutoksessa on Beckin mukaan kyse ennen kaikkea ensimmäiseen moderniin erottamattomana kuuluneen toiminnan ja ajattelun rationalisoitumisen ja siihen liittyneiden kyseenalaistamattomien ennako-oletusten problematisoitumisesta. ”Refleksiivisen modernisaation avainosa on se, että tämä modernisaation kyseenalaistamattoman perustan oma rationaalisuus asetetaan tutkimuksen kohteeksi” (Beck ym. 2003, 16). Ensimmäisen modernin tiedollinen perusta kyseenalaistuu siis sen omien rationaalisuuden ehtojen rationaalisuuden tarkastelun – eli toisen asteen rationaalisuuden tai refleksiivisyyden kautta. Tällainen tutkimusasetelma läpivalaisee ne itsestään selviksi ja muuttumattomiksi mielletyt ennako-oletukset, jotka takasivat erilaisten ensimmäisen modernin alajärjestelmien (*subsystems*) rationaalisuuden, paljastaen samalla niiden keinotekoisuuden. Näin ollen – ja puhuessaan tämän tiedollisen pohjan rapautumisesta Beck on selkeästi taipuvainen eräänlaiseen relativismiin – ”[s]iitä tulee yhä enemmän päivän selvää, että jokainen selviö on itse asiassa valinta, ja että perustavien väitteiden tasolla tällaisia lähtökohtia voidaan perustella vain normatiivisesti tai puolustaa käytännöllisinä a priori käsitteinä” (mts.).

Modernin tiedollisen perustan eroosio johtaa siis järkeilytyyliin pluralismiin, josta seuraa väistämättä ongelmia erilaisten ratkaisujen pätevyyden ehtoja pohdittaessa: ”Tällaisen toisen asteen rationalisaation tulos on tilanne, jossa ei enää ole yhtä oikeaa parasta tapaa jokaisen ongelman ratkaisemiseen vaan pikemminkin monia yhtä päteviä oikeuttamisen muotoja, jotka toimivat samanaikaisesti.” (Mts.) Ja näitä oikeuttamisen muotoja löytyy lisäksi yhä harvemmin kyseessä olevan alan (*field*) omasta piiristä: Esimerkiksi ”[t]ieteellisen reflektion reflektio on osoittanut, että ratkaisuun tarjolla olevien metodien valinta ei nouse itse tieteellisestä metodista” (mts.). Beck kui-

tenkin muistuttaa, että moninaisuuden arbitraarisuus ei ole refleksiivisen modernisaation teorian viimeinen sana: "[S]iellä missä päätöksiä on tehtävä, missä vaaditaan legitimaatiota ja missä vastuullisuus pitää osoittaa, menettelytapojen tulee järjestyä ja kriteereistä tulee päästä yksimielisyyteen vähintäänkin siltä pohjalta, että paremmat ratkaisut voidaan erottaa huonommista" (Mt., 17; vrt. Beck & Lau 2005, 531). "*Anything goes*" ei tämänkään problematiikan yhteydessä ole Beckin valinta, sillä vaikka refleksiivinen tieto – ilman lopullista varmuutta – onkin jatkuvien tarkistusten ja korjausten kohteena, se voi nojata kuitenkin kontekstisidonnaisiin ja ajallisesti rajoitettuihin orientaatioihin, jotka mahdollistavat vähintäänkin kokemuksen avulla oppimisen (Beck ym. 2003, 17).

Neljäntenä ja samalla viimeisenä refleksiivisen modernisaation muutosmuotona *toimii ensimmäisen modernin perustavien erontekojen liudentuminen*, joka liittyy kiinteästi edellä käsiteltyihin kolmeen muutoslogiikan "ideaalityyppiin", Beckin mukaan erityisesti sivuvaikutusteoretisoinnin ensimmäiseen, tiedolliseen puoleen. Erityisesti tieteelliset ja teknologiset kehitysaskleet tuovat mukanaan muuttumattomiksi ajateltujen modernin perustavien jaotteluiden sumentumista ja avaavat näin rajanvedon päätöksellisyden. Tämä "rajanpuhtauden" liudentuminen voi tapahtua niin edellä mainitun toisen asteen reflektion kuin sivuvaikutustenkin pohjalta. Esimerkiksi ympäristöongelmia tai geenimuunteluun liittyviä kysymyksiä ei voida enää tarkastella erottamalla luonnollinen ja yhteiskunnallinen toisistaan ja toisaalta esimerkiksi lääketieteen sisäinen eriytymiskehitys, erityisesti transplantaatiokirurgiassa, on johtanut vähitellen elävän ja kuolleen välisen eron sumentumiseen. (Esim. Beck ym. 2003, 17–18; Beck & Lau 2005, 542; Beck & Wilms 2004, 28). Lääketiede ei siis kykene enää pelkästään tieteenalan sisäisen rationaalisuuden pohjalta tekemään yksiselitteistä päätöstä siitä vedetäänkö elämän ja kuoleman raja aivokuolemaan, sydänpysähdykseen vai kenties hengityksen lakkaamiseen. Samanlainen – ja edelleen myös sivuvaikutustematiikkaan kiinteästi liittyvä – problematiikka koskee esimerkiksi myös farmakologiaa: Kysymys siitä vähentääkö verenpainetta lääkkeellä, joka aiheuttaa esimerkiksi uniongelmia ei ratkea puhtaasti eriytyneen lääketieteellisen osarationaalisuuden keinoin. Koska lääk-

keiden toivottuihin ja sivuvaikutuksiin liittyy myös paljon yksilöllisiä, niin fysiologisia kuin elämäntapaankin liittyviä piirteitä ja koska lääkkeiden käyttökustannukset vaikuttavat suoraan potilaan talouteen, on tämänkin asiantuntijuuden ehdottoman "to-tuusmonopolin" murtuessa päätöksentekovastuuta siirtynyt entistä enemmän yksilöille.⁶³

Tämä joko–tai-ajanvetojen nykyisin yhä useammin paljastuva monitulkintainen ja ambivalentti luonne ei Beckin mukaan kuitenkaan automaattisesti johda kaikkien rajojen peruuttamattomaan kumoutumiseen, sillä tämä johtaisi käytännössä aina erilaisille erotteluille perustuvien instituutioiden ja päätöksenteon muotojen täydelliseen halvaantumiseen. Refleksiivisen modernisaation teoria lähteekin liikkeelle "realistisemmasta oletuksesta, jonka mukaan luonnolliset määritelmät tulevat pluralisoidumaan, eli kuvitteellisesta luonnon kuvauksesta, jota nämä kaikki [määritelmät – M.V.] implikoivat" (Beck ym 2003, 18). Rajanvetojen pluralisoitumisesta huolimatta myös toisessa modernissa on näin ollen tehtävä päätöksiä ja myös osoitettava vastuuta näistä päätöksistä – ja tämä edellyttää edelleenkin rajaanvetoja, jotka on nyt vain tehtävä pluralistisemmalta, alati problematisoimiselle alttiilta pohjalta, jolloin myös niitä koskevat päätökset muuttuvat tietyn yhteiskunnallisen alan – vain oman rationaalisuuden piirissä ratkaisunsa löytävästä – erikoisoikeudesta yleisen keskustelun

⁶³ "Verenpainelääkkeillä ei ole havaittu pitkäaikaisessa käytössä vakavia haittoja. Sen sijaan ne saattavat aiheuttaa lieviä, mutta joskus ikäviä haittavaikutuksia" (Kohonneen verenpaineen lääkehoito, 2006). Tässä yhteydessä kehoitetaan tutustumaan taulukkoon, jossa esimerkiksi nuorille potilaille suositeltavien beetasalpaajien sivuvaikutuksina mainitaan "kylmät varpaat ja sormet, levottomat jalat ja rauhaton uni" (mt.). Näistä tekijöistä on mahdotonta rakentaa hierarkkista, kaikkien potilaiden elämäntilanteen ja henkilökohtaiset mieltymykset kattavaa mallia puhtaasti lääketieteellisen rationaalisuuden pohjalta, varsinkin kun verenpaineen osalta kysymys on oikeastaan vain riskialtistuksesta, johon liittyy monia muita pitkien aikajaksojen kuluessa mahdollisesti kumuloituvia tekijöitä. Näin ollen pallo heitetäänkin potilaalle: "Jos sinusta tuntuu, että lääkkeet eivät sovi sinulle, keskustele asiasta lääkärin kanssa" (mt.). Laajemmin lääketieteen rajaanveto-ongelmiin ja niiden tuottamaan ambivalenssiin liittyvistä kysymyksistä ks. esim. Bjerg 2006, 61–63.

kohteeksi.⁶⁴ (Beck ym. 2003, 17–19; Beck & Lau 2005, 529–531 ja 541–542; myös Beck & Wilms 2004, 25–28.)

Modernin usealla, osittain keskenään päällekkäiselle logiikalla toteutuvan ja ajallisesti epäyhtenäisen refleksiivisen muutoksen voisi edellisen pohjalta tiivistää modernin (uudelleen)problematisoitumiseksi, *epävarmuuden kasvuksi* tai pikemminkin *epävarmuuden paluuksi*. Monenlaiset ”ennakoimattomat sivu- ja jälkivaikutukset johtavat jo taakse jääneenä pidettyyn vieraantumisen, epävarmuuden ja ambivalenssin valtakuntaan” (Beck 1995a, 23). Tai kuten Beck ja Lau (2005, 531) tämän refleksiivisen modernisaatioon keskeisesti liittyvän muutoksen – erilaisten empiiristen, lähinnä instituutioita koskevien tutkimustulosten pohjalta – tiivistävät:

”[I]nstituutiot, joiden oli alun perin pidettävä lujasti kiinni vanhasta järjestyksestä, pitävät hankalana käsitellä vallitsevia uusia ja hybridisiä muotoja, pluralisoitumisia ja monitulkintaisuuksia. Ne kohtaavat ankaria ongelmia, kun on kyse toimintaan ryhtymisestä ja päätösten teosta, ja ne yhä enenevässä määrin kohtaavat ongelmia vastuullisuuden osoittamisen muodossa – oli kyse sitten maailmanpolitiikasta tai parisuhteesta.”

Ensimmäisen modernin absolutisoidut institutionaaliset rakenteet sekä niiden (päättöksenteon) pohjana toimivat muuttumattomiksi oletetut jaottelut, järjestytyllit ja varmuudet näyttäytyvät siis Beckin mukaan nykyisin kontingentissa valossa. Keskustelun ulottumattomiin ontologisoidut kategoriat, kuten yhteiskunnasta ulkoistettu luonto tai poliittisen päätöksenteon pohjana toimiva kansallisvaltiollinen raami, purkautuvat mahdollistaen uusia – mutta jossain muodoissa aina välttämättömiä – todellisuuden kompleksisuuden puitteistamistapoja. Vanha joko–tai-kategorioihin tukeutunut varmuus muuttuu sekä–että-ristiriitaisuuden vallitessa tehdyiksi päätöksiksi, ja tämä ei-lopullisen puitteistamisen *päätöksellisen luonteen tunnistaminen* tuo mukanaan

⁶⁴ Vrt. Beck (1995a, 24): ”Nyt ei tarvita vain päätöksiä, vaan ennen kaikkea on tärkeää luoda uudelleen säännöt ja perusteet niiden tekemiselle...” Vaikka tässä yhteydessä onkin viitattu lähinnä Beckin uudempiin ja tutkimuksellisempiin teksteihin, kulkevat päätöksentekoon ja sen raamien muuttumiseen liittyvät kysymykset läpi hänen tuotantonsa (ks. esim. Beck 1986, 336–342).

myös todellista toisin tekemisen mahdollisuutta ja emansipaatiota. Kuten Beck ja Lau (2005, 531) tämän "ajanhengen" kiteyttävät: "[N]ykyisen aikakauden määrittävä piirre on päättämisen imperatiivin havaitseminen."

2.4 Refleksiivinen modernisaatio ja yhteiskunnallisen muutoksen historialliset ehdot

Beckin tuotannossa on havaittavissa erilaisia painotuksia siitä millainen yhteiskuntamuoto oikein ylittyy refleksiivisen modernisaation vaikutuksesta ja millä laajuudella. Lisäksi monitulkintaisuutta lisää Beckin moniaineksisten "teoretisointien" epäanalyttisyys sen suhteen puhutaanko modernin katkoksen yhteydessä empiirisesti havaittavissa olevasta – ja Beckin siis jo havaitsemasta – aikakausien taitoksesta, lähinnä empiirisen käsitteistön innovointia varten postuloidusta heuristiikasta vai iskevyyteen pyrkiessään kontrasteja luovasta ja nykyisyyden ainutkertaisuutta painottavasta aikalaisdiagnoosista. Ja toisaalta: miten aikakausien välinen muutos – tai jatkuvuus – ja sitä luonnehtivat (uudet) käsitteet voidaan erottaa toisistaan? Näillä tekijöillä on itsestään selvästi vaikutusta siihen millä tasolla refleksiivisen modernisaation tematisoiman yhteiskunnallisen muutoksen voidaan nähdä tapahtuvan, joten erilaiset katkospainotukset on otettava tarkastelun alle.

Beckin (ym. 2003, 9; vrt. Wagner 2001b, 85) mukaan sosiologian perusdualismi on traditionaalisen ja modernin yhteiskunnan erottaminen toisistaan, joka on saanut klassikoiden muotoiluista lähtien moninaisia toisistaan hieman poikkeavia sisältöjä. Yhteistä näille kaikille, kuten mekaanisen ja orgaanisen solidaarisuuden tai *Gemeinschaftin* ja *Gesellschaftin* välisille käsitteellisille erotteluille, on se, että ne toimivat "evoluutionaarisina dualismeina", eli olettavat evoluutiota ajan yli, lineaarista siirtymää yhdestä historian vaiheesta toiseen. Tällaisesta ajattelutavasta poiketen "ensimmäisen ja toisen modernin yhteiskunnan ero käsitetään "historialliseksi epäjatkuvuudeksi" ja "[e]hkäpä myös siirtymä esimodernista moderniin yhteiskuntaan olisi syytä uudel-

leenajatella samalla lailla” (mts.). Toisin sanoen: siirtymää ensimmäisestä toiseen moderniin ”ei ole voida tulkita yksinkertaiseksi muutosprosessiksi A:sta B:hen. Toinen moderni ei ole evolutionaarinen käsite.” (Beck & Wilms 2004, 31.)

Vaikka refleksiivisen modernisaation teoria ei sitoudu sosiologisille teoretisoinneille historiallisesti tyypilliseen evolutionaariseen ajatusmalliin, ei se ole kuitenkaan lainkaan nostalgista vaan yhtä lailla merkittäviä muutoksia painottavaa. Näin ollen refleksiivisen modernisaation teoria kurkottaa alati käsitteellisesti tulevaisuuteen: sen läpäisee ”tieto siitä, että tulevaisuutta ei voida ymmärtää ja kestää menneisyyden käsitteellisessä viitekehyksessä” (Beck 1997a, 14). Beck korostaa siis muutoksen potentiaalisuutta, joka on mahdollista havaita – ja samalla myös aktualisoida – kunhan vain ajattelumallit ensin muuttuvat, ja tämä vaatii erontekoa uuteen ja vanhaan: ”kaikkien muutosten pitää alkaa ajattelusta, käsitteiden työstämisestä. Tämä on syy siihen, että on välttämätöntä erottaa systemaattisesti toisistaan *ensimmäinen* (yksinkertainen) ja *toinen* (refleksiivinen) moderni.” (Mt., 13.) Myös myöhemmässä vaiheessa – ja erityisesti empiirisen tutkimuksen vaatimia metodologisia operationalisointeja silmällä pitäen (Beck 2002a, 24–25; Beck ym. 2003, 26; Beck & Wilms 2004, 30) – korostuu tämän, todellisuudessa monin tavoin keskenään lomittaisten, aikakausien välille tehtävän keinotekoisien jaon lähtökohtaisuus:

”Tekemäni ensimmäisen ja toisen modernin ajanjakson välisen erottelun tarkoitus *ei* ole esitellä uutta ongelmallista evolutionaarille joko–tai-logiikkaa noudattaville aikakausittaisille ’tasoille’ perustuvaa jaksottamisen mallia, jolloin kaikki kumoutuu samalla hetkellä, eli kaikki vanhat suhteet katoavat ikiajoiksi korvautuakseen täysin uusilla. Ensimmäisen ja toisen modernin ajanjakson välisen jaon päätarkoitus on kaksinainen: ensinnäkin, asettaa kysymys uusista käsitteistä ja viitekehyksistä, ja toiseksi, kritisoida tavanomaista sosiologiaa tyhjänä zombie-sosiologiana.” (Beck 2002a, 24; vrt. Beck ym. 2003, 26–29.)

Ensimmäinen ja toinen moderni eivät siis ole Beckin teoriassa täysin toisistaan ajassa ja tilassa erillisiä epookkeja vaan tunkeutuvat toinen toisiinsa monin eri tavoin, ja tämä tekee myös metamuutoksen ajatuksen käsittämisen hankalaksi. Näin ollen Beck toteaa, että ”juuri tämän analyyttisen ongelman ratkaisemiseksi toin esiin ensimmäi-

sen ja toisen modernin välisen erottelun” (Beck & Wilms 2004, 31). Eli ensisijaisesti “[e]nsimmäisen ja toisen modernin yhteiskunnan välisen erottelun tarkoitus on metodologinen ja pragmaattinen” (Beck ym. 2003, 26), sillä “[y]hteiskunnan odotus- ja kokemushorisonttia voidaan tutkia vain sikäli kuin ne voidaan muotoilla sanoilla” (Beck ym. 2003, 29). Näistä eksplisiittisistä, ensimmäisen ja toisen modernin jaon ”heuristista” käyttöä korostavista luonnehdinnoista huolimatta Beckin tekstit eivät ole, viime vuosinakaan, olleet näin johdonmukaisia tämän kysymyksen suhteen. Näin ollen on syytä valottaa hieman tarkemmin Beckin teorian historianäkökulman taustoja ja pohtia tarkemmin refleksiivisen modernisaation teorian kannalta olennaisen katkos–jatkuvuus-ajattelun ulottuvuuksia ja painotuksia.

Beckille, monen muun nykyisen yhteiskunta-ajattelijan tavoin, Reinhart Koselleckin (esim. 2004 [1979]) modernille ominaisia piirteitä käsitehistorian pohjalta luotaava historioteoreettinen ajattelu toimii teoreettisena selkänäojana aikakausien välistä siirtymää tematisoitaessa. Koselleckin (mt., 259–275) mukaan modernia luonnehtii ensisijaisesti siirtymä menneisyyden dominanssista (kokemustila, *Erfahrungsaushalt*) tulevaisuuteen – tai mahdollisiin tulevaisuuksiin – suuntautumisen hallitsevuuteen (odotushorisontti, *Erwartungshorizont*).⁶⁵ Kokemustilasta odotushorisonttiin orientoituvan moderniin kuuluu perustavana elementtinä myös yhteiskunnan historiallisuuden ajatus: yhteiskunta, joka asettaa itsensä jatkuvasti historian liikkeeseen sen sijaan,

⁶⁵ Koselleck muistuttaa samalla ajan perimmäisestä dynaamisuudesta: staattinen nykyhetki on vain epätodellinen pysäytyskuva, sillä kaikki nykyisyys on menneen tulevaisuutta (*vergangene Zukunft*). Historiatonta, vailla menneisyyttä ja tulevaisuutta kelluvaa nykyhetkeä ei siis ole olemassa: on vain menneisyyden nykyisyys kokemustilana ja tulevaisuuden nykyisyys odotushorisonttina, toistaiseksi tuntemattomien kokemusten tilana. Ja juuri tämä kokemusten ja odotuksien punos tuottaa menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välisen jatkuvuuden. (Koselleck 2004 [1979], erit. 254–274; ks. myös Spurr 2004; vrt. Beck ym. 2003, 9–13.) Koselleckin teorian lähtökohdista vrt. Augustinus (1981 [397–400], 356): menneen nykyisyys muistina, nykyisen nykyisyys havaintona ja tulevan nykyisyys odotuksena. Toisaalta taas edellä luonnehdittu sosiologinen moderniteetin käsite tavoittaa juuri tuon ”staattisen nykyhetken” *moderniteetin*, esimerkiksi modin metaforaan kiteytyvänä välittömän läsnäolevuuden, pakenevuuden ja satunnaisuuden samanaikaisuuden *kokemuksena*. Tällaisen ”esteettisen modernin kokemuksen” mahdollistuminen nykyhetken välittömän läsnäolevaisuuden kokemuksena toimii Klaus Lichtblau (1999, 15–18) mukaan myös modernin konstitutiivisena elementtinä.

että irrottaisi itsensä myyttisen menneisyyden vastakohtaksi, on samalla aina potentiaalisesti muutoksen tilassa.⁶⁶ (Vrt. Beck ym. 2003, 8–13.) Beck ilkuu Kosellekin ajatusten pohjalta Francis Fukuyaman kuuluisalle teesille toteamalla, että ”modernissa on alusta alkaen ollut kyse historian lopun lopusta” (mt., 10).

Menneisyyden – tai muistin – (primaarista) vallasta vapauttanut odotushorisontin dominanssi jatkuvan muutoksen potentiaalisena viitekehyksenä ei kuitenkaan sellaiseen mahdollistanut modernin, rationaalisuudelle ja edistykselle perustuvaa, kehitystä. Tulevaisuuden liiallinen avoimuus oli padottava eli tulevaisuutta oli kolonisoidava nykyisyydestä käsin, jotta ennakoitavissa oleva lineaarinen edistys olisi mahdollista.⁶⁷ Beckin mukaan tämä kulminoitui tulevaisuuteen kurkottavien, edistyksen ajatuksen luonnehtimien länsimaisten instituutioiden, kuten kapitalismin, industrialismin, urbanismin,⁶⁸ demokratian ja ihmisoikeuksien täyttäessä ”*sosiaalishistorian institutionaalisen avoimuuden*” (Beck ym. 2003, 10). Tästä seuraa modernin yhteiskunnallinen kaksoisluonne: ”Modernin käsite yhdistää täten historiallisen katkoksen ja historian luomisen. Näin ymmärrettynä katkos ja jatkuvuus, pysyvyys ja muutos ovat saman modernin kolikon toisistaan erottamattomat puolet.” (Mts.) Modernin yhteiskunnan kohtaaman ”odotetun toiseuden” paradoksi on siis juuri siinä, että samalla kun ai-

⁶⁶ Kari Saastamoinen (1999, 116–117) kiteyttää tämän 1700-luvulla muodostuneen ajatuksen kokemuksesta odotukseen siirtymisestä ja yhteiskunnan uudesta historiallisuudesta seuraavasti: ”Todellinen uutuus oli tunne siitä, että tulevaisuuden luonnetta ei voi tunnistaa menneisyyttä ja nykyisyyttä koskevien havaintojen perusteella, sekä tähän liittyvä kokemus inhimillisten ilmiöiden syvästä ajallisuudesta.”

⁶⁷ Näitä modernistiselle tiedon ja hallittavuuden ideaalille (Wagner 2001b, 4) ominaisia ”tulevaisuuden kolonisoinnin” tapoja ja näiden tapojen luonnehdintoja on lukuisia. Esimerkiksi Ian Hacking (1990) puhuu ”mahdollisuuden kesyttämisestä” luonnehtiessaan tätä tulevaisuuden ja nykyisyyden välisen välimatkan rationaalista kaventamista lähinnä ”modernin” tilastotieteen historian näkökulmasta (ks. myös Luhmann 1982a, 276–282). Toisaalta taas aikaisemmista kokemuksista erillisten tulevaisuuksien avautuminen antoi monenlaisille toimijoille mahdollisuuden määritellä tulevaisuudelle erilaisia normatiivisia sisältöjä eli tavoitella ”parempia tulevaisuuksia” (Alapuro 2003, 519).

⁶⁸ Koselleckin (2004 [1979], 248–254 ja 273–274; myös 1997, 21–22) mukaan juuri erilaiset ”ismit” ovat tyypillisiä moderneja muutuskäsitteitä, sillä niille on luonteenomaista historian liikkeen projisoiminen tulevaisuuteen: ne perustuvat vain osittain kokemukseksi, mutta sitäkin enemmän odotukselle ja ovat siis näin ollen – liikekäsitteinä (*Bewegungsbegriffe*) – moderneja *par excellence*. Mutta myös moderniteetti, enemmän kokemukseksi kuin odotukselle perustuvana käsitteenä, on juuri tätä, ”moderneinta modernia”.

emmin menneen kokemukselle alisteinen nykyhetki alkoi suuntautua odotushorison-
tiksi avautuvaan tulevaisuuteen, puitteistamattoman tulevaisuuden mukanaan tuoma
"rajattoman avoimuuden kauhu" oli aina otettava jotenkin haltuun. Modernille yh-
teiskunnalle tämä tarkoitti vähintäänkin erilaisia odotuksia suuntaavia – ja näin ollen
odotushorison-
tia kaventavia – projekteja, kuten edellä mainittuja "ismejä", jotka
samalla sulkeistavat tuota – liiallisena ahdistavaksi koettua – avoimuutta katkaisten ja
uudelleen luoden historiaa.

Toisaalta taas myös nämä luonteeltaan universaalit, tulevaisuuteen suuntautuneet
rationaalis-edistykselliset muutostendenssit, kuten kapitalistinen markkinatalous tai
tiede ja teknologia, puitteistettiin edelleen asettamalla ne konkreettisesti institutio-
naalisiin raameihin: "Samalla hetkellä kun maailmanhistoria tuli ymmärrettäväksi, se
katkaistiin ja rajattiin muureilla kansakuntien ja valtioiden historiaan." (Beck ym.
2003, 11.) Tulevaisuuden avoimuuden rajaus oli siis yhtä aikaa sekä temporaalinen
"tulevaisuuden kolonisoinnin" mielessä että spatiaalinen historian subjektin, kansal-
lisvaltiotoimijan, mielessä.

"Kristillinen pelastukseen johtava (tai ei johtava) historiakäsitys korvautui – lyhyen
maailmanhistoriaan suuntautuneen kiertotien jälkeen – kansallisvaltioiden nousun ja
rappion tarinalla. Ja yhtäkkiä modernin yhteiskunnan alku ja loppu samastettiin kan-
sallisvaltion menneisyyden ja tulevaisuuden kanssa, aivan kuin ei olisi ollut mitään
modernia ennen sitä eikä voisi tulla mitään modernia sen jälkeen." (Mts.)

Tämä ensimmäisen modernin kansallisvaltiollinen tarina ei kuitenkaan pääse moder-
nin potentiaalisen epäjatkuvuuden – sen dynamiikan – tuolle puolen, sillä myös sen
oma stabiilius on keinotekoisista ja jatkuvasti alttiina muutokselle. Samalla myös sen
mainittuja yleisen tason lähtökohtaisesti moderneja, tulevaisuuteen kurkottavia pro-
sesseja – muun muassa erilaisia "ismejä", kuten globaalia kapitalismia ja egalitarismia
– patoava luonne paljastuu. Ja juuri tämän historiallisen muutuskulun käsitteellistä
haltuun ottamista refleksiivisen modernisaation teoria tavoittelee. Ensimmäisen mo-
dernin stabiilius perustui kansallisvaltiollisessa struktuurissa toimiville instituutioille,
mutta nyt voidaan Beckin tavoin "odottaa toiseutta":

”[T]oisen modernin yhteiskunnassa kansallisen menneisyyden ja globaalien tulevaisuuden välinen yhteensopimattomuus kasvaa. [...] Kuka ikinä olettaakaan, että modernin yhteiskunnan kansallisvaltio-paradigma uusintaa itseään jatkuvan itsensä uusintamisen virran avulla, olettaa historian erityistä hierarkkisuutta, nimittäin menneisyyden ja nykyisyyden dominanssia tulevaisuuden yli. [...] Ensimmäisen modernin autonomisen itseään uusintamisen idea perustuu *ajan mystifikaatioon*, itsensä uusintavan nykyisyyden ideaan.” (Beck ym. 2003, 11–12.)

Alati läsnä olevalle odotetulle toiseudelle perustuvan, ”epämodernisti” padotun potentian aktualisoituminen tuottaa siis muutoksen. Tässä Beckin teoretisoimassa muutoksessa ensimmäisen modernin perustavat ontologiset kategoriat, ajan ja tilan homologia, tilan ja ihmisten samuus sekä menneisyyden ja tulevaisuuden vastaavuus, joutuvat liikkeeseen ja tämä muutos vaatii myös käsitteellisiä tarkistuksia tullakseen havaituksi. Beck ei kuitenkaan tematisoi kokonaisvaltaista muutosta vaan hyödyntää epäjatkuvuuden käsitettä, joka kulminoituu mainittuun viittausjärjestelmän ontologiseen muutokseen. Näin ollen erilaisissa sosiaalisrakenteellisissa piirteissä, kuten uskonnon ja luokkarakenteen yhteiskunnallisessa merkityksessä, voidaan havaita myös selkeitä jatkuvuuksia, mutta ontologisten kategorioiden muutos pakottaa myös näiden rakenteellisten jatkuvuuksien sijoittamiseen uuteen ajan ja tilan ontologiaan. (Beck ym. 2003, 8–13.)

Vaikka Beck siis myöntää jatkuvuuksiakin löytyvän, oli hän vielä tuossa vuonna 2003 julkaistussa refleksiivisen modernisaation teorian kattavassa yleisesityksessä valmis, tulevaisuuden toiseuden ajatukseen nojautuen, määrittelemään eksplisiittisesti ensimmäisen modernin ylitettäviksi joutuvia, niin rakenteellisia kuin toiminnan itsekuvaustakin koskevia, lähtökohtia spatiaalisesti rajatusta kansallisvaltiosta aina funktionaalisen eriytymisen periaatteelle perustuvaan yhteiskunnan itseymmärrykseen (Beck ym. 2003, 4–6). Kaksi vuotta – ja lukuisia teoriaansa koskevia kritiikkejä – myöhemmin Beck tiedostaa tämän katkosajatuksen ongelmallisuuden myös oman teoriinsa epookkimäärittelyssä ja pyrkii ulottamaan korostamansa sekä–että-periaatteen myös itse hyödyntämäänsä muutokseksi: On varottava ”putoamasta ajattelunsa, joka vanhan ylistilisoinnin ja yksinkertaistamisen kautta tuottaa näkemyksen

uusista ilmiöistä uudempina kuin ne tosiasiassa ovatkaan” (Beck & Lau 2005, 533). Tällainen näkemys ei siis pidä Beckinkään mukaan paikkaansa, sillä ”vanhat rakenteet eivät noin vain romahda, kuten jotkut alkuperäiset muotoilumme esittivät, odotukseen korvautumista joko–tai-periaatteen mukaisesti” (mt., 540). ”Puhdasta uutta” ei kuitenkaan voi olla olemassa ilman monitulkintaisuuden ”väkivaltaista” patoamista, sillä tämä johtaisi monenlaisiin ongelmiin, esimerkiksi lyömällä lukkoon uuteen aina kuuluvan moneuden sisällön. Näin ollen myöskään sekä–että-pluralismia julistava refleksiivisen modernisaation teoria ei voi perustua dikotomisen ennen–nyt-jaottelun varaan vaan sen on ulotettava tämä peräänkuuluttamansa ”rajasumeuden vaatimus” myös itseensä. (Mt., 540–541; vrt. Adam 2003, 60–62 ja 1996.)

Beckin refleksiivisen modernisaation teoriaan sisältyvä historiakäsitys näyttäisi kokonaisuutena luonnehdittuna perustuvan analogiaan varhaiseen moderniin siirtymän (vrt. Koselleckin ”satula-aika”, *Sattelzeit* tai ”kynnysaika”, *Schwelienzeit*: n. 1750–1850⁶⁹) ja nykyisen ensimmäisestä modernista refleksiiviseen moderniin siirtymän välillä. Tähän – ainakin toistaiseksi vielä ilman historiallista, vertailevaa empiriaa – tematisoituun ajatukseen sisältyy myös tiettyjä epäjohdonmukaisuuksia ja ristiriitaisuuksia refleksiivisen modernisaation teorian sisällä. Beckin teorian pohjalta ei nimitäin ole selvää toimiiko modernin sisäisen katkoksen painotus loppujen lopuksi vain heuristisena empiirisen tutkimuksen apuvälineenä vai todellisena aikaorientaation ja historiallissubstantiaalisen, monella yhteiskunnan alueella saman periodin aikana tapahtuvan murroksen kiteyttäjänä. Toisaalta kahden mainitun elementin – tutkimuksellisen heuristiikan ja ajattelutapojen murroksen – voidaan Beckin teorian pohjalta nähdä olevan osittain yhteneviä, mutta vielä jää selvittämättä se konvergoituvatko substantiaaliset, esimerkiksi eri instituutioissa tapahtuvat muutokset sekä tätä mur-

⁶⁹ Kuuluisaksi tulleen ”satula-ajan” käsitteen alkuperä on Raf Vanderstratenin (2006, 138 viite 1) mukaan maantieteellisessä termissä ”satula”, jolla viitataan kahden huipun välissä olevaan harjanteen matalampaan kohtaan. Tämä käsite on Koselleckin (1996, 69) mukaan kuitenkin turhan hämärä ja monitulkintainen, ja hän ehdottaakin sen korvaamista selkeämmällä ”kynnysajan” (*Schwelienzeit*) käsitteellä.

rosta luonnehtivat ajattelutapojen muutokset ajallisesti Beckin tematisoimalle 1900-luvun loppupuolella alkaneelle aikakaudelle, ja onko tämä transitioperiodi todella verrattavissa modernin moninaiseen kehkeytymiseen.

Tämä teorian sisäinen ristiriitaisuus johtaakin kysymään, että jos – klassista karkeaa periodisointia hyödyntäen – antiikkia ja keskiaikaa seuraava ”varhaisessa modernisassa” tai ”uutena aikana” (*Neuzeit*) (esim. Koselleck 2004 [1979], 224–225) alkunsa saava ja ”satula-aikaan” kulminoituva pitkä periodi voidaan käsittää modernin aluksi ja refleksiivinen modernisaatio tapahtuu ensisijaisesti modernin sisäisenä epäjatkuvuutena eikä modernin ja jonkin sen jälkeisen epookin rajalla, niin *miten tuon modernin alun ja refleksiivisen modernisaation välille voidaan paikantaa analogia?* Eikö kyse ole eritasoisista epookin vaihdoksista, joista toinen on huomattavasti toista perustavamman tason muutos? Differentiaatioteoreettisesta näkökulmasta tähän liittyvä avainkysymys koskee yhteiskunnan ajallisille periodeille konstitutiivista yhteiskunnan eriytymismuotoa: jos moderni tarkoittaa vähittäistä siirtymää stratifikaatiolle perustuvasta, hierarkkisesta yhteiskuntamuodosta funktionaalisesti eriytyneistä – ja edelleen eriytyvistä – omalakisista alajärjestelmistä koostuvaan polysentriseen moderniin yhteiskuntaan, niin paikantaako Beck nyky-yhteiskunnasta yhtä perustavan siirtymän funktionaalisesta eriytymisestä johonkin muuhun yhteiskuntamuotoon – esimerkiksi dedifferentiaation kautta? Voiko Beck todella väittää, että satula-aikaan vertautuva semanttis-rakenteellinen ”suuri muutos” (Vanderstraten 2006, 127) on nyt käsillä? Suurena Beckin teoriaa koskevana kysymyksenä on siis se kuinka laajaa ja syväälle-käyvää modernin muutosta refleksiivisen modernisaation teoria lopulta painottaa.

2.5 ”Metamuutos” ja modernin muutostaso: radikaali vai immanentti, prinssiipit vai instituutiot?

Varmuuksista epävarmuuksiin, joko–tai-rajoista sekä–että-pluralismiin, toisistaan erillisistä ja samalla toisiaan tukevista instituutioista ongelmakeskeisiin hybrideihin,

instrumentaaliseen rationaalisuudesta päätöksenteon puurouttavaan rationaalisuusvajeeseen – modernin refleksiivinen muutos on Beckin teoriassa sekä laaja-alainen että syväkävä. Beck käyttääkin tätä muutosvyyhteä kuvatessaan tuon tuostakin mainittua ”metamuutoksen” käsitettä, jolla hän viittaa sellaiseen muutokulkuun, jossa ”[k]aikki se, mikä luonnehtii ensimmäistä modernia, muuttuu: sen koordinaatit, korrelaatiot, kategoriat ja jopa sen muutoksen ideat” (Beck ym. 2003, 9). Näin ollen sekä yhteiskunta että myös sitä kuvaavat käsitteellistämistavat ja ajatusmallit joutuvat samanaikaisesti muutoksen kouriin, eli struktuuri ja semantiikka muuttuvat, ja pakottavat näin toinen toisensa vastavuoroisiin muutoksiin. Mutta päätöksiä on Beckin mukaan kuitenkin edelleen tehtävä ja vastuuta yhä osoitettava. Jos kaikki kuitenkin muuttuu, niin millaisen tyhjän päälle nämä päätökset ja vastuunjakamiset voidaan perustaa ja mihin, yhtäläillä saman muutoksen virrassa kieppuva, Beck oikein voi heittää ankkurinsa rakentaakseen oman teoriansa tästä metamuutoksesta? On siis tarkennettava refleksiivisen modernisaation teorian tematisoiman muutoksen ”taso”⁷⁰, tarkasteltava sitä mikä kaikki yhteiskunnassa Beckin mukaan lopulta muuttuu. *Instituutioiden* päätöksentekoa koskevista uudenlaisista ongelmista on ollut jo puhetta, samoin rajapuhtaille dualismeille perustuvien *järkeilytyyliin* kohtaamista ylitsepääsemättömistä haasteista – mutta onko tässä kaikki?

Vuonna 1986 julkaistun *Risikogesellschaftin* muutospuheessa korostuu nimenomaisesti teollisen yhteiskunnan kokonaisvaltainen ylittyminen: ”Modernisaatio teollisen yhteiskunnan raiteiden *sisällä* korvautuu teollisen yhteiskunnan *premissien* modernisaatiolla” (Beck 1986, 14). Näin kuvattuna muutos koskee siis selvästi juuri *teollisen* yhteiskunnan oman logiikan ylittävää metatasoa, sen premissien muutosta. Tämä ensimmäinen, teollinen moderni perustui primaaristi hyödykkeiden (*goods*) yhä tehok-

⁷⁰ Tässä hyödynnetty taso-metaforan käyttö juontaa juurensa historian ja sitä luonnehtivan ajan liikkeen kerroksellisuuden ajatuksesta: muutosta voi tapahtua eri tasoilla ja aikajäniteillä, mikrotason alati vaihtuvista (*temps court*) pintailmiöistä vuosisatojen mittaisen pitkän keston (*longue durée*) rakennemuutoksiin. (ks. Braudel 1980 [1969], erit. 74–76; myös Peltonen 1988, 100–105; sovelluksesta ks. Tuori 2000, 163–217 vrt. Sztompka 1993).

kaampaan tuottamiseen ja jakamiseen sekä yksilöiden luokkasidonnaiseen yhteiskunnalliseen asemaan tässä tuotantomuodossa. Instituutiotasolla ensimmäisen modernin logiikka pohjautui jatkuvaan eriytymiseen tehokkuuden tavoittelun mielessä sekä siitä juontuviin ongelmiin ja näin ollen Beck tiedustelee, että ”mitkä funktionaalit systeemiset eriytyvät voisivat johtaa ulos teollisesta yhteiskunnasta” (Beck 1995a, 44). Ja kuten todettua, näitä polkuja pois teollisuusyhteiskunnasta on myös löydettävissä – ylierytymisen tuottamista bumerangivaikutuksista ja sitä seuraavan riskitietoisuuden lisääntymisestä luonnon yhteiskunnallistumiseen – joten teollisuusyhteiskunta tuotantoperustaisena, eriytymisen pohjalta tehokkuutensa saavuttaneena yhteiskuntamuotona ylittyy näin ollen.

Eilisen kansallisvaltiollisessa raamissa tuotantoon ja omistukseen sidottujen luokkamodostelmien pohjalta jakoja tuottanut teollisuusyhteiskunta siis tavallaan (yli)eriyttää itsensä – käytännössä vain huomataksaan paradoksaaliset oman logiikkansa kahleet, eli erilaiset kansallisvaltiolliset instituutiot ja niille ominaiset (rajoittuneet) ajattelutavat. Tämän teollisen modernin itsepurkautumiseen kiteytyvän muutoksen kestäessä on myös syytä sanoa jäähyväiset muun muassa vanhalle kansallisvaltiollisessa raamissa operoivalle luokkatutkimukselle ja toivottaa globaalin riskiyhteiskunnan uudet yhteiskuntatieteelliset teesit tervetulleiksi.

Beckin refleksiivisen modernisaation muutoksen yhteydessä hyödyntämistä moninaisesta terminologiasta huolimatta siis ainakin yksi kysymys on ollut alusta asti selvä: muutos ei ole *teolliselle* yhteiskunnalle immanentti vaan sen perusteisiin asti yltävä. Mutta eikö tämä Beckin jo 1980-luvulla esittämä teollisen yhteiskunnan kokonaisvaltainen transformaatio ja sitä seuraava luokkaskeeman ongelmallistuminen – josta voisi puhua myös työn ja tuotannon transformaation kielellä – ole nykyisin kuitenkin jo aivan liian tuttua keltäväksi iskevaksi diagnoosiksi tai omataksaan uutuusarvoa empiirisen tutkimuksen piirissä? Tiivistihän esimerkiksi Daniel Bell jo 1970-luvulla (länsimaisia) yhteiskuntia luonnehtivan tuotantotapaperustaisen historian liikkeen siirtymäksi maatalousyhteiskunnasta teolliseen yhteiskuntaan, ja jälkimmäisen jakau-

tumisen esiteolliseen, teolliseen ja tuolloin juuri tuloillaan olevaksi tematisoituun jälkitekiteolliseen vaiheeseen uudenslaisine problematiikkoineen (Bell 1973). Toisaalta taas uudemmassa työn yhteiskunnallisiin muutoksiin keskittyvässä tutkimuksessa on paljon Beckiä monipuolisemmin korostettu työn moninaisia uusia muotoja sekä painotettu muun muassa työn ja ei-työn erottelun mahdottomuuden, työn ja tuotannon punoksen purkautumisen sekä työn immateriaalisuuden (tavaramuodosta irtautumisen muodossa) keskeisyyttä – sekä näiden prosessien yksilötason vaikutuksia – uudenslaiseen yhteiskuntamuotoon siirryttäessä. Näitä työn näkökulmasta tarkasteltuja laajempia yhteiskunnallisia muutoksia on viime aikoina luonnehdittu esimerkiksi siirtymänä hyvinvointivaltion turvaamasta täystyöllisyysajatuksesta (*welfare*)⁷¹ työkyvyn ”jokainen on oman elämänsä yrittäjä” -malliin (*workfare*) (ks. esim. Lazzarato 1996 ja 2006; myös Vähämäki 2003 ja Sennett 1998).

Jälkitekiteollisen yhteiskunnan teoretikoille Beck (1993, 70) vastaa kuitenkin, että näissä teorioissa ”mahdollisten tulevaisuuksien horisontti rajoitetaan siirtämällä painopiste teollisuudesta palvelusektoriin. [...] Mutta näin ollen modernisaation ja teollisuusyhteiskunnallisen modernisaation samastaminen... jää kyseenalaistamattomaksi.” Ja muun muassa taloudellisesta globalismista eli ”maailmanmarkkinaherruuden uusliberaalista ideologiasta” (Beck 1997b, 151; myös 26–27) juontuvat moninaiset, muun muassa työn ja tuotannon välisen punoksen purkautumisesta koskevat muutokset kuvaavat myös Beckin (esim. 2000a) mukaan paremmin juuri teollisuusyhteiskunnan jälkeistä aikaa. Edellisestä Beckin jälkitekiteollisuuden teoretikoille antamasta vastauksesta on luettavissa kuitenkin myös näitä sinänsä merkittäviä tematiikkoja yhteiskuntateoreettisesti olennaisempi piirre: ensinnäkin moderni on myös jotain muuta kuin teollinen moderni ja toiseksi teollisen modernin purkautuessa avautuvaa horisonttia ei ole syytä lyödä lukkoon esimerkiksi palveluyhteiskunnan imperatiivilla vaan – ja

⁷¹ Pauli Kettunen (2006, 243) tiivistää tähän hyvinvointivaltiolliseen täystyöllisyysperiaatteeseen kytkeytyneen – erityisesti Pohjoismaita perinteisesti luonnehtineen – työnteon oikeuden ja velvollisuuden punoksen osuvasti: ”Jokaisella on oltava oikeus täyttää moraalinen normi, jonka mukaan jokaisen velvollisuus on tehdä työtä.”

toisin kuin teollista modernia – sitä luonnehtii lähtökohtaisesti pluralismi. Vaikka siis Beckin tieteellisen tuotannon alkupuolen kirjoitusten (erit. 1986) pohjalta on selvää, että *teollisen* modernin kokonaisvaltaisen muutoksen tutkimuksellinen haltuun ottaminen edellyttää käsitteellistä herkkyyttä tuon teollisen modernin logiikan ulkopuolisille ilmiöille, ei tässä kuitenkaan ole missään vaiheessa kysymys koko modernin ylituksesta.

Teollisen modernin lineaarisen edistyksen ajatukseen kahlitun logiikan voidaan siis Beckin mukaan nähdä ongelmallistuvan, kunhan vain tämän kehityksen symptomeita osataan lähteä paikantamaa riittävän rohkeasti uusilta alueilta ja uusilla käsitteillä. Näin ollen teollisen modernisaation voittokulkua seuraava sivuvaikutusten ja riskien ilmaantuminen ja niiden käsittelemisen pakko nakertavat pohjaa niin ensimmäisen teollisen modernin konkreettisilta institutionaalisilta sisällöiltä kuin näitä määritteleviltä ja perustelevilta kognitiivisilta koordinaateiltakin. Tätä puitteista irtoamista seuraa vaatimus uudelleenpuitteistamisesta, joka kuitenkin – periaatteiltaan reflektiivisena – poikkeaa ensimmäisen teollisen modernin puitteistumisesta ja avautuu näin toiseksi, ja toisenlaiseksi, moderniksi. Moderni näyttäisi siis kuitenkin olevan Beckille aina teollista modernia yleisempää.

Teollisen modernin problematisoitumista seuraavaa transformaatiota ja siihen liittyvää – modernin sisäisten – epookkien välistä katkosta ei myöskään voida nähdä täydellisenä ja totaalisenä ”vanhan uudella korvaamisena”. Beckin teesiä ”hyödyketyhteiskunnan” muutoksesta ”haitake-yhteiskunnaksi” ei siis ole ehkä sittenkään syytä tematisoida pelkästään näiden kahden yhteiskunnallisia jakoja tuottavan logiikan nopeaksi erkanemiseksi toisistaan vaan on syytä korostaa myös niiden välistä kytköstä ja jatkuvuutta. Hyödykkeiden (liika)tuotannon logiikka johtaa uudenlaisten riskien kasvuun ja näin ollen aikaisempi hyödykkeiden jaon logiikka *primaarina* yhteiskunnallisia jakoja tuottavana mekanismina korvautuu vähitellen haitakkeiden (*bads*) jaon logiikalla. Tämän prosessin voidaan kuitenkin tulkita tapahtuvan vähitellen, osittain epälineaarisenä ja useissa faaseissa, jolloin teollisuustuotanto jakoineen ja riskien

tunnistamisen logiikalla operoiva "ei-teollinen" muoto luonnehtivat myös yhtäaikaista nyky-yhteiskuntaa.

Vaikka Beck puhuukin usein rajanvedosta "modernin (tai kuten itse pidän parempana sanoa: ensimmäisen teollisen modernin) ja maailmanriskiyhteiskunnan (tai toisen refleksiivisen modernin) välillä" (Beck 2000b, 211), *ei tällaisista eksplisiittisistäkään ensimmäisen modernin teolliseksi moderniksi luonnehtimisista seuraa automaattisesti se, että teollinen tuotantomuoto olisi refleksiivisen modernisaation teoriassa modernin konstitutiivinen elementti.* Beck ei nimittäin tee lähtökohtaisesti konstituutioteoriaa vaan lähinnä paikantaa, ihmettelee ja nimeää (uudenlaisia) ilmiöitä ja etsii tältä pohjalta tuottamiensa käsitteellisten kuvausten välisiä perheyhtäläisyyksiä. Teollisuusyhteiskuntakin paljastuu lähemmässä tarkastelussa tällaiseksi Beckin teoretisoinnille ominaiseksi kategoriakäsitteeksi, joka kokoaa yhteen tiettyä yhteiskuntamuotoa tai jopa epookkia luonnehtivia erityispiirteitä. Näin ollen ensimmäinen, teollinen moderni on yhtäläillä kansallisvaltiollinen moderni tai vaikkapa traditionaalinen moderni (esim. Beck ym. 2003, 15), jos halutaan hyödyntää yksilöitä velvoittavien yhteisöllisten muotojen näkökulmaa.

Ensimmäistä modernin vaihetta siis kyllä luonnehtii teollistuminen ja siihen liittyvät yhteiskunnalliset jaot, mutta ei konstitutiivisena elementtinä vaan yhtenä erilaisia institutionaalisia muotoja kokoavana yleiskäsitteenä, johon sisältyy myös monenlaisia alakategorioita: "[R]efleksiivisen modernisaation [...] moottorina ei ole uusi modernisaatio, vaan tunnetun *läntisen (kapitalistisen, demokraattisen)* mallin mukainen *teollinen yhteiskunta...*" (Beck 1995b, 237; kurs. lisätty – M.V.). Refleksiivisen itseensä törmäämisen kautta ylitetyksi tuleva modernin teollinen muoto ja rationaalisen edistyksen ajatukselle perustuva, tulevaisuuteen kurkottava dynamiikan muoto kulminoituvat näin ollen nimenomaisesti länsimaisen teollisuusyhteiskunnan keskeisiin instituutioihin ja ajatusmalleihin, kuten kapitalistiseen talouteen, edustukselliseen demokratiin, kaupungistumiseen ja ihmisoikeuksiin (vrt. Beck ym. 2003, 10).

Beckin tuotannosta on kuitenkin löydettävissä myös muita näkökulmia ensimmäisen ja toisen modernin välisen muutokselle. Ensimmäistä modernia luonnehtivan teollisen tuotannon ja toisen modernille keskeisten riskien lisäksi erityisesti kansallisvaltiollisen institutionaaliskulttuurisen ja yhteiskuntatieteellistä ajattelua kahlitsevan kehikon – jota Beck (esim. 1997b ja 2004) kutsuu ”metodologiseksi nationalismiksi” – ero globaaleihin ja kosmopoliittisiin kulttuurin, talouden sekä niin tieteellisen kuin arki ajattelun ja muistinkin muotoihin korostuu erityisesti Beckin myöhemmissä teksteissä (esim. Beck ym. 2003; Beck & Lau 2005). Teollinen tuotanto–riskit ja kansallisvaltio–globaali horisontti -jakojen lisäksi ensimmäisen ja toisen modernin eroa voidaan tarkastella myös esimerkiksi yksilöllistymisen näkökulmasta, jolloin nyky-yhteiskunnan yksilöllistymiskehitys kontrastoituu erilaisiin kollektiivisiin ja tällaisina velvoittaviin, mutta kuitenkin moderneihin yhteisöllisyyden muotoihin (esim. Beck & Beck-Gernsheim 2002). Ja kuten edellä on käynyt ilmi, myös tällä muutoksella on laajoja vaikutuksia moniin yhteiskunnallisiin instituutioihin..

Koska teollinen tuotanto(tapa) ei siis yksin ole konstitutiivinen koko modernille vaan oikeastaan yksi tietyn kategoriakäsitteen avaama näkökulma, määrittänyt moderni ja siihen liittyvä muutos Beckille siis esimerkiksi Marxin historialliselle materialismille keskeistä tietyn tuotantotavan ja sen (itse)ylittymisen logiikkaa laajemmin (ks. esim. Beck 1997a, 21–23). *Refleksiivinen modernisaatio kulkeekin pelkkää tuotantotapaa ja -muotoa laajemmalla alueella* kiteytyen yläkäsitteisiin, mutta vielä on ratkaisematta tämän refleksiivisen muutoksen suhde Beckin tematisoimaan moderniin ja sen rajoihin. Eli seuraavaksi on kysyttävä: Rakentuuko refleksiivisen modernisaation teoria ajatukselle koko modernisaatioprosessin muutoksesta vai muutoksesta modernin peruseräpäätteiden sisällä; toisin sanoen onko muutos modernille immanentti eli modernin sisäinen vai radikaali eli modernin ylittävä? (Beck & Lau 2005, 528–529; 532–533).

Kuten todettua ensimmäisen teollisen modernin metamuutoksen piiriin kuuluu kaikki mikä määrittää sitä eli tämän *semi*-modernin niin rakenteelliset-institutionaaliset kuin itsekuvaussellisetkin elementit ongelmallistuvat läpikotaisin. Näin ollen spatiaa-

lisesti rajattu kansallisvaltio, vapautta ja tasa-arvoisuutta patoavat yhteisöllisyyden muodot ja instituutiot, tuottavan työyhteiskunnan malli, ulkoistetun luonnon ajatus, tieteellisesti määritelty, instrumentaalista kontrollia painottava rationaalisuuden käsite ja funktionaalisen eriytymisen periaatteelle perustuva yhteiskunnan itseymmärrys menettävät itsestäänselvyytensä nyky-yhteiskunnan institutionaalisina ja itsekuvauksellisina tekijöinä. (Beck ym. 2003, 4–9.) Seuraa kuitenkin merkittävä varaus, joka perustuu historiallisen katkoksen ideaan yhtenä modernia organisoivana periaatteena: mainittujen yksittäisyhteiskuntien edistys-rationaalisuutta luonnehtivien kategorioiden ongelmallistuminen ja sitä seuraava muutos ei ehkä sittenkään ylety kaikkeen siihen mikä modernille on konstitutiivista. Moderni ei siis tyhjene Beckin teoriassa mihinkään – ei teolliseen tuotantotapaan, tiettyyn yhteisöllisyyden muotoon tai kansallisvaltiolliseen kehikkoon – mikä tulee refleksiivisessä modernisaatiossa ylitetyksi.

Näin ollen Beck, Bonss ja Lau tiivistävät vastauksensa kysymykseen metamuutoksesta joko modernille sisäisenä, immanenttina tai sen ylittävänä, radikaalina muutoksena seuraavasti:

”[M]odernin metamuutos voi tapahtua vain sille itselleen luonteenomaisen normatiivisen ja kognitiivisen infrastruktuurin pohjalta, johon kuuluvat

- sosiaali-historiallisen saapuminen⁷²;
- yhteiskunnan poliittinen muovailtavuus (miten erilailta tahansa tätä onkin tulkittu); ja
- periaate, jonka mukaan kaikki päätökset pitää oikeuttaa” (Beck ym. 2003, 9).

⁷² Alkuperäisessä muodossa: “the advent of the socio-historical”. Tätä kolmatta, ja varsin epäselvästi ilmaistua, “metamuutoksen infrastruktuurin elementtiä” ei vielä löydy saksankielisestä tekstistä (Beck ym. 2001a), johon tässä lainattu artikkeli pitkälti perustuu. Tulkitsemisen tämän elementin aukeavan “historian sosiaalistumisen” – sen transsendenssin kumoutumisen mielessä – suuntaan, jolloin kyse on oikeastaan aina potentiaalisesti läsnä olevasta historiallisen muutoksen mahdollisuudesta, yhteiskunnan immanentista historiallistumisesta. Yleisesti ottaen Beckin käsitteistön voi sanoa olevan epäselvimmillään juuri historiallisuudesta puhuttaessa. Kysymykseen uudenlaisesta historiallisuudesta modernin konstitutiivisena elementtinä (ks. esim. Koselleck 2002 ja 2004 [1979]) ja sen paikasta Beckin teoriassa palataan kuitenkin seikkaperäisemmin tuonnempana.

Näiden perustavien vaatimusten muodostaman horisontin yli ei siis voida päästä, vaikka sitä voidaankin laajentaa tai sen yksityiskohdista voidaan kiistellä. Metamuutoksessa siis – ja ainoastaan – ”tutkimukselliset ja teoreettiset koordinaatit muuttuvat samaan aikaan perusinstituutioiden kanssa” (Beck ym. 2003, 13). Toisin sanoen: ensimmäisen modernin perusinstituutioiden ja niiden kuvaustavat muuttuvat, mutta modernille tematisoidut perusperiaatteet eivät ehkä sittenkään muutu.

Vielä selkeämmin Beck puolustaa modernin perusperiaatteiden ylittämättömyyttä uusimmassa teoriassa päivityksessä yhdessä Laun kanssa: “[E]i ole ollut siirtymää modernin piiriin yli sen vastakohtaan, koska ei ole ollut selkeää katkosta modernin perusperiaatteissa vaan ennemminkin muutos modernin perusinstituutioissa (esimerkiksi kansallisvaltio ja ydinperhe). Ehdottaisimmekin näin ollen, että se mitä olemme todistamassa, on *toinen* moderni.” (Beck & Lau 2005, 525–526.) Modernin radikaalin katkoksen sijaan olemme Beckin mukaan siis – sittenkin – todistamassa ainoastaan modernin immanenttia katkosta, joka toteutuu ensisijaisesti modernin *instituutioiden*, ei sen *perusperiaatteiden* tasolla.

Tätä modernille immanenttia muutostasoa implikoi jo Beckin kolmipaikkaiseen muutosskeemaan liittyvä käsitteistökin, jossa traditionaalisuuden tilalle tulee moderni, mutta modernin tilalle vain *toinen* moderni, ei esimerkiksi postmoderni, modernin jälkeisenä tai sen ylittävänä (esim. Beck 1993, 71; vrt. Salminen 1998). Beck (1997a, 57–60) vertaakin refleksiivisen modernisaation teoriaa reformaatioon⁷³ paikantaen sen ja ensimmäisen modernin painotusten välille paralleelin protestanttien ja katolisten väliseen konfliktiin: Molemmissa tapauksissa kummatkin osapuolet jakavat samat perusteet (modernius, rationaalisuus ja valistus toisaalta ja Raamattu toisaalta), mutta *re*-formaatioon nähdään silti tarve. Kirkkojen sijaan nykyiset konfliktit

⁷³ Reformaation paralleelisuus tulee Beckin (1997a, 58) mukaan näkyviin, kun tarkastellaan kiistanalaisten refleksiivisen modernisaation prosessien kolmea perusongelmaa: (1) immanenssia, (2) jatkuvuuden ja katkoksen samanaikaisuutta ja (3) perustavanlaatuista avoimuutta ja aavistamattomuutta.

ilmenevät kuitenkin toisaalla, nimittäin "tieteellisissä, taloudellisissa ja poliittisissa instituutioissa ja niitä tukevissa teorioissa" (mt., 59).

Muutoksen ja muuttumattomuuden tason ajatus kytkeytyy siis erottamattomana modernin eri vaiheiden katkos–jatkuvuus-skeemaan, sillä "jatkuvuuden ja katkoksen päällekkäisyyden määrittelemiseksi [...] on hyödyllistä tulkita ja eheyttää ensimmäisen ja toisen modernin välinen ero käyttämällä peruseriaatteiden ja perusinstituutioiden välistä erottelua" (Beck & Lau 2005, 532). Tämä – viimeisimpään refleksiivisen modernisaation teorian päivitykseen (mt.) sisältyvä – modernin eri vaiheiden välisten jatkuvuuksien tunnustamiselle perustuva analyttinen erottelu modernin peruseriaatteiden ja perusinstituutioiden välillä ohjaa koko pitkään kehitellyn refleksiivisen modernisaation teoriarakennelman uusille urille.

Kun aikaisemmassa vaiheessa (Beck ym. 2003) mainittiin ylimalkaisesti kolme modernin muutoksessa ylittymättömäksi jäävää peruseriaatetta – sosiaalihistoriallisen saapuminen, poliittinen muovailtavuus ja päätösten perustelujen pakko – ovat Beck ja Lau teoriansa uusimmassa päivityksessä paljon eksplisiittisempiä: "peruseriaatteet ovat 'modernin projektin' kognitiivis-normatiivisia ongelmia ja vähimmäisvaatimuksia, jotka edustavat sen 'liikuttavaa voimaa' ja pitävät näin kehityksellisen dynamiikan käynnissä" kun taas "[p]erusinstituutioilla me tarkoitamme institutionaalisia vastauksia näiden peruseriaatteiden perustaviin imperatiiveihin tiettyssä historiallisessa kontekstissa, siten että jokainen vastaus liittyy tiettyyn modernin vaiheeseen" (Beck & Lau 2005, 532; kurs. poistettu –M.V.). Nyt näitä mainittuja historiallisesti muuttuvia institutionaalisia sisältöjä saavia modernin peruseriaatteita on jo viisi: 1) "periaate, jonka mukaan päätökset voidaan ja täytyy vahvistaa rationaalisella järjellä", 2)

”valtiollisuuden periaate”⁷⁴, 3) ”tuottavalla työllä itsensäuusintamisen periaate”, 4) ”egalitarismin periaate” sekä 5) ”funktionaalisen inklusion ja luonnon yhteiskunnasta rajaamisen periaate” (mts.).

Nämä modernin peruseriaatteet eivät suinkaan menetä normatiivista merkitystään refleksiivisen modernisaation vaikutuksesta vaan päinvastoin lisäävät sitä. Ne eivät siis kuole modernin muutoksessa vaan jatkavat eloaan muuttuvissa instituutioissa, ja tätä instituutiotason muutosta Beck siis kutsuu rakenteelliseksi ”katkokseksi” (mt., 528–529 ja 532–533). Refleksiivinen modernisaatio modernin kokonaisvaltaisena itseensä törmäämisenä viittaa siis enää vain jatkuvuuden takaavien peruseriaatteiden rajoissa, instituutiotasolla, tapahtuvaan transformaatioon. Samalla nämä modernin peruseriaatteet, modernin muoto, irrotetaan historiallisuuden luonnehtimasta instituutiotasosta ja korotetaan mahtipontisesti sekä modernin perimmäiseksi liikevoimaksi että myös sen jatkuvuuden takaajiksi:

”Vaikka institutionaaliset vastaukset, kerran löydyttyään, sisältävät huomattavan määrän pysähtyneisyyttä, tekevät niiden perustelujen ja päätöksenteon perusteita raivaavat modernisaation käynnissä olevat imperatiivit ne kuitenkin tyhjiksi ja mitättömiksi. Näin ollen voidaan olettaa, että modernin jatkuvuus taataan peruseriaatteiden kautta, kun taas siirtymä refleksiiviseen moderniin tapahtuu perusinstituutioiden epäjatkuuteen perustuvan muutoksen kautta.” (Mt., 532.)

Eli modernin normatiivinen muoto takaa – primaarin – jatkuvuuden ja tuon muodon kulloinkin saama institutionaalinen sisältö potentiaalisen historiallisen – sekundaarisen – epäjatkuuden.

⁷⁴ Viitatus artikkelin alkuperäiskielellä: ”the principle of statehood”, jolla ei kuitenkaan tarkoiteta tulkintani mukaan pelkästään – ja vakiintuneen merkityksen mukaisesti – asemaa itsenäisenä valtiona vaan sitä yksinkertaista tosiseikkaa, että maailmassa on lukuisia *valtiollisesti järjestyneitä yksiköitä*. Valtiollisuuden periaate on näin ollen myös laajempi kuin kansallisvaltion idea, sillä Beckin ja Laun (2005, 532) mukaan on tehtävä ero valtiollisuuden periaatteen ja kansallisvaltion välillä, joista jälkimmäinen on edellisen yleisen periaatteen historiallisesti muuttuva instituutio. Näin ollen valtiollisuuden periaatteen voidaan katsoa mahdollistavan myös erilaiset globaalin hallintajärjestelmän mallit (vrt. esim. Beck 1997b).

Edellä eksplikoitujen modernin peruseriaatteet näyttävät Beckin teoriassa ikään kuin tahtovan vapaiksi *semi*-moderneista pidäkkeistään, ensimmäisen modernin instituutioiden. Yhteiskuntatieteellisen käsitteellisen innovoinnin avulla paljastuvat toiseen moderniin johtavat institutionaaliset muutokset kyllä kristallisoivat modernin perustavat periaatteet, mutta nämä instituutiotason muutokset ja niitä kuvailemaan pyrkivät käsitteistöt eivät ylety missään vaiheessa muokkaamaan modernin jatkuvuuden taakavia periaatteita. Ja miksi niiden pitäisikään, sillä toisin tekemisen mahdollisuuksia ja "toivon tiloja" (David Harvey) avannut refleksiivisen modernisaation teoria lyö viimeisimmässä päivityksessään modernin problematiikan normatiivisesti lukkoon: *kaikki tapahtuu siis normatiivis-kognitiivisessa viitekehyksessä, jonka Beck on onnistunut ryhmänsä kanssa vietettyjen tutkimusentäyteisten vuosien aikaansaannoksena kaivamaan kaikkien nähtävälle.*

Näin ollen esimerkiksi ensimmäisen modernin yhtenä perusinstituutioon toiminut selkeille sukupuolirooleille perustunut ydinperhe tulee tiensä päähän yksilöllistyneiden ja vihdoin emansipoituneiden yksilöiden perustaessa entistä pluralistisempia perhemuotoja, joista tulee samalla vähitellen yleisesti tunnustettuja. Tämä ei kuitenkaan suinkaan merkitse sitä, etteikö näiden moninaisten perheiden piirissä tai perheitä koskevassa lainsäädännössä tehtäviä päätöksiä pitäisi edelleenkin perustella. Ja tämä on samalla Beckin vastaus postmodernin teoreetikoille, keitä he ikinä sitten ovatkaan⁷⁵: rajoja tarvitsee yhä vetää ja päätöksiä perustella, vaikkakin ilman ennakkoon annettua mallia ja rutinisoitumisen tuomaa turvallisuutta (Beck & Lau 2005, 553; vrt.

⁷⁵ Beck ei pahemmin erittele sitä keitä hän lopulta tarkoittaa puhuessaan postmodernin teoreetikoista; postmodernia yhteiskunta-ajattelua luonnehtiikin enemmän *vastustajan vokabulaari* (Noro 1993, 64) kuin termin ympärille identifioitunut ja sitä positiivisesti hyödyntävä akateeminen ryhmä. Aina-kin nimet Bauman, Lyotard, Harvey ja Haraway löytyvät Beckin teksteistä tuon ryhmän alta (ks. esim. Beck & Lau 2005, 525). Postmodernista ajattelusta yleisesti ks. esim. Kotkavirta ja Sironen (1989a); myös Noro (1993, 62–73).

Beck & Wilms 2004, 25–27).⁷⁶ Samalla tavoin, nyt vain toista modernin perusperiaatteen luonnehtien, toisesta (ensimmäisen) modernin keskeisestä instituutiosta, kansallisvaltiosta, on kehittynyt universaalinen egalitarismin pakkopaita, jonka vähittäisen ratkeilun takana ovat ensisijaisesti globaalien tason toimijat (Beck 1997b). Egalitarismin ja kansallisvaltion välinen ristiriita ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö tasa-arvoisuuden pyrkimisen ja valtiollisuuden periaatteet voisi löytää sopusointua. Yhtäaikaista sekä globaalien tasa-arvon ideaalille perustuvaa että samalla tätä pyrkimystä tukevaa ja tuottavaa maailmanlaajuista (valtiollista) hallintajärjestelmää ei ole nimitäin enää kovin vaikea kuvitella. (Beck 1997b, erit. 183–192; myös Beck 2002b; vrt. esim. Patomäki & Teivainen 2003, erit. 203–228; kritiikistä ks. esim. Miller 2005.)

Metamuutos-terminologia on siis jokseenkin harhaanjohtavaa, sillä Beckin refleksiivisen modernisaation teoriassa on lopulta kyse modernin perusperiaatteiden sisäisestä epäjatkuvuudesta, modernin *endogeenisestä diskontinuiteetistä*. Kun modernin perustavat periaatteet on saatu selville, on selvää, että modernin vastamodernille pohjalle rakentuneiden instituutioiden, kuten kansallisvaltion, on liudennuttava *semimoderneina* elementteinä: "Modernin yhteiskunnan periaatteita on vasta aivan viime aikoina sovellettu sosiaalisen elämän jokaiselle alueelle. Se mitä tapahtui aluksi tämän sijaan, oli vastamodernien sosiaalisten rakenteiden luominen reaktiona [moderneille periaatteille – M.V.] ja niiden yhdistäminen moderneihin rakenteisiin..." Näin ollen, ja vielä kerran: "Ensimmäinen moderni rakentui tavallaan vastamodernille perustalle, joka tukahdutti modernisaation dynamiikan" (Beck ym. 2003, 15). Refleksiivinen modernisaatio kuitenkin sekä paljastaa nämä modernille perustavat periaatteet että

⁷⁶ Beckin mukaan esimerkiksi Donna Harawayn näkemys rajojen liudentumisesta ja kaiken yhdistymisestä kaikkeen on sinänsä haastava näkemys, jolla on "pätevyyttä kulttuurin alueella, mutta yhteiskunnalliset instituutiot eivät toimi tuolla tavoin..." (Beck & Wilms 2004, 28; vrt. Beck & Lau 2005, 555 viite 5). Beckin tapa tematisoida kulttuuri instituutioista erilliseksi, vaikkakin hänen teksteissään epäselväksi jääväksi, alueeksi on varsin ongelmallinen (kulttuurin ja instituutioiden keskinäisriippuvuudet paremmin huomioivasta lähestymistavasta ks. esim. Gronow 2006, erit. 97–99). Beckin kulttuurin tematisointitavan – jossa kulttuuri nähdään lähinnä traditionaalisina "jäännöskategorioina modernisoituvassa maailmassa" (Heiskala 1996, 82) – kritiikistä yleisesti ks. esim. mt. (81–86 ja 151–158) sekä Alexander (1996) ja Alexander & Smith (1996).

jatkuvasti vapauttaa niitä traditionaalisia elementtejä sisältävistä vastamoderneista kahleista; "modernin projektin" (*the project of modernity*, Beck & Lau 2005, 531 ja 532) päätepiste siintää jo näköpiirissä ja keinot sen saavuttamiseksi ovat vihdoin käsillä.

Toisen modernin horisonttina aukeava reflektiivinen ja avoin lukkoonlyömättömyys on siis löytänyt nyt normatiivisen raaminsa: muun muassa arvoihin liittyviä kiistoja ei tarvitse enää käydä määrittävistä kehyksistä vaan ainoastaan näiden lukkoonlyötyjen, "modernin projektin" periaatteiden sisällä (vrt. Beck & Lau 2005, 531). Enää pitää vain löytää modernin perusprinsiippien kombinaatioon – jollaiseksi voidaan konstruoida egalitarismille, tuottavalle työlle ja inklusiolle perustuva kosmopoliittinen sopimusjärjestely (vrt. "*free governance*", Beck & Wilms 2005, 196), jossa tehtävät ratkaisut perustellaan rationaalisesti – yhteensopivat institutionaaliset sisällöt. Olisikohan tässä missio uudelle, toivottavasti pian vanhat ensimmäisen modernin käsitteelliset kinalosauvansa hylkäävälle ja kosmopoliittisuuteen orientoituvalle sosiologialle, joka nyt modernin imperatiiveista tietoisena yhteiskuntatieteellisenä auktoriteettina voisi virkistää edelleen katsettaan ja löytää ratkaisun avaimet myös tämän viimeisen mission toteuttamiselle.

IV Yhteiskuntakriittinen normatiivinen "teoria" ilman konstituutio-ongelmaa on poliittista aikalaisdiagnoosia

Kuten todettua Beck pahoittelee – yhdessä Boris Holzerin ja André Kiessleringin kanssa (Beck ym. 2001b, 66–67) – refleksiivisen modernisaation teorian nykyisten, lähinnä teorian sisältämiin erityisaloihin kiinnittyneiden, arviointien kapea-alaisuutta ja vaatii, että teoriaa olisi arvioitava ensisijaisesti "*analyttisenä kokonaisuutena*": teorian "yhteiskuntateoreettista avaintesiä" olisi tarkasteltava nimenomaan yleisissä teoriakeskusteluissa. Tähän antaa kirjoittajien mukaan aihetta jo sekin, että refleksiivisen modernisaation teoria toimii – heidän mukaansa jo sosiologisia klassisia tarkasteluja ja varsinkin niiden pohjalta rakentuneita nykyteorioita vaivaavan – sosiologiselle tutkimukselle vahingollisen jakautumisen yhdistäjänä (vrt. Turner 2004). Todellisuudesta vieraantuneet, nykyisin enemmänkin "sosiaalifilosofiset" *teoreettiset tarkastelut* ja teoreettisista tarkasteluista ongelmallisesti "yleisen tietenteorian" suuntaan orientoituneet *empiiriset näkökulmat* sekä näistä molemmista erkaantumassa olevat, kiihtyvällä tahdilla muuttuvassa nyky-yhteiskunnassa välittömästi kiinni olevat ja näin ollen helposti "massamedioiden" vaikutuspiiriin ajautuvat *aikalaisdiagnoosit* yhdistyvät heidän mukaansa juuri refleksiivisen modernisaation teoriassa. (Beck ym. 2001b, 63–67; suoraan lainattujen sanojen kurs. poistettu –M.V.)

Tästä kunnianhimoisesta eri sosiologisten teoriatyyppeiden (vrt. Noro 2000) kombinointitavoitteesta kumpuaa kuitenkin ongelmia, joiden syitä ja sisältöjä analysoidaan seuraavassa – refleksiivisen modernisaation teoretikkojen vaatimusten mukaisesti – juuri yhteiskuntateoreettisesta näkökulmasta. Pääpaino on – tutkimuksen alussa eksplikoidun toisen tutkimuskysymyksen avaamien kysymysten pohjalta – teoriassa vahvasti painottuvasta aikalaisdiagnostisesta komponentista juontuvien ongelmallisten empiiriseen tutkimukseen ja yleiseen teoriaan liittyvien suhteiden tarkas-

telussa sekä myös teorian oman yhteiskunnallisen position mukanaan tuomissa problematiikoissa: Aluksi käsitellään teoriakehittelyn kiistattoman johtohahmon, Ulrich Beckin, julistaman "antikvaaristuneen nykysosiologian" muutosvaatimuksen ongelmallisuutta ottaen huomioon Beckin oma asema tämän uudistuksen vaatijana ja toteuttajana sekä pohditaan refleksiivisen modernisaation teorian sisäistä aikalaisdiagnoosi–empiria-suhdetta.

Tämän jälkeen pureudutaan tarkastelemaan teorian hyödyntämisestä, vahvasti normatiiviseksi osoittautuvasta näkökulmasta kumpuavia ongelmia vaihtoehtoisten teoretisointitapojen avaamasta näkökulmasta sekä pohditaan myös näihin ongelmiin johtavia syitä. Tämän reflektion pohjalta esitetään edelleen kanta refleksiivisen modernisaation teoriasta aikalaisdiagnostisesti virittyneenä yhteiskuntakritiikkinä, joka voidaan lukea osaksi sellaista saksalaista kriittisen teorian perinnettä, jota edustavat erityisesti Frankfurtin koulukunta – varsinkin varhaisvaiheensa (ks. esim. Noro 1994) osalta – ja Jürgen Habermasin sekä filosofisesti että sosiologisesti sofistikoitunut yhteiskuntateoreettinen ajattelu (ks. esim. Kangas 1987, 3–7; myös Kangas 1994). Tähän liittyen pohditaan myös Beckin omaa puhujapositionia, sitä millaiseksi hänen oma asemansa sosiologian kentällä ja näkemyksensä sosiologian roolista ja mahdollisuuksista osana kuvauskohdettaan eli nyky-yhteiskuntaa oikein määrittäyty.

1 Yhteiskuntavalvomosta huudettu uudistusvaatimus: objektivistis-normatiivisen teorian ongelmat

"En voi ymmärtää miten kukaan voi hyödyntää 1700- ja 1800-luvuilla kehitettyjä viitatuskehikkoja ymmärtääkseen siirtymää jälkitraditionaaliseen kosmopoliittiseen maailmaan, jossa elämme tänään. Max Weberin 'rautahäkki'... on minulle klassisten yhteiskunta-, kulttuuri- ja politiikkatieteiden kategorioiden ja perusolettamusten muodostama vankila." (Beck 2000a, 211.)

Valtavirtasosiologiset tutkimukset ovat Beckin mukaan juuttuneet kehämäiseen argumentointiin: "Hyödyntämällä vanhoja kategorioita (kuten luokka, perheet, sukupuoliroolit, teollisuus, teknologia, tiede, kansallisvaltio ja niin edelleen) ne ottavat annettuna sen mitä ne oikeastaan yrittävät todistaa: että me edelleenkin elämme, toimimme ja kuolemme kansallisvaltiollisen modernin normaalissa maailmassa." (Mts.) Beck ottaa siis selkeän kannan sosiologiselle teorianmuodostukselle keskeisessä yhteiskunnallisen muutoksen ja sen havaitsemista koskevien käsitteiden välistä suhdetta koskevassa kysymyksessä: koska yhteiskunnallinen todellisuus on nyt jotain muuta kuin aiemmin, on sitä koskevien käsitteidenkin välttämättä uudistuttava. Ongelma tällaisessa päättelyssä on vain se, ettei todellisuuden ja sitä luotaavien käsitteiden muuttumisjärjestys ole näin yksinkertainen. Tuon yhteiskunnallisen todellisuuden uudenlaisen luonteen havaitsemiseksi on nimittäin käytettävä juuri niitä samaisia uusia käsitteitä, joilla oli tarkoitus vain havainnoida tuota jo muuttunutta todellisuutta (vrt. Stichweh 2000b).⁷⁷ Seuraavassa on siis lähinnä kyse *pre-* ja *deskription* välisestä ongelmallisesta suhteesta Beckin yhteiskunnallista muutosta luotaavassa teoriassa sekä Beckin omasta havainnointi- ja puhujapositionista osana omaa kuvauskohdettaan, muuttuvaa nyky-yhteiskuntaa.

Refleksiivisen modernisaation tematisoima totutusta poikkeava, kissan tassuin etenevä modernin muutuskulku johtaa Beckin mukaan siis väistämättä myös yhä vain vanhoista paikoista ja toiminnan muodoista muutoksen ituja etsivän sosiologian ahdinkoon:

⁷⁷ Tämän muutoksen ja muutossemantiikan välisen suhteen tekee vielä monimutkaisemmaksi sosiologisen tarkasteluperspektiivin kaksoisluonne modernissa yhteiskunnassa: sen *havainnoijana* ja siihen samalla *osaaottavana* (vrt. *Teilnehmer- und Beobachterperspektive*, Habermas 1981a). Sosiologinen havainnointi ottaa siis aina myös osaa kuvauskohteensa toimintaan samalla tätä muuttaen. Anthony Giddens (esim. 1990 15–16; ks. myös 43) puhuu tähän liittyen puolestaan yhteiskuntatieteille ominaisesta "refleksiivisyydestä" tai "kaksoishermeneutiikasta": "*Sosiologinen tieto kiertää sisään ja ulos sosiaalisen elämän universumissa rakentaen tässä prosessissa uudelleen sekä itseään että tuota universumia.*" (Ks. myös Kangas 2001, 34–43.) Michael Burawoy (2006, 279–280) kontrastoi puolestaan luonnontieteille ominaisen instrumentaalisen tiedon ja humanististen tieteiden (kriittisen) refleksiivisen tiedon sijoittaen yhteiskuntatieteet "näiden risteykseen".

”Idea, jonka mukaan siirtymä yhdestä sosiaalisesta epookista toiseen voi tapahtua tarkoittamatta ja epäpoliittisesti, ohittaen kaikki poliittisen päätöksenteon areenat, konfliktilinjat ja eri kannattajien väliset kiistat, on ristiriidassa tämän yhteiskunnan demokraattisen itseymmärryksen kanssa yhtä paljon kuin se on ristiriidassa sen sosiologian perusvakaumusten kanssa.” (Beck 1997a, 17.)

Muutoksen taustalta puuttuu siis muutoksen airuina toimivien, toimintaansa ja sen päämääriä reflektovien toimijoiden lisäksi myös tahot, jotka kykenisivät havaitsemaan tuon muutoksen tai kuvaamaan sitä käsitteellisesti. Poikkeuksen tähän silmät kiinni suunnistavien joukkoon tekee kuitenkin Beck itse, joka paitsi havaitsee tuon muutoksen, kehittää myös sen havaitsemiseksi välttämätöntä uudenlaista välineistöä; vanhat, ”museoituvaa sosiologiaa” piinaavat ”antikvaaristuneet” käsitteet ja yhä vain sosiologisessa kielenkäytössä kummittelevat ”zombie-kategoriat” – eli ”elävät kuolleet”, jotka yhä jäsentävät kuvaamme todellisuudesta, vaikka niille ei enää löydy sieltä vastinetta – eivät tätä merkittävää muutosta tavoita, vaan ”ovat perustavia esteitä aikamme dynamiikan ja haasteiden ymmärtämiselle” (Beck 1999c, 257; ks. myös Beck 1997a, 18; Beck & Beck-Gernsheim 2002, 202–213; Beck & Willms 2004, 19–24 sekä Beck 2005). Beck (2002, 24) siteeraakin Kantin kuuluisaa lausetta havaintojen ja käsitteiden keskinäissuhteesta: ”Havainnot ilman käsitteitä ovat sokeita, käsitteet ilman havaintoja ovat tyhjiä.” Näin ollen ”normaaleista sosiaalitieteen kategorioista on tullut *zombie*-kategorioita, tyhjiä Kantin tarkoittamassa merkityksessä” (mts.).

Beck jakaa nämä havainnoista tyhjentyneet, mutta yhä sosiologisissa tutkimuskäytännöissä hyödynnettävät kategoriat systemaattisesti kolmen eri periaatteen mukaan. Näitä zombiekategorioihin sitoutuneita ajattelumalleja ovat: *ensimmäisenä* alueellisuuden merkitys yhteiskunnallisuudelle eli yhteiskuntien mieltäminen tutkimuksessa toisistaan erillisiksi kokonaisyksiköiksi; *toisena* yksilöiden subsumointi tutkimuksessa aikaisemmin tunnustettuihin sosiaalisiin kollektiviteetteihin, kuten esimerkiksi luokkiin, jotka ovat tyhjentyneet yksilöllistymisen vaikutuksesta; sekä *kolmantena* läntiset yhteiskunnat kehityksen kärjessä oleviksi ymmärrettävä evolutionaarinen periaate eli perinteinen etnosentrisen modernisaatiososiologian edistyskertomus kehittyneine ja kehittyvine yhteiskuntineen. Ensimmäinen, kansallisvaltiollisten kokonaisyhteiskun-

tien periaate on kuitenkin jälkimmäisiä yleisempi, sillä Beckin mukaan kaikille zombie-kategorioille on yhteistä juuri se, että ne juontavat juurensa "kansallisesta säiliö-perspektiivistä", jota voidaan näin ollen pitää perinteistä sosiologista tutkimusta vai-vaavana eräänlaisena metazombiena. (Esim. Beck & Wilms 2004, 23–24; Beck 1995a, 62.)

Beck on siis kaikkea muuta kuin tyytyväinen nykyisen valtavirtasosiologian kykyyn yhteiskunnallisen muutoksen havainnoimisessa: "sosiologia ei ainoastaan tarvitse julkista sananvaltaa vaan se [sosiologia – M.V.] pitää ensin uudelleenkeksiä" (Beck 2005, 335). Mutta juuri vallitsevaa sosiologiaa kritisoidessaan Beck tulee kuitenkin kaikkein herkimmin puhuneeksi kirkkaan normatiivisin painotuksin: "Puhe refleksiivisestä modernisaatiosta viittaa muutoksiin sosiaalisissa ja sosiologisissa perusteissa, institutionaalisen toiminnan perusteissa tai sosiologisen ajattelun ja tutkimuksen perusteissa. Näiden kahden tason ei voi kuvitella palautuvan toisiinsa tai olevan johdetavissa toisistaan." (1997a, 18.) Eli esimerkiksi "yhteiskunnan ekologisen reformin ei tarvitse johtaa sosiologisen käsitteenmuodostuksen ja teollisen yhteiskunnan teorioiden reformiin eikä sen tarvitse edes sopia yhteen näiden kanssa" (mts.). Tällaisen sosiologian käsitteelliseksi antiikkikaupaksi muuttumisen sijaan "sosiologisten premissien refleksiivisen modernisaation" on Beckin mukaan "edettävä rekonstruktii-veksi, eli sen on osoitettava tietä instituutioiden perusteiden muutokselle" (mts.). Toisaalta sosiologian on siis muututtava, jotta se pystyisi adekvaatisti kuvaamaan uudenlaista muutosta, mutta toisaalta taas muuttuvan sosiologian on tuotava mukanaan muutoksen mahdollisuuksia yhteiskunnallisille instituutioille. Sosiologian olisi siis Beckin mukaan toimittava, Zygmunt Baumanin (1987) käsittein ilmaistuna, sekä yhteiskunnan *tulkkina* että sen *lainsäätäjänä*. Tätä siis on Beckin "*projektiivinen yhteiskuntateoria*" (Beck 1986, 13).

Beckin (1997a, 5) onkin pakko myöntää, että refleksiivisen modernisaation käsitteessä toisaalta *teoreettiset* ja *empiiriset* elementit ja toisaalta taas *normatiiviset* ja *moraaliset* "kannanotot näyttävät olevan salamyhkäisesti liitettyinä ja sulautuneina toisiinsa"

(vrt. Beck ym. 2001b, erit. 63–67). Näin ollen refleksiivisen modernisaation käsitettä "voidaan käyttää ikään kuin taikurin hattuna, josta voidaan vetää toisella hetkellä diagnooseja ja toisella hetkellä ehdotuksia ja ohjeita" (Beck 1997a, 5). Vaikka Beck jatkaakin heti perään, että nämä kaksi elementtiä, "diagnostinen ja eettinen", on pidettävä tiukasti erillään (mts., vrt. Beck 2004), ei tämä kuitenkaan ole Beckin hyödyntämässä aikalaisdiagnoosille rakentuvassa teoretisointitavassa mitenkään mahdollista – ja tämä tulee myös väistämättä esiin refleksiivisen modernisaation teoriassa.

Näiden diagnostisten ja eettisten elementtien pitäminen erillään on siis tuomittu epäonnistumaan myös refleksiivisen modernisaation teoriassa⁷⁸ – sillä, *ensiksikin*, kaikkiin aikalaisdiagnooseihin sisältyy väistämättä normatiivisia komponentteja (ks. Noro 2000, 324–325; Eräsaari 2000, 77) ja, *toiseksi*, Beck ei onnistu erottelemaan näitä preskriptiivisiä painotuksia teoriassaan, joka näyttää perustuvan jo lähtökohtaisesti – empiirisen tutkimuksen tarpeisiin muokatussa nykymuodossaan – tyytymättömyyteen nyky-yhteiskuntaa kohtaan ja siitä kumpuavaan toisenlaisen yhteiskunnan, toisen modernin, tavoitteluun (vrt. "projektiivinen yhteiskuntateoria"). Beckin diagnoosin normatiivisuus korostuu myös – ja aivan erityisesti – siinä että tämä toiseen moderniin kurkottaminen ei jää pelkäksi institutionaalisen puitteistariisumisen tuottaman ja uudenlaisia reflektiomahdollisuuksia avaavan toimintahorisontin yleiseksi kummasteluksi vaan *teoriaan sisältyy myös selkeä uudelleenpuitteistamisen poliittisesti latautunut ohjelma ja paremman, kosmopoliittisen globaalien yhteiskunnan visio*.

Tämä uudelleenpuitteistamisen välttämättömyys on yksi Beckin teorian keskeisistä lähtökohdista, joka ilmenee erityisen selkeästi hänen korostaessaan refleksiivisen modernisaation teorian ja postmodernien teorioiden eroa (esim. Beck & Wilms

⁷⁸ Vrt. Anthony Giddensin liian utopistiseksi tulkitusta elämänpolitiikan (*life politics*) käsitteestään saama "profeetan" tuomio hänen ajatteluaan hyvin tuntevalta Risto Heiskalalta. Heiskalan mukaan Giddensin elämänpolitiikan käsite on sekä poliittinen että todellisuudesta irrallinen: "Ammattimaisen yhteiskuntatieteilijän on tästä sanottava vähintään se, että juuri tuontyyppisten naiivien käsitteistöjen kritiikki on yksi yhteiskuntatieteen päätehtävistä. Kyse on profeetan eikä yhteiskunta-analyytikon puhetavasta!" (Heiskala 1996, 177.)

2004, 27–29). ”Postmodernistien” perusongelmana Beck näkee *disembeddingin* (useimmiten toivotun) paikantamisen ja sitä seuraavan yleisen avoimuuden syleilyyn – siis ilman minkäänlaista ajatusta *re-embeddingistä* (esim. mt., 27 ja Beck 1997a, 22–23; myös Beck & Lau 2005, 553). Tällainen rajojen pluralismia seuraava avoimuus ja täydellinen toisintekemisen mahdollisuus ei kuitenkaan Beckin mukaan ole mahdollista eikä toivottavaakaan, sillä yhteiskunnassa on aina tehtävä päätöksiä ja osoitettava niihin liittyvää vastuuta; säännöt ovat kyllä uudet, mutta tämä ei todellakaan tarkoita täydellistä säännöttömyyttä (Beck ym. 2003, 3 ja 17–18; myös Beck & Lau 2005, 553). Refleksiivisen modernisaation teoria painottaakin näin ollen, että myös fiktiiviset ”ikäen-kuin-rajat” institutionalisoituvat vähitellen ”systemaattisiksi menettelytavoiksi, joilla on vaikutuksia ihmisten jokapäiväiseen elämään” (Beck ym. 2003, 20). Näin ollen rajojen liudentumisen ajatuksella – jonka Beckin mukaan esimerkiksi Donna Haraway toivottaa tervetulleeksi ylistäessään kyborgeja laajassa mielessä – ”on pätevyyttä kulttuurin piirissä, mutta yhteiskunnalliset instituutiot eivät toimi niin. Niiden on nimittäin tuotettava ja legitimoitava rajoja myös virtauksien aikakaudella.”⁷⁹ (Beck & Wilms 2004, 28.)

Toinen uudenlaisen avoimuuden affirmoinnista suoraan seuraava postmodernin ajattelun ongelma onkin Beckin mukaan juuri se, että ”se on kykenemätön paljastamaan ja miettimään loppuun saakka oman diagnoosinsa sosiologisia *seurauksia* yhteiskunnallisille instituutioille ja toimijoille” (Beck & Lau 2005, 553). Instituutioita ei nimittäin olisi Beckin mukaan olemassakaan, jos ne eivät kykenisi tekemään ja legitimoimaan rajanvetoja – myös nykyisellä ”virtausten aikakaudella” (Beck & Wilms

⁷⁹ Tähän ajatukseen kiteytyy kaksi Beckin teorian merkittävää ongelmaa: *Ensimmäinen* on jo aiemmin lyhyesti luonnehdittu kulttuurin käsitteeseen liittyvä epämääräisyys. Tässäkin yhteydessä Beck nimittäin puhuu kulttuurista erittäin suppeassa, lähinnä kulttuuriministeriön toimialan mieleen tuovassa merkityksessä, jonka hän näkee täysin erillisenä instituutioiden kanssa. *Toinen*, ja suoraan tähän liittyvä ongelma on se, että Beck – vaikkakin korostaa nyky-yhteiskunnan instituutioille välttämätöntä rajojen ja legitimaation jatkuvaa konstituutiota – ei itse pohdi teoreettisesti instituutioiden yleisiä konstituutiomuotoja. Beckistä poikkeavista, ensisijaisesti konstituutio-ongelmalle perustuvan instituutioteorian lähtökohdista on mahdollista ottaa myös kulttuurin käsite sekä Beckiä laajemmin että syvemmin huomioon (ks. esim. Gronow 2006 ja Heiskala 2003).

2004, 28). Beckin sosiologiaan liittyy siis pelkän yhteiskuntakuvauksen lisäksi aina myös reflektiota tuon kuvauksen tuloksista; puhdasta avoimuutta syleilevän postmodernin ajattelun sijaan Beck haluaa pohtia myös sitä mitä tällaisesta rajattomuuden affirmoinnista oikein seuraa – hän haluaa siis takuita yhteiskunnan jatkuvuudelle, haluaa sen voivan hyvin, ja tähän tarvitaan eräänlaista ”uutta valistusta”:

Nykyisessä tilanteessa ”doktriini, jonka mukaan päätöksenteolle ei ole olemassa pohjaa, koska ei ole olemassa varmaa tietoa, ei ole yhtään hyödyllisempi kuin aiempi asenne, jonka mukaan meillä nimenomaisesti oli varmaa tietoa. [...] Se mitä tarvitsemme, on prosessi, joka johtaa epävarmalle tiedolle ja moninaisille arvoille perustuvien päätösten yhdistelyyn. Ja meidän on turvauduttava siihen, että toinen valistus johtaa juuri tähän.” (Beck & Wilms 2004, 204.)

Samanaikaisesti optimistisin sävyin luonnehdittujen uudenlaisten päätöksentekomahdollisuuksien esittelemisen kanssa Beck muistaa painottaa myös toisen modernin – helposti liialliseksi koetun – avoimuuden potentiaalista kaventamista *vastamodernein* (ks. esim. Beck 1993, 99–148) keinoin:

”Kun instituutiot hajoavat, kokonainen mahdollisuuksien lumivyöry humahtaa niiden päälle, joiden on toimittava. Samassa mitassa kasvaa tyydyttämätön yksinkertaisuuden ja ankaruuden tarve. Ellei ulottuvilla ole vaihtoehtoisia, toimintaa vapauttavia instituutioita, pako vanhojen varmuuksien naamiaisiin alkaa.” (Beck 1995a, 66.)

Vastamodernisaatio, eli ”epäilyksen muuttaminen varmuudeksi” (Beck 1993, 102) on siis aina potentiaalisesti läsnä refleksiivisen modernisaation tuottamassa avoimuudessa. Tämä ei-moderni, ”konstruoitu varmuus” (*hergestellte Fraglosigkeit*) ilmenee esimerkiksi siinä, että lisääntyvää etnistä pluralismia paetaan palaamalla kansaan ja

nationalismiin, joka ”huokuu tiettyä kiistatonta itsevarmuutta ja itsemääräämistä” (Beck 1995a, 66).⁸⁰

Mutta niin toisen modernin mukanaan tuomalla uudenglaisella avoimuudella kuin tämän avoimuuden liiallisuudesta ahdistuvien vastareaktioillakin on aina viitekehyyksensä Beckin teoriassa – kummatkaan kehityskulut eivät siis milloinkaan pääse täyteen mittaansa. Laajat ja uudenglaiset toimintamahdollisuudet sekä liialliseksi koetusta ”valmiiksi redusoitumattomasta kompleksiteetistä” kumpuavat vastamodernit pluralismin sulkeistamiskeinot ovat nimittäin vain modernin yleisille periaatteille immanentteja ilmiöitä; eli kuten todettua, modernin muutos ei ole Beckille koskaan radikaali vaan aina immanentti. Näin ollen moderni on siis Beckille kaikesta huolimatta ”projekti”, joka rajautuu sille perustavina toimiviin periaatteihin, kuten universaaliin egalitarismiin, tuottavaan työhön ja yhteiskunnalliseen inklusioon sekä päätösten rationaalisen perusteltavuuden vaatimukseen. Vain tässä *valmiiksi lukkoonlyödyssä modernin raamissa* voidaan tehdä – tai olla tekemättä – toisin.

2 Aikalaisdiagnoosi ja empiirinen tutkimus: erillisiksi tuomitut yhdessä refleksiivisen modernisaation teoriassa

Mainittujen refleksiivisen modernisaation teoriaan sisältyvien *normatiivisten elementtien* lisäksi on syytä kiinnittää huomiota myös teorian ongelmalliseen *aikalaisdiagnoosi*–

⁸⁰ Tällaisissa selityksissä näyttäisi piilevän yksi aikalaisdiagnostisesti virittyneiden ”teorioiden” ongelmallisimmista piirteistä – juuri *teorian* näkökulmasta tarkasteltuna: diagnoosi näyttää selittävän lopulta kaiken, myös itselleen vastakkaiset ilmiöt. Refleksiivisen modernisaation ”teorian” luonne pelkkänä yhteiskunnan piirteitä kuvailevana diagnoosina korostuu siis erityisesti näissä yrityksissä ulottaa ”teorian” selitysvoima yli sen primaarikohteen (modernin institutionaalinen muutos) ja pyrkimyksissä selittää näin ollen sen avulla myös teorian kohteelle vastakkaisia ilmiöitä (monet vastamodernin muodot), mikä ei nimenomaisesti tiettyä tarkoitusta varten rakennetulla (konstituu-tio)*teorialla* ole mahdollista (samanlaisesta teorian käytöstä ks. myös esim. Bauman 1997; vrt. teoria konstituutioteoriana edellä). (Kiitän Antti Gronowia tästä huomiosta.)

empiria-suhteeseen. Ensimmäinen tähän liittyvä ongelma koskee käytännössä kaikkia aikalaisdiagnostisia tarkasteluja. Koska tällainen ajan henkeä tavoitteleva sosiologinen diagnostiikka perustuu ennen kaikkea oivaltavan näkemyksen (*Einsicht*) tuottamiseen (Noro 2000, 324–325), on sen tähän päästäkseen operoitava iskevien erottelujen pohjalta. Tämä taipumus johtaa sekä uudenlaisiksi nostettujen ilmiöiden uutuuden ylikorostuksiin, niitä edeltäviksi tulkittujen ilmiöiden menneisyydeksi, ja samalla myös staattiseksi, tuomitsemiseen sekä mahdottomuuteen havaita katkosajattelun väistämättömästi kätkeviä jatkuvuuksia (vrt. Adam 1996).

Myös Beckin teoriassa on havaittavissa – ja juuri sen vahvan aikalaisdiagnostisen pohjan mukanaan tuomana – vastaavia painotuksia. Vaikkakin hän uusimmissa kirjoituksissaan ilmaisee olevansa tietoinen näistä dualistisiin luonnehdintoihin liittyvistä ongelmista ja pyrkivänsä välttämään niitä (esim. Beck & Lau 2005, 532–533), ei hän kuitenkaan onnistu pääsemään niistä täysin eroon myöhäisemmissäkään teksteissä (ks. esim. Beck & Sznaider 2006). Beckin ehkäpä eniten painottama ongelma nykysosiologiassa on sen refleктоimaton sitoutuminen yhteiskunnan ja kansallisvaltion samaistavaan ”metodologiseen nationalismiin” (esim. Beck 1997b, 49–57 ja 115–121; Beck & Sznaider 2006, 3–6). Beck korostaa teesiään tälle perinteiselle sosiologiselle lähestymistavalle vastakkaisesta, uudenlaisen kosmopoliittisen sosiologian vaatimuksesta (esim. Beck & Sznaider 2006) kuitenkin niin voimakkaasti, ettei tule pohtineeksi kritiikkinsä kohdetta, ”metodologista nationalismia”, sen syitä ja mahdollisia ilmenemismuotoja, tutkimuksellisesti. Näin ollen hän – vaikkakin painottaa jatkuvasti vaatimusta dikotomioihin perustuvien lähestymistapojen korvaamista sekä–että-ajattelulla – osoittaa uudenlaisen, monitahoisesti globaalin tutkimusotteen välttämättömyyden diagnoosina, jonka vakuuttavuus perustuu ensisijaisesti sen tarjoaman (uudenlaisen) näkemyksen iskevyyteen. Refleksiivisen modernisaation teoriassa voidaankin tulkita tapahtuvan eräänlainen hyppy: aikaisemmaksi konstruoitu sosiologinen tutkimusote, ”metodologinen nationalismi”, sekä julistetaan pätevämmäksi että lyödään lukkoon sillä hetkellä kun uusi käsite ja tutkimuksellinen lähtökohta, ”metodologinen kosmopolitanismi” (Beck & Sznaider 2006, erit. 13–

20), esitellään. Näin kritiikin kohdetta ei tarvitse missään vaiheessa altistaa tieteelliselle reflektiolle. Metodologinen nationalismi julistetaan sen sijaan kokonaisuudessaan pätemättömäksi ja pyyhkäistään näin yhdellä kertaa ”menneisyyden roskatynnyriin” muiden vanhentuneiksi tulkittujen – ja zombeiksi leimattujen – käsitteiden ja lähestymistapojen seuraksi.

Niin modernia kansallisvaltiota kuin globalisaatiotakin käsitteleviin teorioihin perehtynyt chileiläinen tutkija, Daniel Chernilo (2006, 6), osoittaa vakuuttavasti kuinka ”Beckin teesi yhteiskuntateoriaa vaivaavasta immanentista metodologisesta nationalismista on pahasti ylikorostettu, sillä siitä puuttuu kokonaan kansallisvaltion käsitteellistämisen aspekti, joka poikkeaa itsessään metodologisesta nationalismista”. Chernilon (mt.) mukaan Beck –joka ei ole juurikaan tutustunut metodologisesta nationalismista jo 1970-luvulta saakka käytyyn tutkimuskeskusteluun – ohittaa näin modernin kansallisvaltion käsitteeseen kuuluvat historialliset ambivalenssit ja kiistanalaiset normatiiviset piirteet lyömällä lukkoon ”vastustajansa” ja vaatimalla sen väliä sivuuttamista. Metodologisesta nationalismista tulee näin Beckin teoriassa avaamattomaksi jäävä, menneeseen nykyisin pätemättömänä passitettava kategoria – koskemattomaksi jäävä ”myytti”, jonka olemassaolon sosiologisissa keskusteluissa oikeuttaa vain toimiminen välttämättömänä ”toisena” uudennaiselle kosmopolitismille.

Näin ollen Beckin on – lyötyään ensin lukkoon metodologisen nationalismiin valtavirtasosiologiaa luonnehtivana lähestymistapana ja julistettuaan sen samalla pätemättömäksi nykyisellä globalisaation aikakaudella – mahdotonta käsitteellistää julistamansa kosmopoliittisen sosiologian muottiin sopimattomia tendenssejä muuten kuin reaktiivisesti: vastareaktioina tematisoimilleen ajatuksille (vrt. vastamodernisaatio). Mahdolliset jatkuvuudet ja päällekkäisyydet, esimerkiksi nationalismiin ja globalisaation välillä, korvautuvat Beckin ajattelussa, jatkuvasta sekä–että-ajattelun vaatimuksen korostuksesta huolimatta, aikalaisdiagnoosille perustuvalla argumentaatiolla ominaisilla implisiittisillä jyrkillä dualismeilla. Näin ollen Beckin teoriasta ei löydy

eväitä esimerkiksi olennaisesti nykyistä (globaalien) yhteiskunnallisten suhteiden tilaa luonnehtivan "globaalin talouskilpailun nationalismin" (Kettunen 2005) tutkimukselliseen haltuun ottamiseen. Tämä vaatisi nimittäin "metodologisen nationalismin myytin" (Chernilo 2006) avaamista ja nationalismiin liittyvien, nykyisyyteen ulottuvien jatkuvuuksien historiallista paikantamista iskevän "*Einsicht*-diagnoosin" sijaan.⁸¹

Toinen, ja perustavampi ongelma koskee suuremmin aikalaisdiagnoosin ja empiirisen tutkimuksen välistä jännitteistä suhdetta refleksiivisen modernisaation teoriassa. Esimerkiksi aiemmin mainittu päätöksenteon välttämättömyyden painotus kumpuaa refleksiivisen modernisaation teoriassa nimittäin vahvasti juuri instituutiotason empiiristen tarkastelujen pohjalta: Beck tutkimusryhmineen osoittaakin monilta eri yhteiskunnan aloilta saatujen tutkimustulosten (ks. esim. Beck & Lau 2004) valossa lukuisia erilaisia uusia päätöksentekomuotoja, jotka ovat korvanneet kansallisvaltiolliisiin osarationaliteetteihin perustuneet ja institutionaalisen (yli)eriytymisen monella tavoin ongelmallistamat aikaisemmat päätöksenteon mallit (esim. Beck & Lau 2005, 540–549). Uudelleenpuitteistamisen välttämättömyyttä, lähinnä institutionaalisen jat-

⁸¹ Rekonstruktioille vastakkainen, dualistisiin jakoihin ja niiden tuottamaan iskevyyteen perustuva aikalaisdiagnoosi sisältää myös historiantutkimuksellisesti artikuloituvia ongelmia. Sitä voidaan pitää anakronistisena ajattelutapana, sillä tehdessään katkoksen ja esitellessään nykyisyyttä –vanhoja käsitteellistämistapoja adekvaatimmin – luonnehtimia käsitteitä, myös sen historiaan suuntautuva katse on nykykontekstissa tekemänsä dualismin motivoima. Kosmopoliittisen ajattelun välttämättömyyttä globaalilla aikakaudella korostava Beck etsikin erilaisia aikaisempia kosmopoliittisen ajattelun muotoja, jopa "kosmopoliittisia perinteitä", täysin kansallisvaltioiden ja "kansallisvaltioyhteiskuntien", luonnehtimilta historiallisilta aikakausilta (esim. Beck & Sznajder 2006, 9–10; myös Beck & Wilms 2004, 198–200), jolloin joidenkin ajattelijoiden, kuten Adam Smithin, Kantin ja Marxin (ks. Beck & Sznajder 2006, 9), "edistyksellisyys" korostuu puhtaasti nykyisyyden mittapuilla tarkasteltuna.

kuvuuden kannalta, perustellaan siis empirian avulla ja samalla refleksiivisen modernisaation teorian relevanssia korostetaan juuri sen saaman empiirisen tuen pohjalta.⁸²

Beck, Holzer ja Kiesslering myöntävätkin – refleksiivisen modernisaation teorian identiteettiä suhteessa perinteiseen sosiologiseen tutkimukseen luonnehtiessaan – tavoittelevansa perinteisestä empiirisestä tutkimuksesta poikkeavaa tutkimusotetta. Refleksiivisen modernisaation teoria on heidän mukaansa enemmänkin ”*epäortodoksisista empiriaa*”, jonka avulla aikalaisdiagnostisesti ja teoreettisesti muotoillut, haastavat modernin yhteiskunnan ja sen rakennemuutoksen itsekuvaukset on mahdollista todentaa”. (Beck ym. 2001b, 64–65.)⁸³ Aikalaisdiagnostisesti kehitellyn ”teorian” pätevyys tulee siis lopulta punnituksi empiirisen tutkimuksen kautta (vrt. Münch 2004, 520–537).

Vaikka eri teoriatyypin yhdistelyn ajatus tuntuu oikeutetulta ja tavoiteltavaltakin yritykseltä sen hyödyllisyydelle esitettyjen perustelujen pohjalta, sisältyy aikalaisdiagnostisesti kehiteltyjen käsitteiden operationalisointiin ja empiiriseen verifiointiin

⁸² Beck näyttäisi aina empiriaa teorian lopullisena arviointikriteerinä painottaessaan sitoutuvan perinteiseen verifikationismiin, jonka mukaan tieteelliset teoriat ja väitteet tulee osoittaa tosiksi havaintojen avulla. Näin ollen todellisuus lopulta osoittaa itse sitä tavoittelevien käsitteellisten välineiden ”totuuden tason”; eli sitä parempi käsite mitä enemmän se tavoittaa (objektiivista) todellisuutta. Tällainen näkemys yhteiskunnallisen todellisuuden objektiivisesta luonteesta – ja sitä tieteen keinoin tavoittelevista sosiologeista – on kuitenkin ristiriidassa Beckin vahvasti painottaman immanenssin ja, ensimmäiselle modernille ominaisen, dualistisuuden purkautumisen kanssa. Scott Lash (2003, 56) saattaakin todeta – kuten mainittua – että Beck ”heilahtelee realismin ja immanentismin välillä”. Refleksiivisen modernisaation teorian epistemologiset epäjohdonmukaisuudet juontuvat suoraan Beckin tavasta määrittää teorian tietoteoreettiset sitoumukset lähtökohtaisesti tutkimuskohteen eikä lähestymistavan kautta: ”Olen sekä realisti että konstruktivisti, hyödyntäen realismia ja konstruktivismia niin pitkään kuin nuo metakertomukset ovat paikallaan riskin kompleksisen ja ambivalentin ’luonteen’ ymmärtämisessä maailmanriskiyhteiskunnassa, jossa elämme” (Beck 2000b, 212; vrt. Beck 2004, 133–136).

⁸³ Perinteisempi, tai ”ortodoksisempi” sosiologinen empiirinen tutkimus on yksilöllistyneessä nyky-yhteiskunnassa Beckin ja Beck-Gernsheimin (1996, 42) mukaan vain ”sokeaa empirismia”: ”Pragmaattinen massadatasosiologian *a priori* metodi ei ole minkään arvoinen: kvantitatiiviset menetelmät olettavat ennakkoon muodostuneita kategorioita ja käsitteitä (vaikka ne olisivat muodollisesti purettuja)” (mt., 46, viite 13). Yksilöllistyneessä yhteiskunnassa, jossa vanhat tilastokategoriat ovat pitkälti purkautuneet, tällainen rutiininomainen yhteiskuntatutkimus on näin ollen Beckin mukaan tuomittu epäonnistumaan (Beck & Wilms 2004, 23–24; vrt. zombie-kategorioiden tyypit edellä).

kuitenkin joukko – yleisestikin sosiologista käsitteiden kehittelyä luonnehtivia – ongelmia. Esimerkiksi Arto Noro on vahvasti sitä mieltä, että aikalaisdiagnostisia käsitteitä ei voida käyttää tutkimuksessa aineistojen tulkinnan välineinä: “[e]mme voi tieteellisessä keskustelussa esimerkiksi käyttää niitä teorioina empiirisen evidenssin *tulkintaan*. Seurauksena olisi nimittäin se, että ne lumoisivat meidät liiaksi. Löytäisimme aineistoistamme sen, jonka diagnoosit ovat jo sanoneet.” (Noro 2000, 329, kurs. lisätty –M.V.) Tulkintaan liittyvien ongelmien lisäksi aikalaisdiagnostisten käsitteiden paikkansa pitävyyttä ei voida myöskään suoraan *todentaa* empirian avulla, sillä aikalaisdiagnoosin pätevyys punnitaan sen tarjoaman näkemyksen (mt., 324) ei korrespondenssin kautta. Tai kuten empiirisen tutkimuksen välttämättömyyttä korostava ja sen jyrkästi aikalaisdiagnoosista erottava Richard Münch (2004, 537) asian ilmaisee:

”Aikalaisdiagnoosien ja tieteellisen teorian onnistumisen kriteerit poikkeavat toisistaan perustavasti. Aikalaisdiagnoosi rakentaa kollektiivista jaettua tietoisuutta, tarjoaa ymmärryksen välineitä ja vahvistaa näin itseään. Tieteellinen teoria esittää puolestaan väitteitä, jotka voivat aina kariutua todellisuuden testissä.”⁸⁴

Aikalaisdiagnoosit eivät siis ole tieteellisiä hypoteeseja, sillä ne voivat sulkea sisäänsä mitä moninaisimpia, jopa perusväittämiensä kanssa ristiriidassa olevia ilmiöitä (vrt. modernisaatio–vastamodernisaatio). Tällaisilta diagnooseilta puuttuu siis falsifioitavuudelle alttiina olemisen tuottama tuki – ne eivät ole koskaan, tieteellisessä mielessä, oikeassa tai väärässä (ks. myös Joas 1988 ja Alapuro 2000, 110).⁸⁵ Diagnoosit voivatkin näin ollen toimia vain informaatiota tuottavina heuristiikkoina – *ne eivät selitä vaan ainoastaan kuvailevat yhteiskunnallisia ilmiöitä*.⁸⁶ (Ks. Baert 1998, 182–189.)

⁸⁴ Vrt. Michael Burawoy (2006, 272–273), joka puhuu vastaavassa merkityksessä ”professionaalises-ta sosiologiasta”, jonka ”tiedon tyyppi... perustuu tutkimusohjelmien kehittämiseen” ja totuuskäsitys ”empiiristä maailmaa vastaavien teorioiden” tutkimukselliseen tuottamiseen – eli pohjautuu korrespondenssin ajatukseen. Varsinaista aikalaisdiagnoosia *Zeitdiagnose*-mielessä amerikkalainen Burawoy ei sen sijaan käsittele, vaikka sen ja Burawoyn ”julkisen sosiologian” (mt.) – tai pikemminkin ”traditionaalisen julkisen sosiologian” (Noro 2006, 288) – välillä voidaan paikantaa monia yhtäläisyyksiä.

⁸⁵ Vastaavanlaisista refleksiivisen modernisaation teorian ongelmista empiirisessä tutkimuksessa ks. myös Latour (2003); vrt. Kortteinen (2000).

⁸⁶ Tähän ongelmaan on viitattu edellä Beckin teorian ”selityskyvyn” myös primaarikohteensa yli, esimerkiksi vastamodernin logiikkaan, ulottamisesta seuraavia ongelmia tarkasteltaessa.

Deduktiiviseen falsifioitavuuteen liittyvän kritiikin lisäksi voidaan aikalaisdiagnoosin empiirisen hyödynnettävyyden ongelmia pohtia myös vastakkaisesta näkökulmasta. Empiirisessä tutkimuksessa hyödynnettävien käsitteinnovointien tulisi perustua – pelkän diagnostisen (uusien) ilmiöiden nimeämisen sijaan – aina myös saaduista tutkimustuloksista suoraan kumpuavalle *grounded theory* -tyyppiselle, induktiivisempiiriseen ajattelulle.⁸⁷ Tutkimusohjelmille pohjautuvassa empiirisessä tutkimuksessa käsitteiden tulisi siis sekä nousta että saada oikeutuksensa suhteessa empiiriin aineistoihin ja tutkimusteorioihin – sen sijaan, että liikuttaisiin ilman tutkimuksellisia raameja, aivan kiinni nykyhetkessä, jonka alati kiihtyvä muutostahti pakottaa jatkuviin käsitteiden tarkistuksiin ja diagnostisiin uusien käsitteiden luonteihin. Tällaisesta aivan ajassaan kiinni olevasta teoriasta tulee nimittäin itsestäänkin sen kuvaaman nykyhetken kaltaista, vain väliaikaista, ”enemmän ’katoavaa kauneutta’ kuin kestävä teoriaa” (Noro, 2000, 324; vrt. Kangas 2001, 25–30).

Mainittuun aikalaisdiagnoosiin liittyvään *tulkinnan ongelmaan* keskittyvät luonnehdinnat tulevat erittäin selkeästi esille myös Beckin omissa kirjoituksissa. Jos refleksiivisen modernisaation teorian kehittäminen nimittäin noudattaa kaavaa, jossa “[t]eorian *aikalaisdiagnostinen* komponentti tuottaa hypoteesin ensimmäisen ja toisen modernin välisestä rakennemuutoksesta [...], [j]oka pakottaa puolestaan *yhteiskuntateorian* tasolla tapahtuvaan modernin yhteiskunnan yhtenäisyyden uudelleenmäärittelyyn” ja lopulta näiden teoreettisten ja diagnostisten kuvausten pätevyys punnitaan ”*epäortodoksisen empirian*” kautta (Beck ym. 2001, 64–65), voidaan aiheellisesti kysyä mitkä ovat mahdollisuudet siihen, että empiirisessä tutkimuksessa paikannettaisiinkin mainitun katkoksen sijasta teorian perusteiden kyseenalaistavia jatkuvuuksia. Koska esimerkiksi yksilöllistyminen on aikalaisdiagnoosin – ja eklektisen muiden tekemien tutkimusten hyödyntämisen – tasolla todettu monissa eri yhteyksissä nyky-yhteiskunnassa selkeästi vallitsevaksi ilmiöksi (esim. Beck & Beck-Gernsheim 2002), tuntuu vaikeal-

⁸⁷ *Grounded theory*–verifikationismi-tasapainosta empiirisessä tutkimuksessa ks. esim. Layder (1998).

ta kuvitella, etteikö yksilöllistymisteesi saisi (liiallista) etukäteispainoarvoa myös sitä sivuavassa empiirisessä tutkimuksessa.⁸⁸

Lisäksi, puolestaan aikalaisdiagnoosin *todentamisen ongelmaan* liittyen, voidaan kysyä, toimivatko aikalaisdiagnostiset tulkinnot ja niitä verifioivat – ja osittain myös edeltävät (ks. Beck & Lau 2005, 540–541) – empiiriset tutkimustulokset samalla tasolla, ja onko tämä ylipäänsä edes mahdollista. Jos nimittäin globaalien tason kokonaisvaltaista yhteiskunnallista muutosta painottavaa aikalaisdiagnoosia perustellaan empiirisillä, vain 1900-luvun lopun Saksaa koskevilla tutkimustuloksilla, on yleistämisen taso auttamatta liian korkea. Jos taas diagnosoitu perustavanlaatuisen yhteiskunnallinen muutos otetaan hypoteettiseksi lähtökohdaksi – kuten Beck suurimmassa osassa kirjoituksissaan näyttää tekevän – voidaan puolestaan pohtia miten paljon ja minkä tasoista empiiristä evidenssiä tämä hypoteesi tarvitsee tuekseen, jotta sen voidaan osoittaa pitävän paikkansa. (Vrt. Münch 2004, 522–528.) Beckille jää näin ollen melkoinen todistelutaakka, jos hän tosiaankin on edelleen sitä mieltä (ks. esim. Beck 1995a, 41–43), että modernin keskeinen – yhteiskuntateoreettinen – imperatiivi, funktionaalinen eriytyminen, on parhaillaan purkautumassa, jolloin nykyinen yhteiskunnallinen muutos vertautuu stratifikaatioon perustuneen sääty-yhteiskunnan muodon vähittäiseen muutokseen nykyiseksi, erillisiin alajärjestelmiin jakautuneena käsitteellistettäväksi yhteiskunnallisten suhteiden tilaksi (Münch 2004, 533–536).

Näin radikaalia teesiä vastaan puhuu myös se, että Beck itse käyttää jatkuvasti eriytyneisiin yhteiskunnallisiin alajärjestelmiin viittaavaa kieltä. Hänen mukaansa esimerkiksi globaalien *talouden* patoamiseksi olisi kehiteltävä uudenlaisen *politiikan* avulla aktualisoituvia päätöksentekomuotoja, joiden pohjalta globaali *oikeus* olisi mahdollinen

⁸⁸ Empiirisestä yksilöllistymiseen liittyvästä tutkimusohjelmasta ks. esim. Keupp ym. (2001). Beckin johtamaan laajaan tutkimushankkeeseen (ks. Eräsaari 2001) kuuluvissa osatutkimuksissa ei välttämättä kuitenkaan noudateta tiukasti Beckin omia teoreettisia ajatuksia vaan mukana on niin perinteisemmässä mielessä empiriapainotteisia kuin filosofisempiakin alaprojekteja (ks. esim. Keupp ym. 2001 ja Vossenkuhl & Sellmaier 2001).

(ks. esim. Beck & Sznaider 2006). Toisaalta taas Beck on aivan uusimmissa kirjoituksissaan vetänyt kantojaan hieman takaisin muutosteesinsä yleisyyden suhteen ja painottaa nyt muutosta funktionaalisia alajärjestelmiä "alemmalla", instituutioiden tasolla: "Luhmannin systeemiteoria sulkeistaa pois tärkeän, empiirisen, yhteiskunnan tason, nimittäin funktionaalisia alajärjestelmiä 'alemman' institutionaalisen järjestyksen. Tämä on juuri se taso, jolla ratkaisevat muutosprosessit tapahtuvat refleksiivisen modernisaation teorian näkökulmasta." (Beck & Lau 2005, 552.) Muutos voi siis tapahtua "modernin *sisällä* ja näin ollen jättää funktionaalisen differentiaation periaatteen koskemattomaksi muuttaen silti modernien yhteiskuntien institutionaalista logiikkaa perustavalla tavalla" (mt., 552–553; ks. myös Beck ym 2003, 18–19). Sitä, että esimerkiksi rajojen purkautumisesta kumpuavat, eri instituutioissa nykyisin ilmenevät päätöksenteko-ongelmat johtaisivat vaikkapa omistaa/ei omista -binaarikoodille perustuvan talouden ja lainmukainen/laiton -koodien erotteluun pohjautuvan oikeuden (ks. esim. Luhmann 2004 [1986], 95 ja 109)⁸⁹ sekoittumiseen toisiinsa, ei refleksiivisen modernisaation teorian avulla voida siis mitenkään todistaa (vrt. Münch 2004, 534).

Vaikka kaikkeen tutkimukseen kuuluukin aina aikansa seuraamista ja herkkyyttä uusille ilmiöille (esim. Noro 2000, 327), on refleksiivisen modernisaation teorian sisäinen painopiste liiaksi kiinni uutuus-diagnostiikassa. Näin ollen teorian pohja jää heikosti tieteellisesti perustelluksi, sillä siltä puuttuu sekä yleisen teorian konstituutio-, rekonstruktio- ja koherenssiaspektit että empiirisen tutkimuksen induktiiviset elementit. Lisäksi deduktiivis-hypoteettinen tutkimus ei voi perustua pelkästään aikalaisdiagnostisesti johdettujen käsitteiden verifioimiseen, sillä nämä kategoriat – varsinkin kun ne toimivat koko teoriarakennelman perustana – sokaisevat tutkijoita niistä poikkeavista ilmiöistä. Tätä voidaan kutsua aikalaisdiagnoosin *tulkinnan ongelmaksi*. Aikalaisdiagnoosin *todentamisen ongelma* kumpuaa puolestaan suoraan siitä, että

⁸⁹ *Ekologisen kommunikaation* suomentajista, Sam Krausesta ja Seppo Raiskista, poiketen olen kääntänyt saksankielisen "*recht/unrecht*" erottelun "oikean" ja "väärän" sijasta lainmukaiseksi ja laittomaksi.

sosiologisten teoriatyyppejen – aikalaisdiagnoosin, tutkimusteorian ja yleisen teorian – (primaarit) pätevyyden ehdot – näkemyksen (*Einsicht*) tuottaminen, korrespondenssi ja koherenssi eivät käy sovittelematta yksiin. Ulrich Beckin refleksiivisen modernisaation teoriassa siis on todellakin kyse ”*empiirisesti orientoituneesta, projektiivisesta yhteiskuntateoriasta* – ilman minkäänlaista empiiristä turvaverkkoa” (Beck 1986, 13).

3 Differentiaatiopaniikista yhteiskuntakritiikkiin ja modernin projektiin: refleksiivinen modernisaatio osana sosiologista teoriaperinnettä

Kuten jo kertaalleen on todettu, modernissa kompleksisessa yhteiskunnassa – ei sen ulko- tai yläpuolelta, eikä edes sen keskuksesta käsin – tuotetaan havainnoiteja ja kuvauksia yhteiskunnasta, jotka samalla muuttavat tuota yhteiskuntaa, omaa lähtökohtaansa ja kuvauskohdettaan. Lisäksi on muistettava, ettei yhteiskunta myöskään näyttäydy millekään näistä moninaisista tarkastelupositioista täydellisen läpinäkyvänä, sillä – vain ja ainoastaan erontekojen avulla mahdollinen – havainnointi ei voi koskaan tavoittaa tekemänsä jaon sokeaa pistettä suoraan. Toisin sanoen: ”Olemme tekemisissä nyky-yhteiskunnan kautta tapahtuvan havainnoin kanssa. Ei ole olemassa metakertomusta [*metarécit*], koska ei ole olemassa ulkopuolisia havainnoijia.” (Luhmann 1998, x; vrt. Luhmann 1987 ja Kangas 2001, 39.)

Etuoikeutettua positiota yhteiskunnallisen todellisuuden havainnoimiseen liittyen ei ole olemassa, ei edes sosiologialle, sillä

”[t]iede, joka käsitteellistää yhteiskunnan itse itseään kuvaavaksi järjestelmäksi ja kytkee yhteiskunnalliset kuvaukset yhteiskunnan rakenteellisiin seikkoihin, ei voi välttää näkemästä sitä tosiseikkaa, että myös sosiologinen tarkastelu on yhteiskunnassa tapahtuvaa kuvailua, ei ulkopuolelta tapahtuvaa havainnointia, ja näin sidoksissa yhteiskunnan institutionaaliseen rakenteeseen. Sosiologia on näin vain yksi toimija modernissa institutionaalisesti eriytyneessä yhteiskunnassa, kuvaus monien muiden kuvausten joukossa.” (Kangas 2001, 39.)

Jos tämä modernista yhteiskunnasta pääsemättömissä olevan havainnoinnin ajatus otetaan vakavasti, paljastuu erilaisista lähtökohdista ympäri yhteiskuntaa kumpuavien tarkastelumahdollisuuksien pluralismi, joka ei kierry minkäänlaisen keskuksen ympärille, ja jota ei voida järjestää myöskään hierarkiaksi:

”modernissa, keskusta vailla olevassa yhteiskunnassa ei ole metapositionia, josta yhteiskuntaa voitaisiin tarkastella ikään kuin ulkopuolelta ja luoda ’normatiivinen’, kaikki yhteiskunnan eri osajärjestelmät ja toimijat yhteen sovittava kuvaus, joka olisi kaikkien yhtäläillä hyväksyttävissä” (Kangas 1995, 219).

Tästä yhteiskunnan itsehavainnoinnista suoraan seuraavan yleisen itserajoituksen asetta voidaan ajatella janana, jonka toisen pään tuntumaan asettuu sosiologisista teorioista puhuttaessa Niklas Luhmann, jonka näkemysten kanssa edellä mainitut luonnehdinnatkin ovat sopusoinnussa. Luhmann (1998, 18) painottaa, että ”[h]avainnoinnin täytyy ja se voi valita erontekoja, ja sitä voidaan havainnoida valitsemiensa tai valitsematta jättämiensä erontekojen pohjalta”.⁹⁰ Immanenssi otetaan tässä kannassa siis vakavasti ja ”[a]loituspiste siirretään... korrespondenssiteorioista konstruktiteorioihin” (mt., 12; myös Kangas 1995, 222). Kun differentioitunut yhteiskunta viittaa näin vain itseensä, siirtyy ”totuuden binaarikoodi esikonstruktivisista kiinnikkeistään, olivat ne sitten oletuksia ihmisluonnosta (ideat) tai suksessiivisiä lingvistisiä, rationalistisia tai konsensualistisia teorioita”, tieteen autonomiseen osajärjestelmään ollakseen enää vain ”osoitettu [positiivinen – M.V.] koodiarvo, jonka negatiivinen arvo (reflektioarvo) on epätosi” (mt., 13; vrt. Luhmann 1995, 478–

⁹⁰ Luhmann jatkaa painottaen kaikkeen havainnointiin sisältyvästä latenssista juontuvaa dekonstruoinnin kohteeksi joutumisen mahdollisuutta: ”Tämä on relativismin lähde. Kaikki havainnoinnit pysyvät riippumattomina eronteoista, joiden erontekoa ei voida havainnoida [samanaikaisesti – M.V.] sitä hyödynnettäessä. [...] Ja niin kauan kuin erontekomahdollisuuksia on lukuisia ja sama asia voidaan erottaa monella eri tavalla, ei ole olemassa havainnoijasta riippumatonta, annettua todellisuutta.” (Luhmann 1998, 18–19). Luhmann ei koko tuotantonsa näkökulmasta tulkittuna kannata kuitenkaan jyrkkään relativismiin johtavaa konstruktionismia, sillä jo muutamaa sivua aiemmin (mt., 13) saamme lukea, että ”realististen” ja ”konstruktivististen” teorioiden välinen ”kiista on väärä, sillä yksikään konstruktivisti... ei koskaan kiistä sitä, että konstruktiot pitää esittää ympäristön huomiointavien, todellisten operaatioiden avulla. Nämä operaatiot ovat pääsääntöisesti julkaisuja, ainakin tieteen järjestelmässä...”. Luhmannin monitulkintaisesta epistemologiasta ks. esim. Luhmann (1995, 478–488 ja 2002, 128–152), Kangas (1995, erit. 219–224), Rasch (2000, 70–83), Christis (2001), Nassehi (2004b) ja Bjerg (2006).

483).⁹¹ Latenssi, jota ei voida koskaan täysin eliminoida, vaivaa (nykyisin) siis myös "ontologisesta metafysiikasta" ja "totuuden korrespondenssiteorioista" irrottautunut tieteen osajärjestelmää; latenssi ei ole enää virhe, joka tulisi pikimmiten poistaa (esim. Luhmann 1998). Näin ollen "[m]aailma ei... ole mitään, mitä voitaisiin havainnoida vain yhdestä pisteestä. Universumi hajoaa multiversumiksi, erilaisten erottelujen ja toisiinsa liittyvien havaintojen rekursiivisiin kehiin." (Kangas 1995, 222.) Eriytyneessä yhteiskunnassa ei siis ole Arkhimedeeseen pistettä, josta käsin voitaisiin tehdä koko yhteiskunnan huomioonottavia ja samalla sitä velvoittavia normatiivisia havainnoiteja.

Lähelle janan vastakkaista, etuoikeutetun tarkasteluposition tunnustamiselle rakentuvien teorioiden päätä osuu puolestaan Beckin näkemys harhaisesta zombiesosiologiasta, joka ei voi nähdä edes omaa sokeuttaan yhteiskunnallisen todellisuuden tavoittamisessa. Näin ollen Beck itse tietää ja pystyy määrittämään oikean tavan tehdä tutkimusta – mutta samalla myös oikean tavan elää yhteiskunnassa. Armin Nassehi (2006, 54) on tullut samaan lopputulokseen: toisin kuin – myös "etuoikeutetun tarkkailijan ja tarkastelupisteen käsitteeseen" (Kangas 1995, 222 viite 2) sitoutuneeksi tulkittavissa olevan – vanhan kriittisen teorian edustajat "tietää Beck miten oikea määritellään erittäin tarkasti: Väärä on hänelle vain käänteinen muunnos hänen omasta temastaan; kosmopoliittisen katseen vapautuksesta, maailmanriskiyhteiskunnan solidaarisista eleistä ja epookinmuutoksen uudelleenpolitisoitumisesta". Näin ollen "Beck saattaa voimaan sen mitä vanhan, porvarillisen, akateemisen, filosofisen, tietoisuuskriittisen, negatiivis-dialektisen kriittisen teorian kriitikot vaativat:

⁹¹ Luhmannin mukaan ei siis ole olemassa tieteen käytännöistä erillistä tieteen teoriaa. Tieteensisäiset "reflektioteoriat... ovat itseensäviittaavan autopoiesiksen aspekti. Ne itse tuottavat sitä mitä ne kuvaavat." (Luhmann 1995, 479.) Toisaalta – ja erityisesti *sosiologisen* yhteiskuntateorian näkökulmasta – Luhmannin voidaan, esimerkiksi edellä mainituissa luonnehdinnoissa nähdä, vajoavan liian syvälle: esimerkiksi moderni yhteiskuntaan erottamattomasti kuuluva kontingenssin ajatus ei ole enää kirkkaana tarjolla tutkimusta tekeville yhteiskuntatieteilijöille vaan katoaa teoriarakennelman monumentaalisuudesta kumpuavien abstraktioiden taakse. Luhmann oli itsekkin tietoinen teoriansa korkeaan abstraktiotasoon liittyvistä ongelmista (ks. esim. Vanderstraeten 2003, 143) ja on tehnyt itsekkin abstraktin systeemiteorian lisäksi myös konkreettisempaa (käsite)historiallista tutkimusta (ks. Luhmann 1980–1995).

nimittäin että kriittisestä teoriasta on tultava *poliittista*" (Nassehi 2006, 55). Beck siis sekä löytää Arkhimedeen pisteen että asettaa itsensä tuohon etuoikeutettuun positioon, josta käsin hän esittää normatiiviset argumenttinsa – tietynlaisen maailman puolesta.

Luhmannlaiset, "radikaaliin konstruktionismiin"⁹² perustuvat havainnointi- ja differentiaatiopainotukset eivät ole suinkaan ainoita lähestymistapoja, joiden avulla Beckin "diagnostis-objektivistisen" lähestymistavan ongelmallisuudet nousevat esille. Esimerkiksi kriittisestä geneologisesta näkökulmasta tarkasteltuna refleksiivisen modernisaation teoria näyttäytyy varsin naiivina "jälkimodernin" elementtien ja piirteiden objektivointina, aikalaissosiologiana, "jonka esitys omasta ajasta on kuin pysäytyskuva, käsite tai teoretisointi" (Helén 2005, 106). Tässä Helén tulee lähelle mainittua luhmannlaista ajatuskulkua siitä, ettei ole olemassa tapaa kuvata yhteiskuntaa yhteiskunnan ulkopuolelta (ks. esim. Luhmann 1987) eikä ole "yhtä ja yhtenäistä yhteiskuntaa, sosiaalista eikä modernia vaan ne eksistoivat ja ovat totta vain vaikutusyhteyksissään" (Helén 2005, 106). Tällaiset "aikalaissosiologiaan" sisältyvät ongelmat eivät ole yksin Beckin "teoriaan" liittyvä murhe vaan juontavat juurensa ilman varsinaista konstituutio-ongelmaa rakennetusta, nyky-yhteiskunnan erityispiirteiden luonnehtimiseen pohjautuvasta lähestymistavasta. Helén (1997, 15) toteaaakin

⁹² Lähinnä saksalaisessa yhteiskuntatieteellis–filosofisessa perinteessä hyödynnetyllä radikaalin konstruktionismin käsitteellä tarkoitetaan yleensä sellaista konstruktionismin muotoa, jossa liikutaan idealismin ja realismin välissä – toisaalta kielletään ulkoisen todellisuuden olemassaolo toisaalta taas sen täydellinen konstruktionistisuus (ks. esim. Schmidt 1987; vrt. Rasch 2000, 73). Näin ollen käsitteen käytöllä ei suoraan viitata sellaiseen antirealismiin tiukimpaan muotoon, "jyrkkään konstruktionismiin", joka on käytännössä yhteneväinen joidenkin jyrkän relativismin muotojen kanssa (ks. esim. Raatikainen 2004, 62–64). William Rasch (2000, 82–83) toteaaakin, että Luhmannin edustama konstruktionismi ei löydä kiinteää sijaintipaikkaa mainittujen kahden todellisuuden luonteeseen vastakkaisesti suhtautuvan kannan välistä: Luhmann käy "kahden rintaman sotaa" dogmaattisia realisteja ja todellisuudesta irtautuneita idealisteja vastaan. Tällainen radikaali konstruktionismi "oskilloi" siis jatkuvasti näiden vastakkaisten ajattelumuotojen välimaastossa, ja pyrkiessään hylkäämään kummankin dogmaattisen tulkin, se ei ikinä voi varmistua lopullisesti oman olemassa olonsa mahdollisuudesta. Toisaalta: konstruktionismia radikaalisti kannattava ei voi sitoutua mihinkään dogmaattiseen ontologis-epistemologiseen kantaan, sillä nämäkin kannat ovat vain konstruktioita; hänen on siis pitäydettävä lyömästä kantaansa lopullisesti lukkoon.

genealogian näkökulmasta refleksiivisen modernisaation sosiologeja kritisoidessaan osuvasti: "Beck ja Giddens esittävät ajan oireet, eivät diagnoosia."

Juuri tähän ajatukseen kiteytyvät ne teoriansisäiset syyt, jotka tuovat mukanaan edellä käsiteltyjä ongelmia, ei vain refleksiivisen modernisaation teorialle vaan kaikille primaaristi diagnosoinnin avulla operoiville lähestymistavoille. Koska tällaiset "teoriat" lähtevät liikkeelle nyky-yhteiskunnan erityispiirteiden tai "ajan oireiden" paikantamisesta ja nimeämisestä niiden konstituution tarkastelun sijaan, on niiden teoreettisempaan ainekseen aina sekoittuneena vahvasti normatiivisia elementtejä, joita ei yleensä sen kummemmin reflektoida ja tuoda esiin yleisölle (vrt. Noro 2000). Kun näitä "uutuuksia" tavoiteltaessa sanoudutaan irti myös klassisista – ja suurimmaksi osaksi nykyisistäkin – "vanhuuksiin" kiinnittyneistä teorioista, katkeaa teoreettisten rekonstruktioiden ketju, jolloin tarkastelulla ei ole myöskään enää selkeää kiintopistettä sosiologisessa traditiossa: varovaisen, tieteenalan perinteessä kiinni olevan deskriptiivisen rekonstruktion hylkäämästä teoriasta tulee "teoriaa", preskriptiivistä tulevaisuuden tavoittelua.

Saman ajatuksen on kiteyttänyt myös Bruno Latour (2003, 46), joskin vailla refleksiivisen modernisaation teoriaa kohtaan osoitettuja moitteita: "Re-modernisaatio⁹³ ei välttämättä kuvaa sitä mikä on tapahtunut, mutta se voi toimia voimakkaana välihenä saaden uusia asioita tapahtumaan." Kyse on siis – ja jälleen kerran – *deskriptiivisten ja normatiivisten käsitteiden ja teorioiden välisestä erosta*. Latourin mukaan tämä ero murtuu refleksiivisen modernisaation tapaisissa sosiologisissa teorioissa, eikä hän ole tästä ollenkaan pahoillaan: Yhteiskunta-ajattelijat Rousseausta Weberiin ovat hänen mukaansa aina *ehdottaneet tulkintoja* asiantiloista; missä oikein olivat todisteet sille, että Weberin käsitteellistämä rationaalisuus todella vallitsi modernissa yhteiskunnassa? Näin ollen Beckin refleksiivisen modernisaation teoria ei Latourin mukaan poikkea

⁹³ Latour (2003) puhuu termistä *reflexive modernization* muodossa *re-modernization*, mutta tämä käsitteellinen innovaatio sisältää enemmän ongelmia (ks. esim. Adam 2003) kuin tarjoaa uusia ja toimivia ratkaisuja, eikä se näin ole vakiintunut yleiseen käyttöön.

monien sosiologien klassikoiden ajatuksista, ja Beck näkee itsekin oman teoriansa kulkevan aikalaisdiagnostis-normatiivisia elementtejä sisältävien klassikkojen ajattelun jalanjäljissä (ks. esim. Beck ym. 2001, 63–64; myös Heiskala 1999, 7–8). Latour antaa näin ollen Beckin refleksiivisen modernisaation projektille puhtaat paperit sillä perusteella, että hänen mukaansa yhteiskuntatieteilijöiden velvollisuus on tarjota tuoreita vaihtoehtoisia näkökulmia vallitseville käsityksille, joista pidetään ilman heidän panostaan usein jäärpäisesti kiinni, eikä tällainen teoria voi koskaan täysin välttää preskriptiivisiä painotuksia. (Latour 2003, 45–46.)

Barbara Adam ja Jost van Loon (2000, 29) ovat vielä Latouriakin suorasanaisempia Beckin projektin poliittisuutta luonnehtiessaan: ”Hänen analyysissään potentiaalisesti ’toiseksi moderniksi’ muuttuvasta riskiyhteiskunnasta on selkeitä, tulevaisuuteen orientoituneita utooppisia merkityksiä.” (Vrt. Levitas 2000.) Vaikka Beck perustelee-kin muutosvaatimuksiaan käytännöllisesti, enemmän loogisesti kuin idealistisesti, niin Adamin ja van Loonin (mts.) mukaan ”Beckin poliittis-eettinen painotus on erittäin pragmaattista; samalla hänen pragmaattisuutensa on erittäin poliittista ja huolissaan etiikasta”. Näin ollen ”[h]änen päätavoitteensa on toisaalta selkeyttää sitä mitä hän tarkoittaa ’toisella modernilla’ ja toisaalta selkeyttää sitä minkä roolin yhteiskuntateoria [*social theory*] voisi, tai minkä roolin sen jopa pitäisi, ottaa suhteessa kysymykseen mahdollisista tulevaisuuksistamme” (mts.). Beckin teorian poliittiset konnotaatiot voidaan Adamin ja van Loonin avaamasta näkökulmasta johtaa näin ollen aktuaalisen ja mahdollisena toivotun väliseen jatkumoon. Kirjoittajien mukaan Beck ei vain tyydy tunnistamaan nykyisyyttä ja tulevaisuuden mahdollisuuksia vaan hän ”menee tätä pidemmälle tunnistaessaan tien tai teitä” niin mahdollisiin kuin toivotuihinkin tulevaisuuksiin ”ottaen huomioon mahdollisesti kohtaamamme esteet ja välineet vaihtaa reittiä, jos se on tarpeen” (mts). Matkan määränpään lisäksi siis myös matkareitit ja toimintasuunnitelmat mahdollisten ongelmien varalta ovat Beckin teoriassa jo valmiiksi määritettyinä.

Voisiko Beckin refleksiivisen modernisaation teorian sijoittaa edellisten teoriaan – ja erityisesti sille ominaiseen näkökulmaan – liittyvien ongelmien paikantamisen pohjalta osaksi jotakin sosiologista teoriaperinnettä? Scott Lash ja Brian Wynne (1992, 1–3) ottavat osaa tähän tehtävään *Risk Society*n kirjoittamassaan esipuheessa tuomalla esiin yhtäläisyyksiä Beckin riskiyhteiskunnan tematiikan ja Jürgen Habermasin julkisen sfäärin ajatukselle perustuvien teoretisoitien välillä. Lash ja Wynne korostavat erityisesti, että niin Beckin kuin Habermasin ymmärrys yhteiskunnallisesta muutoksesta perustuu loppujen lopuksi rationaalisuuteen – tai ”hyperrationaalisuuteen – pohjautuvan ”oppimisproessin ajatukselle” (mt., 8). Ilmenevistä yhtäläisyyksistä huolimatta Beckin teoreettinen kontribuutio on Lashin ja Wynnen mukaan kuitenkin askeleen edellä Habermasin jo 1960-luvulla ensi kertaa esittämiä ajatuksia. Näin ollen he uumoilevatkin, että Beckin ”refleksiivisen modernisaation teoria voi mahdollisesti tuottaa lähtökohdat sen Habermasin ajatuksen hylkäämiselle ja uudelleenmuotoilulle, jonka mukaan modernisaatio on valistuksen projekti”. ”[T]arvitaan uutta kriittistä teoriaa”, Lash ja Wynne painottavat ja lisäävät samalla, että juuri Beckin refleksiivisen modernisaation teoria voisi täyttää tuon tehtävän. (Mts.)

Kymmenen vuotta myöhemmin Lash (2003, 49–51) ei korosta enää lainkaan Beckin ja Habermasin ajattelun mahdollisia yhtäläisyyksiä vaan painottaa Beckin teorian eroja hänen mukaansa 1970-luvulla vaikutusvaltaisiksi nousseisiin, Marxin teoriasta in-spiroituneisiin ja toimijan riippumattomuutta rakenteesta korostaviin Habermasin ja Anthony Giddensin teorioihin. Lashin mukaan Beck on luonut refleksiivisyyden ajatukselle perustuvan toisen modernin teoriansa vastakohtana reflektiivisyydelle perustuneeseen ensimmäiseen moderniin ja juuri ”Habermasin kommunikatiivinen toiminta voisi olla paradigmaattinen [esimerkki – M.V.] ei refleksiivisestä, vaan ’reflektiivisestä modernisaatiosta’” (mt., 49). Ensimmäinen ja toinen, Lashin painotuksin ”reflektiivinen” ja ”refleksiivinen” moderni näyttää näin ollen saaneen omat, toisistaan erilliset avainteoreetikot. Lashin mukaan (mts.) näiden teoriaerojen taustalla piilee erityisesti ajatusmallien ”merkittävästi erilainen genealogia”, sillä Beck kuuluu nuorempaan, 1980-luvulla (Länsi-)Saksassa pinnalle nousseeseen sukupolveen: ”Tämä

oli aikakausi, joka määritteli itsensä Habermasia sekä korporatismi- ja Marx-vaikutteista sosiaalidemokratiaa vastaan. Vieläpä: Beck nousi merkittäväksi sukupolven joukossa, jolle ei enää Habermas, vaan *Niklas Luhmann* oli johtohahmo.” (Mt., 50.) Vaikka Lashin mukaan ”Beck ei varmasti ole *luhmannlainen*”, painottaa hän kuitenkin, että Saksassa on nyt kasvanut opiskelijasukupolvi sekä Beckin että Luhmannin muodostamassa ilmapiirissä”, jossa on paitsi näkemyseroja myös ”yhtäläisyyksiä käsitteellisessä viitekehyksessä” (mts.).

Luhmannin teorian mieleen tuovia käsitteellisiä piirteitä Beckin teoriasta on – avoimen ja eksplisiittisen vihamielisyyden lisäksi – toki helppo löytää kuten puhe ”kvasisubjekteista”, ”toisen asteen sivuvaikutuksista”, ”reflektion reflektiosta”, ”rajanvetojen välttämättömyydestä” tai tietomäärän jatkuvan lisääntymisen tuotteena syntyvästä ”ei-tiedosta” (esim. Beck ym. 2003; Beck ym. 2001b; Beck & May 2001) osoittaa. Lisäksi molempien teoreettista kehittelyä luonnehtii avoimen aversionistinen suhtautuminen nykysosiologiaan ja sen tarjoamiin tutkimusmahdollisuuksiin.⁹⁴ Näiden muutamien yhtenevyyksien pohjalta ei kuitenkaan nouse esiin ”yhtäläisyyksiä käsitteellisessä viitekehyksessä” mikäli tuo ”käsitteellinen viitekehys” ymmärretään yhtään yleisemmin: teoreettisista lähtökohdista nousevaksi käsitteenmuodostuksen raamiksi. ”Viitekehysten” sijaan seuraavassa puhutaan näkökulmasta ja Armin Nasehia (2006) seuraten ”puhujapositionista” – ja kuten edelläkin on käynyt jo ilmi, ei Beckin ja Luhmannin teorioita saa tästä näkökulmasta mitenkään sullottua samaan ”viitekehukseen”. Päinvastoin, ja myös vastoin esitettyä Lashin myöhempiä (2003) argumentaatiota, Beckin hengenheimolaiset löytyvät Bielefeldin sijaan sitten-

⁹⁴ On myös syytä panna merkitteille miten samanlaisista teemoista Beckin kanssa Luhmann kirjoitti 1980-luvulta alkaen: yhteiskunnallisten muutosten mukanaan tuomasta modernisaation ongelmallistumisesta ja yhteiskunnan tyytymättömyydestä omaan itsekuvaukseensa (erit. Luhmann 1998), riskeistä ja epävarmuuden lisääntymisestä (Luhmann 1991) sekä ympäristöongelmista yhteiskuntateorian silmin (Luhmann 2004 [1986]), mutta myös esimerkiksi modernista rakkaudesta (Luhmann 1982a). Lisäksi Beckin lähes jokaisesta tekstistä löytyy (kriittinen) kannanotto Luhmannin edustamaan systeemiteoriaan (ks. erit. Beck ym. 2001b, 71–72, joten täysin merkityksettömänä huomiotta jäävä tuo ”linnansa herra” ei Beckin teorian kehittelyssä todellakaan ole. Beckin ja Luhmannin teorioiden yhtäläisyyksiä on luonnehtinut myös Janne Jalava (2006, 101–103).

kin Frankfurtista: Beckin sosiologinen näkökulma ja hänen sosiologina hyödyntämänsä puhujaposition, näkemys siitä miten sosiologia toimii osana yhteiskuntaa⁹⁵, on luettavissa saman kriittisen – ja myös normatiivisen, valistuksesta ammentavan – Horkheimerista⁹⁶ Habermasiin ulottuvan ajattelutavan (ks. Kangas 1987, 4–7) nuoreksi edustajaksi.⁹⁷

Yhtäläisyyksiä – ja eräänlaista jatkumoakin – voidaan siis näiden teoreetikkojen ajattelussa havaita. Jos erityisesti Theodor W. Adornon negatiivis-dialektiset kehittelmät jätetään ulkopuolelle, voidaan Nassehin (2006, 54) tavoin todeta, että "[s]e, että Habermas näkee itsensä kriittisen teorian seuraajana, on ilmeistä. Mutta myös Beck liittyy eksplisiittisesti kriittiseen teoriaan." *Ensinnäkin*, aivan kuten varhaisessa kriittisessä teoriassa korostettiin eroa todellisuudelle sokeaan, itselleen uskolliseen dogmatismiin (Noro, 1994, 175) jaksaa myös Beck aina korostaa "kuinka paljon olemme

⁹⁵ Toisenlaisesta – ylikorostuneisiin yksilöllistymispainotuksiin kriittisesti suhtautuvan yhteiskunta-teorian – näkökulmasta Beckin edustaman "uuden subjektorientoituneen sosiologian" voi Risto Kankaan (2000), mukaan lukea osaksi saksalaista "transsendentaalin yhteiskuntateorian" perinnettä. Tämän valtavirtasosiologian "normatiiviselle integraatioteorialle" vastaisen, yhteiskunnan käsitteestä irrottautumista ja yksilön sosiologian ulkopuoliseksi reflektion kiintopisteeksi kohottamista painottavan perinteen tunnetuin edustaja oli "antisosiologi" Helmut Schelsky ja samaan perinteeseen ovat luettavissa myös esimerkiksi saksalaiset Weber-orientoituneet tutkijat, Friedrich Tenbruck ja Wolfgang Schluchter (ks. Wagner 1995, 1–19). Beck itse kuitenkin vastaa tähän perinteeseen lukeutumista koskevaan tiedusteluun selkeän kieltävästi: "Ei. Vastustajani saavat toivoa tätä jatkossakin turhaan." (Beck & Wilms 2004, 220.)

⁹⁶ Vuonna 1923 perustetun Frankfurtin koulun ensimmäinen johtaja ei suinkaan ollut Max Horkheimer vaan Carl Grünberg. Kuitenkin vasta Horkheimerin noustua tutkimusinstituutin johtoon, vuonna 1931, luotiin perusteet sosiaalitieteet mukaan ottavalle "aikakauden analyysille uutena sosiiaalifilosofian muotona" (Noro 1994, 173–174).

⁹⁷ Beck itse ei kuitenkaan sijoita omaa työtään tähän traditioon – eikä juuri mihinkään muuhunkaan sosiologiseen traditioon – vaikka hänen teksteistään on löydettävissä kohtia, joissa hän luonnehtii refleksiivisen modernisaation teoriaa monenlaisille, ei-marxilaisille, yhteiskunnan (itse)kriitikeille affirmatiiviseksi (esim. Beck 1993, 269–274 ja 1995a, 20–26; myös 1997a, 14). Tähän liittyvä merkittävä seikka on Beckin ehkäpä tärkeimmän teoreettisesti orientoituneen työtoverin Wolfgang Bonssin vahva kiinnostus Frankfurtin koulukuntaa kohtaan 1980-luvulla ennen refleksiivisen modernisaation teorian pariin siirtymistään (ks. esim. Bonss 1982 ja Bonss & Honneth 1982). Lisäksi on huomioitava, että tässä yhteydessä puhe – vaikkakin rekonstruktiolle perustuvasta – *vahvasta* teoreettisesta jatkumosta veisi harhaan: Ensinnäkään Frankfurtin koulu ei ollut suinkaan näkemysellisesti ja historiallisesti yhtenäinen vaan erityisesti loppuvaiheessaan varsin heterogeeninen ja toiseksi Horkheimerista Habermasiin kulkee pikemminkin monia erilaisia ja ohuita linjoja kuin yksi tieteellisen ajattelun keskeisen substanssin jatkumoa luonnehtiva vahva ketju. (Ks. esim. Kangas 1994, 193–196; myös Kangas 1987, 6.)

käsiteapparaattiemme muodostamien kategorioiden vankeja” (Nassehi 2006, 54). Ja samoin kuin frankfurtilaiset diagnosoivat yhteiskunnallisen todellisuuden perustavan luonteen peittävän ”sokaisevan kokonaisyhteyden” (*Verblendungszusammenhang*), painottaa Beck niin omasta sokeudestaan sokeiden zombie-kategorioiden hyödyntämisestä kuin ”abstraktiotaivaissa” liitelevistä, todellisuuden kadottaneista teoriarakenelmistakin (ks. Beck 1990, 150–158) vapautumisen vaatimusta (Nassehi 2006, 54). *Toiseksi*: vastaava painotusyhteys löytyy myös frankfurtilaisten korostaman todellisuudelle liian uskollisen pragmaattisuuden, joka tieteellisessä maailmassa näyttäytyy suppeana, tieteen yhteiskunnallisia ehtoja refleктоimaan kykenemättömänä positivismina (Noro 1994, 175–176) ja Beckin omien saavutustensa ja jatkuvan itsereflektion ympärillä pyörivää – ja näin ollen yhteiskunnallisen todellisuuden ja sen kriittisen potentiaalin huomiotta jättävää – tutkimusta paheksuvan kannan väliltä (esim. Beck 1993, 269–274; Beck 1997a, 14–16; Nassehi 2006, 54; vrt. Kangas 2001, 28–29).

Teoriahistoriallisia jatkumoa korostaen Beckin voi sanoa – erityisesti sosiologian paikkaa yhteiskunnassa painottavasta näkökulmasta tarkasteltuna – lukeutuvan uusimmaksi lenkiksi traditioon, jonka viimeisimpänä vaikutusvaltaisena edustajana, niin perinteen eheyttäjän kuin sen vaalijankin muodossa, voidaan pitää Jürgen Habermasia. Kyse on valistuksen ajatuksista ammentavasta traditiosta, joka elää Habermasin teoriassa vanhan kriittisen teorian ja klassisen valistusfilosofian kombinaationa. Mutta samat vanhat valistusajattelua refleктоivat kehityksen ja emansipaation teemat ovat myös uutuuspuheestaan tunnetun Beckin argumentaationkin pohjalla⁹⁸: tärkeäksi nousevat ”yhteiskunnalle perustavana näyttäytyvä solidaarisuuden idea, kysymys ’elämämaailmallisten’ ja institutionaalisten järjestelyjen välisestä muutosprosessista, eikä vähiten kysymys refleksiivisestä traditioiden hyödyntämisestä” (Nassehi 2006, 55). Horkheimerin teorian pohjalta kiteytettynä: Beckin teoriassa näyttäisi loppujen

⁹⁸ Beck jopa aloittaa refleksiivisen modernisaation teorian kehittelyyn päätyvän projektinsa viittamalla *Risikogesellschaftin* esipuheen ensimmäiselle sivulla (Beck 1986, 12) ”post-valistuksen” ongelmallisuuteen: ”*Jälkivalistuksen* käsite on niin synkkä, että kissatkin sanovat sille hyvää yötä.”

lopuksi operoivan keskeisenä yleinen "kärsimyksen poistamisen teema" (Noro 1994, 182). Kärsimys on siis läsnä, mutta samalla se on myös voitettavissa: pessimismin sijaan refleksiivinen modernisaatio "luottaa yhä valistuksen vanhan kaavan mukaisesti modernisaation kykyyn ylittää itsensä" (Beck 1995a, 41).

Toinen olennainen yhtymäkohta refleksiivisen modernisaation teorian ja valistuksen tradition välillä on järjen korostaminen todellisuuteen sopeutumista helpottavana välineenä:

"Siinä missä monet postmodernin teoreetikot ovat kriittisiä suuria kertomuksia, yleistä teoriaa ja ihmisyyttä kohtaan minä pysyn sitoutuneena näihin kaikkiin, mutta uudella tavalla. Minulle valistus *ei* ole historiallinen näkemys tai ajatusten joukko vaan prosessi ja dynamiikka, jossa kriittisyys, itsekriittisyys, ironia ja ihmisyydet ovat keskeisessä roolissa. Siinä missä monille filosofeille ja sosiologeille 'rationaalisuus' tarkoittaa 'diskurssia' ja 'kulttuurirelativismia', oma näkemykseni 'refleksiivisestä modernisatiosta' implikoi sitä, että meillä ei ole *riittävästi* järkeä (*Vernunft*) elää ja toimia tuotettujen epävarmuuksien luonnehtimalla globaalilla aikakaudella." (Beck 2000b, 226.)⁹⁹

Vaikka Beck toisaalta korostaa yleistä institutionaalisen (yli)eriytymisen tuottamaa rationaalisuuden fragmentaatiota ja nykyisten rajanvetojen yhä arbitraarisempaa, ensimmäisen modernin keinoitekoisista kategorioista vapautunutta ja näin ollen yhä modernimpaa – tai kontingentimpaa – luonnetta (esim. Beck & Lau 2005; Beck & May 2001), haluaa hän kuitenkin lopulta juuri järjen avuksi näitä monilla alueilla paljastuvia uusia epävarmuuksia – tai kontingensseja – vastaan.

Valistuksen perinteestä ammentamisestaan huolimatta eivät Habermas ja Beck ole tyytyneet vanhoihin muotoiluihin sellaisenaan vaan molempien voidaan katsoa pyrkineen – ja pyrkivän edelleen – osaltaan myös teoriaperinteen uudistamiseen. Tällaisena pyrkimyksenä voidaan pitää vanhalle teorialle sellaisen uuden muodon antamista, joka olisi niin poliittis-käytännöllisesti kuin tieteellis-teoreettisestikin nykyisin käypä. Lähtökohtaisena erona vanhan kriittisen teorian ja sen uudempien johdan-

⁹⁹ Vrt. Luhmann (1998, 18): Koska ei ole "positioita, josta yhteiskuntaa voitaisiin kuvata pätevästi toisille yhteiskunnan sisältä [...], tärkeää ei ole järjen emansipaatio vaan emansipaatio järjestä. Tätä emansipaatiota ei tarvitse odottaa, sillä se on jo tapahtunut."

naisten välillä voidaan tässä pitää sitä, että kun kriittinen teoria julisti sanomaansa yhteiskunnan *areenalla*, hyödyntävät Habermas ja Beck sitä nimenomaan tuon *areenan teoriana*: siinä missä esimerkiksi Adornolle oli julkisuus – oppineiden yleisöineen ja puolentoista tunnin radioaikoineen – itsestään selvästi käytettävissä, joutuu Habermas perustelemaan teoriansa (refleksiivisen) normatiivisesti ja rakenteellisesti kun taas Beck puolestaan luopuu noistakin perusteista ja heittäytyy itse ”täysin poliittiseksi”. (Nassehi 2006, 55.)

Beckin ajatukset näyttävät näin ollen paljon *radikaalimmin kriittisiltä* kuin vanhempien frankfurtilaisten ideologikritiikille perustuvat näkemykset tai Habermasin teoreettisesti huolellisesti muotoillut ”kriittisen yhteiskuntateorian” (Kangas 1987, 5) ajatukset. Kuten Armin Nassehi (2006, 57–58) toteaa: ”Siinä missä Habermasin täytyi, tai hän saattoi pikemminkin vielä jatkaa, viimeinkin tunnetuiksi tulleiden nyky-yhteiskunnan rakenteiden yhtä aikaa sekä toteavana että normatiivisena toimivaan pisteeseen kokoamista, muotoutuvat Beckin tekstit... –ensi silmäyksellä –tuntemattoman, kategorioita pakenevan maailman etsijöiksi.” Tämä Beckin radikaalimpi kriittinen ote korostuu erityisesti hänen lähes täydellisessä irrottautumisessaan aikaisemmista tieteellisistä traditioista. Vaikka sekä Beck että Habermas kirjoittavat mesemantiikkaa hyödyntävinä ”vapaina intellektuelleinä”, niin siinä missä oman vakiintuneen, kansainvälisen ja akateemisen kuulijakunnan omaava Habermas perustaa teoriansa tieteelliselle rekonstruktiolle etsien teoreettisia jatkuvuuksia, heittäytyy Beck kosiskelemaan laajempia yleisöjä rakentaen tekstinsä mieluummin iskeviksi ja

helppolukuisiksi kuin huolellisesti muotoilluiksi, teoreettista abstraktiota hyödyntäviksi rekonstruktioiksi.¹⁰⁰ (Mt., 58–59.)

Myös teorian ”normatiivisuuden asteen” suhteen Habermas on selkeästi Beckiä mallillisempi. Habermasilla normatiivisuus on tavallaan sisäänrakennettuna hänen teoriinsa: Poliitiikka on sekä *systeminen* päätöksenteon yleinen mahdollistaja että myös *elämämaailmallinen* neuvotteluprosesseihin osallistumisen mahdollistaja, ja tämä näkemys antaa hänelle mahdollisuuden luottaa politiikan perimmäiseen integraatiovoimaan ja kuormittaa näin modernin perustuslakivaltion instituutiot normatiivisesti (vrt. Kangas 1994, 206–212). Ja vasta tässä yhteiskuntateoreettisessa viitekehyksessä aukeaa normatiivisen ”*filosofisen* sosiologian” mahdollisuus. (Nassehi 2006, 59.) Beck näyttää puolestaan menettäneen uskonsa kaikkiin rutiineihin, kaikkeen nykyiseen ja kaikkeen traditionaaliseen. Näin ollen ja

”[v]astoin kaikkea empiiristä evidenssiä tässä *usko saavuttamattomissa olevaan ylikansallisen huolehtijayhteisön solidaarisuustilaan* jähmettyy teoreettiseksi ankkuriksi, joka sekoittaa normatiivisen ja toteavan niin, että on lopulta epäselvää erottuvatko *’Sein’* ja *’Sollen’* tai halutaanko niitä edes erottaa” (mts.; vrt. Beck 1997a, 5).

Toisaalta – ja hieman toisesta näkökulmasta tarkasteltuna – Beckin teoriassa on näennäisestä radikaaliudesta huolimatta myös paljon *traditionaalista*. Jos yhteiskunta nimittäin ymmärretään klassisessa mielessä politisoinnin mahdollistavaksi julkiseksi areenaksi, voidaan Beckin sosiologiassa nähdä korostuvan juuri yhteiskunnan areenalla nykyisin entistä vaimeampana kuuluvan sosiologian äänen voimistamisen vaa-

¹⁰⁰ Vrt. itse abstraktia modernin mallia luotaavan Klaus Lichtblaun (1999, 13) ironinen kommentti Beckin ”akateemisesti laiskasta” tyylistä: ”Ei ole mikään ihme, että hänestä on tullut lemmikki niin akateemiselle tieteenalalle kuin itellektuaalisesti virittyneelle yleisöllekin, joka, aivan ymmärrettävistä syistä, pitää yhä vaikeampana ja vaikeampana tarkastella niitä melko korkean abstraktiotason... kansainvälisiä, sosiologisia teoreettisia keskusteluja, joita käydään modernin luonteesta ja ominaispiirteistä.” Beck painottaakin laajojen yleisöjen kiinnostuvan sosiologiasta – ei kuitenkaan vanhassa muodossa (Beck 2005) – vaan sen uudesta kosmopoliittisesta versiosta: Kehitettyämme uuden sosiologian ”[s]e mitä meidän pitää nyt tehdä on vakuuttaa ihmiset, jotka ovat omistautuneet siihen, siitä, että se voi vallata yleisön” (Beck & Wilms 2004, 198; vrt. Burawoyn, 2006, ”julkinen sosiologia”).

timuksen – ja kiihtyvä yhteiskunnallinen muutos näyttää antavan tähän myös mahdollisuuden. Näyttämö on kuitenkin muuttunut: Sosiologian klassiseen, Parsonsin teoriassa lopullisen muotoilunsa saaneeseen, kansallisvaltiolliseen sulkeumaan ja normatiivis-kulttuuriseen integraatioon perustuvaan yhteiskuntamalliin (ks. Kangas 2001) kuului kuin erottamattomana osana tila, jossa erilaiset institutionalisoituneet konfliktilinjat ja inkluusiokysymykset – niin talouden, politiikan, oikeuden kuin kulttuurinkin alueella – nousivat esiin, ja joista saatettiin tehdä päätöksiä. Nyt tätä ”säiliöyhteiskuntien” (esim. Kangas 2001, 305) raamissa toimivaa ”julkisuutta” (*Öffentlichkeit*)¹⁰¹ ei enää faktisesti ole, mutta Beck tahtoo sen takaisin – ja tietysti globaalissa muodossa (Nassehi 2006, 377–378):

”Beckin sosiologia esittää *praktisesti* sen vaatimuksen minkä sosiologia on yleensä edellyttänyt *teoreettisesti* ehtona sosiaalisuuden mahdollisuudelle: tilaa mahdolliselle kollektiiviselle yhteiselle kokemukselle [*Betroffenheit*], tilaa mahdolliselle solidaarisuudelle, tilaa mahdolliselle poliittiselle vaikuttamiselle [*Einflussnahme*], tilaa, jossa kollektiivisesti merkittävät intressit on mahdollista niputtaa.” (mts., 60.)

Ja tämä jos mikä on perinteistä sosiologista kansallisvaltioetosta: globaalien tason, lähinnä taloudelliset, toimijat halutaan pakottaa globaalien julkisuuden pöydän ääreen kuulemaan julkisuuden – tässä tapauksessa varmasti langettava – mielipide heidän toimistaan. *Beckin teoriassa yhteiskunta ensin hylätään ja sitten sitä huudetaan apuun.*

Yhteiskunnallisen argumentaatioareenan merkitys on nykyisin väistämättä vähentynyt, ennen kaikkea siksi, että tuon areenan merkitys on juuri areena itse – ja klassista ”säiliöyhteiskunnallista” areenaa ei siis käytännössä enää ole. Siinä missä esimerkiksi vielä Habermasin teoriassa tematisoidut vastavoimat kohdattiin samalla yhteiskunnallisella areenalla, on ne Beckillä pakotettava areenalle – ja tämä onnistuu käytännössä vain areenan laajentamisen avulla. Tämä on siis Beckin ”utopianismin-painotusten” yhteiskunnallinen konteksti, ja juuri tässä kontekstissa Beck kuljettaa

¹⁰¹ Tämän länsimaisen ”julkisuuden” kehittymisen historiaa ja sen 1900-luvun jälkimmäiselle puolelle tematisoitua alennustilaa on kattavasti tutkinut Habermas (2004 [1962]); ks. myös Sennett 1977 ja Dewey (1994 [1927]). Huomion arvoista on se, että Beck itse ei käsittele teoriassaan juurikaan julkisuuteen, yleisöön ja mediaan liittyviä kysymyksiä.

teoriansa ohjelmalliseen suuntaan: "Kun Habermas sijoittaa ratkaisun tai oikeellisuuden (*Richtigkeit*) refleksioprosessin loppuun, aloittaa Beck juuri siitä" (Nassehi 2006, 63). Nassehi (mt., 63–64) laittaakin Beckin kysymään: "*Miten valtioista voisi tulla yhtä nopeita kuin konserneista?*" ja vastaamaan: "Ei järkeilyn vaan tekojen avulla!". Ja edelleen: "*Miten intressejä voidaan yhdistää?* Ei porvarillisen julkisuuden avulla vaan sen sisällä, kansalaisjärjestöjen ja *painostusryhmien* keskitettyjen ylikansallisten toimintojen avulla."¹⁰² (Mt., 64.) Tavoiteltu muoto ei siis nykytilanteessa enää riitä – Beck tahtoo myös tietynlaisen sisällön.

Yleisemmällä tasolla kysymys Beckin sosiologian traditionaalisesta, kansalaisyhteiskuntaa puolustavasta, puolesta liitty nimenomaisesti sosiologian perinpohjaiseen ja moniulotteiseen kiinnittymiseen moderniin yhteiskuntaan, niin sen historiaan kuin käsitteeseenkin. Beck ei nimittäin voi argumentoida sosiologisesti, jos hän hylkää sosiologian yhteiskuntakäsitykselle konstitutiiviset piirteet, kuten yhteiskunnallista integraatiota – tai pikemminkin inklusiota ja eksklusiota – koskevat kysymykset; eikä hän lopulta, kaikesta säiliöyhteiskuntakriitistään ja yksilöllistymisjulistuksestaan huolimatta, missään vaiheessa niitä suostukaan lopullisesti hylkäämään. Näin ollen myös Beckin teoria on osa "sosiologista modernin diskurssia" (Nassehi 2006) eikä esimerkiksi Helmut Schelskyn propagoimaa, yhteiskunnan ulkopuoliseksi postuloidun yksilön reflektiopisteekseen ottavaa "transsendentaalista yhteiskuntateoriaa" (ks. Wagner 1995; vrt. Kangas 2000).

Palataan kuitenkin vielä hetkeksi varhaisemman vaiheen Frankfurtiin. Edellisen pohjalta Beckin teoriasta voidaan nimittäin lukea auki myös tiettyjä varhaisen kriittisen teorian perusajatuksia. Jo mainitun yleisen *kärsimyksen poistamisen ideaalin* lisäksi

¹⁰² Toisaalta Beckin globaalin kansalaisyhteiskunnan järjestöjen "alapoliittisen" toiminnan korostaminen julkisuutta kutistavan "maailmanmarkkinametafyysiikan" patoamisessa näyttää paralleelilta Habermasin systeemisen elämismaailman kolonisaation ja sen kansalaisyhteiskunnasta kumpuavan patoamisen ajatuksen kanssa. Olennainen ero liittyy kuitenkin valtiollisen säätelyjärjestelmän rooliin: Beckille valtiot ovat keinottomina vain suuryritysten pelinappuloita globaalin talouden kentällä, eivät talouden veroisia elämismaailman kolonisoijia. (Ks. esim Beck 1997b; Habermas 1981b.)

Beckin refleksiivisen modernin teoria sopii suoraan esimerkiksi horkheimerilaiseen kritiikin metalähtökohtien, *hädän ja toivon (Not und Hoffnung)* (Noro 1994, 183), avaamaan perspektiiviin. Tämän Horkheimerin teorian, positiivisesta Schopenhauer-tulkinnasta ammentavan "ulkoteoreettisen aspektin" perusajatus on se, että "ihmisten onnellisuus ei meitä huolestuta, vaan vasta heidän kärsimyksensä nostaa esiin kysymyksiä. Tähän liittyy myös toivo paremmasta." (Mt., 182–183.) Kolmas yhtäläisyys koskee yhteiskunnallisen *todellisuuden ja mahdollisuuksien välistä ristiriitaa*. Beckin ajattelussa voi nimittäin nähdä myös niin sanotun immanentin (modernin) kritiikin piirteitä (vrt. esim. Noro 1994, 183–187): emme huomaa uniformaanin ajattelumme keinoin modernissa piileviä paremman yhteiskunnan luomisen mahdollisuuksia; "ajattelua on muutettava siten, että modernin maailma voidaan esittää uudelleen omien lähtökohtiensa ja vaatimustensa avulla" (Beck 1997a, 15). Mahdollisuuksia sisältävät modernin lähtökohdat on siis kaivettava esiin, ja näissä samaisissa lähtökohdissa on tarjolla myös modernin täydellistymisen avaimet – kunhan vain puistelemme antiikkisen sosiologian pölyt silmistämme ja karistamme käsitezombiet miehistämme.

Kärsimyksen poistamisen ideaali ja immanentin kritiikin muoto figuroivat siis selkeästi Beckin teoriassa, mutta mahdollisuuksia tähän kärsimyksen immanenttiin poistamiseen tarjoutuu hädän ja toivon liitosta. Myös nyky-yhteiskunnassa on nimittäin hätä: Vaikka Beck korostaa tekevänsä perinteisen "kriisidiagnoosin" sijasta modernin "*keskeisen substanssin vapautumista*" (vrt. immanentti kritiikki) ja sen perimmäistä jatkuvuutta (Beck ym. 2001b, 65–67) painottavaa diagnostista teoriaa, voidaan tämän modernin sisäisen epäjatkuvuuden taustalta paikantaa kuitenkin useita nykyistä yhteiskunnallisten suhteiden tilaa vaivaavia, ei-toivottuja kehityskulkuja. Yhteiskunnallinen eriytyminen näyttää nimittäin Beckin teorian näkökulmasta menneen yksinkertaisesti liian pitkälle; instituutiot eivät enää varmista toinen toisiaan vaan ovat sekä eriytyneet kauaksi toisistaan että erikoistuneet samalla siinä määrin omien primaari-tehtäviensä tehostuvan suorittamisen kautta, että niiden yhä enemmän ja mitä moninaisimmin mekanismein tuottamia erilaisia sivuvaikutuksia ei voida ratkaista niiden

samalla yhä kapea-alaistuneemman asiantuntijuuden keinoin. Myöskään normatiivis-poliittisesta yhteiskunnallisesta säätelystä ei ole ratkaisemaan eriytymisen tuottamia ongelmia, sillä matka yhteen rationaliteettiin, joka toimisi tämän säätelyn mittatikkuna globaalissa perspektiivissä, on vielä liian pitkä. Eli kuten Beck itse toteaa: järkeä ei ole vielä riittävästi (Beck 2000b, 226).

Tämä "differentiaatiopaniikki", joka on osittain paralleeli myös "globalisaatiopaniikin" kanssa, ajaa Beckin hahmottelemaan uudenlaista eriytymisen normatiivista raa-mittamista ja "poliittisuuden renessanssin" pohjalta aukeavia paremman elämän mahdollisuuksia refleksiivisen modernisaation "teorian" nimissä. Muutos "parempaan" vaatii siis tässäkin tapauksessa ensin hädälle perustuvan kriisin. Refleksiivisen modernisaation teorian mukaisesti kriisi onkin läsnä kaikessa modernissa piilevänä potentiana ja se aktualisoituu refleksiivisesti, "apoliittisesti", siis täysin riippumatta siitä halusimmeko sitä vai emme (esim. Beck ym. 2003). Mutta tässä Beckin versiossa hätää näyttääkin lopulta seuraavan toivon sijasta toivon tilojen lähtökohtainen kuitistaminen: Toimijoiden tavoittamattomissa apoliittisesti tapahtuva muutos on uudenlaisen (ala)poliittisuuden välttämätön edellytys. Tämän uudenlaisen politiikan aktualisoituminen ei kuitenkaan tarkoita mitä tahansa toisintekemistä, sillä Beckillä on jo käyttötarkoitus valmiina tuolle uudelle poliittisuudelle: "maailmanmarkkinametafysiikan patoaminen" (Beck 1997b, 196–197). Ristiriitaisuuksien ja monitulkintaisuuksien keskellä oikein toimimisen mallin osoittaa siis lopulta sosiologi. Hätää seuraava toivo onkin Beckin oma toivo.

Tässä on samalla myös huomattava ero Beckin ja frankfurtilaisten välillä: Vaikka edellinen tahtoo kaikin keinoin pois "suljetusta yhteiskuntakokonaisuudesta", tulee hän loppujen lopuksi rajanneeksi sen sulkeumaksi lyömällä modernin projektin raamit lukkoon; kriisitilalle perustuvaa kritiikkiä seuraa uudelleenvakauttamisen kriisi, joka löytää näin ratkaisunsa juuri Beckin itsensä toimesta – Beckin, jolla on sekä visio että keinot visionsa toteuttamiseen, itse rajaamassaan raamissa. Pelkkä puitteista riisumisen havainnointi ei siis riitä vaan täytyy löytää myös uudelleenpuitteistamisen

mekanismit. Frankfurtalaisilla puolestaan – huolimatta tietyistä yhteiskunnallisista kokonaisuuspainotuksista – ”yhteiskuntakokonaisuus ei ollut... suljettu totaliteetti tai hegeliläinen idea, vaan se oli aina historiallisesti auki” (Noro 1994, 177).

Sama koskee myös heidän vallankumouksellisia pääomasuhteen kumoamispainotuksiaan: ”tässäkin suhteessa heidän ’dialektiikkansa’ oli avointa. Yhteiskunnan teoreettisesta kokonaisesityksestä ei johtanut mitään teoreettista (tai ’loogista’) esitystä uuteen yhteiskuntaan.” (Mt., 178.) Toisin kuin kansalaisyhteiskunnasta kohoavaa uudenlaisen poliittisuuden pohjalta aktualisoituvaa taloudellisen globalismin patoamislogiikkaa ja käytännössä, kosmopoliittisuudelle (ks. Nassehi 2006, 378) perustuvaa, suoranaista utopiaa korostava Beck, vanha kriittinen teoria ei siis koskaan pyrkinyt muodostamaan terävää kuvaa oikeanlaisesta elämästä nykyisen vääränlaisen vastakohtaksi (Nassehi 2006, 54), vaan ainoastaan osoittamaan immanentin kritiikin mukaisesti mahdollisuuksien ja todellisuuden välisen ristiriitaisuuden (Noro 1994, 183) –konkreettisen sisällön auki jättävän sisäisen ristiriitaisuuden logiikan tai muodon.

Beckin refleksiivisen modernisaation monimuotoinen teoria on näin ollen kulkenut pitkän matkan vain typistykseen lopulta yhdeksi – ja oikeastaan vieläpä poliittisesti kaikkein radikaaleimmaksi – juonteeksi normatiivisen ”modernin projektin” puolustajien rintamassa. Ja tämä tulee vihdoinkin eksplisiittisestikin esille refleksiivisen modernisaation teorian viimeisimmässä päivityksessä. Beck ja Christoph Lau ottavat nimitäin takuumiehekseen suurimman normatiivisen modernin puolestajapuhujauktoriteetin (vrt. Nassehi 2006, 15), Jürgen Habermasin, jolta modernin muutosta koskeva radikaali–immanentti-jakokin (Beck & Lau 2005, 528–529) on peräisin. Habermas on myös Beckin ja Laun mukaan perehtynyt huolellisesti refleksiivisen mo-

dernisaation teoriaan, ollut mukana kehittämässä sitä täsmällisempään suuntaan ja viemässä sen ajatuksia muutoinkin eteenpäin (mts.).¹⁰³

Armin Nassehin (2006) käsitteistöä seuraten refleksiivisen modernisaation teorian voisikin nähdä näin ollen sitoutuvan nykymuodossaan vahvemmin (poliittis)filosofiseen, modernin normatiivisia perusteita luotaavaan – tai jopa niiden toteutumista edistävään – diskurssiin sosiologisen, yhteiskunnan itsekuvausta laajassa mielessä tuottavan ja enemmän problematisoinneille kuin ratkaisuille perustuvan diskurssin sijaan (vrt. Wagner 2001b). Tosin sillä lisähuomautuksella, että tätä modernin normatiivisten perusteiden konstituutiota ei enää oteta lainkaan tutkimuksen kohteeksi vaan nämä peruseriaatteet napataan suoraan Habermasilta (Beck & Lau 2005, 528–529), jolloin jäljelle jää enää niiden kosmopoliittisesta toteutumisesta huolehtiminen.

¹⁰³ Beck ja Lau (2005, 528–529) lainaavat suoraan vuonna 2005 ilmestyväksi (*forthcoming*) ilmoitetussa Ulrich Beckin ja Martin Mulsown toimittamassa antologiassa, *Diskontinuität und Kontinuität*, olevaa Habermasin artikkelia *Kommentar zu Ulrich Beck, Modernität und der gesellschaftliche Umgang mit Andersheit*. Sen enempää mainittua antologiaa kuin Habermasin artikkeliakaan ei kuitenkaan ollut vuoden 2006 loppuun mennessä julkaistu missään.

V Refleksiivinen modernisaatio normatiivisena kontingenssiteoriana: yhteenvedo ja katse tulevaan

Ulrich Beckin refleksiivisen modernisaation teorian keskiössä on teesi parhaillaan käsillä olevasta laaja-alaisesta yhteiskunnallisesta muutoksesta, joka toteutuu teollisen, ensimmäisen modernin voittokulun tuottaman itsevaarannuksen kautta. Tämä neljällä eri ulottuvuudella ja logiikalla – odottamattomina sivuvaikutuksina, modernisaation radikaalistumisena sekä ensimmäisen modernin tiedollisen perustan ja sen perustavien erontekojen kyseenalaistumisena – toimijoiden tavoittamattomissa etenevä muutos vie kohti toista modernia. Ja vasta tämä toinen modernin vaihe – ensimmäisestä, monille vasta- tai *semi*-moderneille elementeille perustuvasta vaiheesta poiketen – tarkoittaa todellista, vain ja ainoastaan omilla jaloillaan seisovaa modernia. Ensimmäisen modernin purkautumista seuraava toisen modernin avoimuus ei kuitenkaan ole täydellistä, sillä Beckin teoria liikkuu, kaikesta ”metamuutospuheestaan” huolimatta, joka hetki modernin normatiivisesti lukkoonlyötyjen rajojen sisällä. Ja koska toinen moderni on modernin täydellistymistä, sen vapautumista epämoderneista pidäkkeistään, on Beckillä näin ollen myös selkeä visio siitä millainen yhteiskunnallinen tila tämä todellinen moderni oikein on.

Uudelleenpuitteistaminen ei siis tapahdu miten tahansa vaan tiettyjä Beckin Jürgen Habermasilta omaksumia, reflektion ulkopuolelle jääviä todellista modernia edustavia peruseriaatteita, kuten päätösten rationaalisten perustelujen vaatimusta ja universaalien egalitarismin ideaalia, mukaillen. Muutostasoksi muodostuu näin ollen, modernin yleisten periaatteiden muutoksen sijasta, yhteiskunnallisten instituutioiden taso. Puitteistariisuutuminen koskeekin ainoastaan epämoderneille, usein kansallisvaltion kiteytyville perustuksille rakentuneita instituutiota, jotka ovat alkaneet toimia todellisen modernisaation pidäkkeinä. Itseään kohti kääntynyt modernisaatio

modernisoi juuri näitä instituutioiden pidäkkeitä antaen eri instituutiolle näin mahdollisuuden sitoutua viimein todellisiin modernin periaatteisiin. Beckin ensimmäisessä modernissa vallitsee siis yhteiskunnallisen ”syvä- ja päällysrakenteen”, erityisesti kansallisvaltiollisesta raamista juontuva, ristiriita, joka korjautuu toisessa modernissa: epämoderneista puitteistaan irronneet instituutiot voivat nyt kiinnittyä modernin julkilausuttuiksi periaatteiksi kiteytyvään syvärakenteeseen. Tätä instituutioiden globaalia oikeinankkuroitumista ohjaa puolestaam kosmopolitan *ismi*¹⁰⁴, joka edustaa ohjaustehtävänsä lisäksi modernin lukkoonlyötyjen perustavien periaatteiden maailmanlaajuistamisen pyrkimystä.

Tästä institutionaalisten välttämättömyyksiä purkautumisesta seuraa kuitenkin myös yksilötason näyttämönvaihdos: vastamoderneista kiinnikkeistään irtitemmattujen yksilöiden on itse konstruoitava omat sitoumuksensa, elämänsä ja varmuutensa. Yksilöiden tavoittamattomissa tapahtuva refleksiivinen modernisaatio tuottaa siis – vakiintuneita institutionaalistuneita kompleksisuuden reduktiomuotoja purkaessaan – yksilöille toisaalta toimintamahdollisuuksien kasvun ja toisaalta reflektiopakon: yksilöistä tulee oman elämänsä asiantuntijoita. Tässä piilee kuitenkin myös yksilöiden mahdollisuus ”pakoon liiallisesta vapaudesta” (Erich Fromm), sitoutuminen Beckin vastamoderneiksi tulkitsemiin entisiä velvoittavampiin yhteisöllisyyden muotoihin.

Refleksiivisen modernisaation teoria ei ole yhteiskuntateoriaa; se ei pyri systemaattiseen, kontistenttiin ja koherenttiin yhteiskunnallisten suhteiden kokonaiskuvaukseen eikä perustu teoreettiseen konstituutio-ongelmaan – vaan aikalaisdiagnostisiin ”hypoteeseihin”. Teoria ei ole kuitenkaan myöskään tutkimusteoriaa, sillä sen ”hypoteesit” eivät synny ensisijaisesti empiiristen tutkimustulosten pohjalta vaan diagnostisen uusien yhteiskunnallisten ilmiöiden ihmettelyn ja nimeämisen pohjalta. Toisaalta näi-

¹⁰⁴ Vrt. mainittu Koselleckin (esim. 2004 [1979], 248–254) luonnehdinta ”ismeistä” enemmän odotukselle kuin kokemukselle perustuvina ”liikekäsitteinä”.

tä aikalaisdiagnostisia luonnehdintoja ei voi mitenkään pitää varsinaisina hypoteeseina, sillä niiden pätevyyttä ei mitata verifioimalla tai falsifioimalla vaan ainoastaan niiden tarjoamien uusien näkemysten pohjalta. Yhteiskuntateorian ja tutkimusteorian sijaan Beckin "teoria" onkin lähinnä, tutkimuksellisesti, informatiivista heuristiikkaa tai, journalistisesti, oivallista nyky-yhteiskunnan ominaispiirteiden ja niissä tapahtuvien muutosten kuvailua, "aikamme esittämistä ajatuksin" (Hegel).

Beckin teorian voi myös sanoa olevan normatiivista kontingenssiteoriaa. Kontingenssi kohdataan refleksiivisen modernisaation teoriassa *ensinnäkin* puitteistariisuttujen yksilöiden erilaisten ratkaisumahdollisuuksien liiallisuuden kokemuksina. Tällaisen moderniteetille konstitutiivisen *kontingenssin kokemuksen* (esim. Makropoulos 1995) lisäksi kontingenssia tulvii moderniin myös ensimmäisen modernin rajojen liudentuessa. Tämä Beckin teoriasta paikannettavissa oleva *toinen*, erityisesti riskien ja sivuvaikutusten tuottamaan, vanhoista puitteista vapautuneeseen *institutionaaliseen päätöksentekoon liittyvä, kontingenssi*, jää kuitenkin vain väliaikaiseksi: avautuvaa kontingenssia ei jäädä ihmettelemään vaan se sulkeistetaan – yhteiskunnan institutionaalisen jatkuvuuden nimissä – joko paikantamalla uudenlaisia päätöksenteon ja vastuunjakamisen muotoja. Teorian keskiössä ovat näin ollen uudenlaisista päätöksenteon tavoista päättämisen muodot – puitteistariisumisesta ei siis seuraa vapautumista puitteistamisesta ylipäänsä. *Kolmas* Beckin teoriaan sisältyvä kontingenssin kohtaaminen on edellisiä implisiittisempi ja tulkinnanvaraisempi: kontingenssi ilmenee oikeastaan vain siihen kohdistuvissa reaktioissa, *kontingenssin ylittämisenä*. Beck tahtoo nimittäin tuon tuostakin hypätä seuraavaan vaiheeseen, "toiseen", "yli" tai "tuolle puolen", ja juuri tämä "*beyondismi*" voidaan tulkita "kontingenssin ylittämisstrategiaksi": "[E]i pyritä tunnistamaan kaoottisessa, dogmaattisessa, huonossa tai pahassa piilevää pelivaraa, vaan toimintatilanteen rajat tai umpikujat tulkitaan niin tiukoiksi, että uusia mahdollisuuksia, vieläpä uusia universaaleja on jäljitettävä 'tuolta puolen'" (Eräsaari 2000, 95).

Kontingenssi on näin ollen Beckin teoriassa joko jotain kokemuksellista, päätöksentekoa hetkellisesti häiritsevää ja nopeasti haltuunotettavaa tai määrittelemättömänä epämääräistä ja seuraavaan vaiheeseen työntävää – ei yhteiskuntateoreettinen *foundation*. Teoriassa on siis paikkansa kontingenssille, mutta ei "kontingenssiyhteiskunnan" (Eräsaari 1995b, 172) merkityksessä; yhteiskunta ei ole Beckille lähtökohtaisesti "ei välttämätön, muttei mahdoton" (Luhmann 1995, 106) – vaan yhteiskunta ja sen jatkuvuus lähtökohtaisesti *on*.

Yhteiskunnan konstituution tasolla Beckin teorian implisiittinen imperatiivi on jatkuvuus, ei kontingenssi: moderni on Beckille loppujen lopuksi projekti ja modernin dynamiikka koskee modernille immanenttien problematiikkojen sijasta modernin rajoja – niiden puolustamista epä- ja vastamoderneja yhteiskunnallisia piirteitä, kuten esimerkiksi kansallisvaltioon sidottua ajattelua tai velvoittavaa uususkonnollisuutta vastaan. Beckin yhteiskuntakuvauksen lähtökohtana toimiikin, kontingenssin sijasta, normatiivinen integraatio, ja sosiologia asetetaan määrittämään ne arvot ja toimintatavat, joiden omaksumisen perusteella tämä ihanteeksi postuloitu integraatio parhaiten mahdollistuu. Omasta yhteiskuntavalvomostaan käsin Beck näin ollen sekä objektiivoi yhteiskunnan ja osoittaa sille nykyistä paremman "toimintamallin" että korostaa, perinteisen sosiologisesti, kansalaisyhteiskuntaa kollektiviteettinä, jolle annetaan tähän liittyvä tehtävä. Tämän, Beckin teoriassa globaalin, kansalaisyhteiskunnan tehtäväksi tulee normatiivisen integraation – tai systeemin ja elämismaailman balanssin – palauttaminen, spesifisti: talouden saattaminen (takaisin) samaan päätöksentekopöytään hallintajärjestelmien ja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kanssa. Yhteiskuntateoria on Beckille näin ollen "*kaksinkertaisesti normatiivista*" diagnoosia: sekä teorian käsitys omasta havainnointipositioistaan (yhteiskuntavalvomo) ja havainnointimahdollisuuksistaan (yhteiskunnan objektiivointi) että sen havainnoinnin kohde (lähtökohtaisesti integroitunut, sisällöllisiä määreitä saava yhteiskunta) ovat normatiivisesti rakentuneita (ks. Nassehi 2006, 356).

Beckin sosiologia onkin paraatiesimerkki tietyille *motiiville* rakentuvasta globaalien aikakauden sosiologisesta ajattelusta. Tällaiselle sosiologialle kosmososiaalisuus olisi liian laimeaa, se tarvitsee aitoa kosmopoliittisuutta – vaikka Beckille tällainen käsitteellinen erottelu taitaa olla tarpeeton, sillä hänen teoriassaan kyse on lopulta samasta asiasta (vrt. Nassehi 2006, 377).

Monista ongelmistaan huolimatta refleksiivisen modernisaation teoria ei kuitenkaan ole täysin epäonnistunut yritys modernin muutoksen ja yhteiskunnallisten suhteiden nykyisen tilan kuvaamiseen. Sen kotingenssikäsityksen normatiivisuuden osoittaminen ei teoriaa kaada, sillä suuri osa sosiologisista yhteiskuntateorioista, Durkheimista Parsonsiin, operoi normatiivisen integraation pohjalta (ks. Kangas 2001, 48–56). Myös sen empiiristen sovellusmahdollisuuksien – varsin perinteiseen tieteenfilosofiseen käsitteiden muodostamiseen ja niiden testattavuuden ongelmiin perustuvaan – kritiikkiin voidaan esittää tiettyjä varauksia.¹⁰⁵ Näistä seikoista huolimatta refleksiivisen modernisaation ”teorian” ansiot eivät koske sen primaaristi teoreettisesti rakentuvia komponentteja. Sen sijaan primaaristi aikalaisdiagnoosille perustuvana nyky-yhteiskunnan kuvauksena Beckin ”teoriaan” sisältyy elementtejä, joista on hyötyä niin empiiriselle tutkimukselle kuin yleisen teorian kehittelyillekin.

Ensinnäkin, Beckin teoria on sekä analyttisesti vahvimmillaan että myös empiirisesti soveltuvien instituutioissa tapahtuvien – ja tapahtuneiden – muutosten tarkasteluun. Tämän institutionaalisen (yli)eriytymisen ja (yli)spesialisoitumisen pohjalta kumpuaaviin erilaisiin sivuvaikutuksiin ja niistä juontuviin rajanvedon ja päätöksenteon problematiikkoihin kiteytyvän teesin ydin on – aikaisemmin ontologisoitujen – rajanveto-

¹⁰⁵ Tämä Beckin käsitteistön empiirisen hyödynnettävyyden kritiikki ei jaa samoja lähtökohtia esitetyn kontingenssin lähtökohtaisuudelle rakentuvan yhteiskuntateoreettisen kritiikin kanssa: kontingenssille ja toisen asteen havainnoinnille perustuva ”konstruktionistinen” yleinen teoria ei ole epistemologisesti suoraan yhteensopiva korrespondenssille perustuvan tutkimusteorian kanssa. Tämä esitettyjen kritiikkien ”yhteismitattomuus” ei kuitenkaan pelasta refleksiivisen modernisaation teorian teoreettisia ja empiirisiä osia, sillä Beckin teoria ei, ensinnäkään, ole itsekään tässä suhteessa täysin ristiriidaton ja koherentti ja, toiseksi, se ei ole primaaristi teoriaa vaan aikalaisdiagnoosia.

jen desisionistisen luonteen osoittaminen. Tällainen instituutiotason päätöksellisten problematiikkojen empiiristen tutkimustulosten pohjalta nouseva korostus on varmasti tervetullut lisä viimeaikaiseen instituutioista, organisaatioista ja asiantuntijoista käytyyn keskusteluun – erityisesti keskustelun siihen puoleen, jossa on korostettu juuri näiden aikaisemmin automaattisesti legitimeinä kompleksisuuden reduktiovälineinä toimineiden instanssien¹⁰⁶ muuttumista kontingenteiksi (esim. Nassehi 2005, Bakken & Hernes 2003; ks. myös esim. Scott 2001 ja Parviainen 2006).¹⁰⁷ Beck on myös itse kuljettanut teoriaansa viime aikoina nimenomaan tähän suuntaan korostan teoriarakennelman soveltuvuutta juuri instituutioiden empiiriseen tutkimukseen (esim. Beck & Lau 2005). Tällaisten institutionaalisten muutosten tematisoimiseksi niiden käytännöissä tapahtuvien muutosten ”läheltä havainnoimisen” pohjalta tuotettu käsitteistö vaikuttaa lisäksi varsin adekvaatilta myös empiiriseen tutkimuskäyttöön (ks. esim. Beck & Lau 2004), ja tällä tasolla toimiessaan se välttyy myös liian suurisuuntaisilta empiiristen tutkimustulosten ”epookkiyleistyksiltä” (vrt. Münch 2004, 520–537).

Toinen refleksiivisen modernisaation teorian selkeä vahvuus on sen yleinen informatiivisuus nyky-yhteiskunnan erityispiirteistä ja muutoksesta. Se haastaa uusilla diagnoositulkinnoillaan ja -käsitteillään niin empiiriset kuin puhtaan teoreettisetkin tutkimusohjelmat pohtimaan vakiintuneita käsitteitään ja lähestymistapojaan uudelleen ja uudelleen (vrt. Burawoyn, 2006, ”kriittinen sosiologia”). Näin Beckin teoria toimii

¹⁰⁶ Toisaalta esimerkiksi riskin käsitteen voi tulkita nyky-yhteiskunnalle ominaiseksi (kontingentin) todellisuuden järjestämisen ja, esimerkiksi laskennallisuudelle perustuvan, haltuunottamisen välineeksi (ks. Helén 2004, 222–224).

¹⁰⁷ Erityisen mielenkiintoinen, Beckin teoriasta ammentava, jatkotutkimuksen aihe olisi selvittää – esimerkiksi luhmannlaisen systeemiteorian viitekehäyksessä – millaisia päätöksenteko-ongelmia kahden eri alajärjestelmän välissä toimivien instituutioiden käytäntöihin sisältyy – varsinkin tilanteissa, joissa instituution omat operaatiot tuottavat bumerangi vaikutuksina ongelmia, jotka eivät ratkea instituution oman rationaliteetin keinoin (vrt. esim. kuoleman ajankohdasta päättäminen lääketieteessä). Tällaisia ”hybridiongelmiä” parissa painivia instituutioita ovat esimerkiksi lääketieteen, oikeuden ja etiikan risteyksessä toimivat lääketieteen eettiset neuvottelukunnat (Suomessa Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta) tai vaikkapa taiteen ja talouden välissä toimivat ”januskasvoiset” taidegalleristit.

sekä sosiologian sisäisenä kritiikkinä tuoden esille tutkimusohjelmien omia ennakkoletuksia ja ongelmia että tieteenalan yleisenä "tiedottajana" informoiden tutkijakollegioita ajankohtaisista yhteiskunnallisista kysymyksistä ja muutostendensseistä. Tällaisena, varsinaisen tutkimuksen apuna toimivana, heuristiikkana refleksiivisen modernisaation teorialle on oma tilauksensa sosiologisessa tutkimuksessa.

Kolmanneksi, ja edellisiä yleisempänä huomiona, refleksiivisen modernisaation teoria pakottaa pohtimaan sitä onko koko – kiihtyvällä tahdilla muuttuvien – globaalien yhteiskunnallisten suhteiden tilan konstituutiota luotaava yhteiskuntateoria lainkaan mahdollinen. Kompleksisuudessaan se olisi ehkä niin vaikeaselkoinen, ettei siitä olisi yleiseksi sosiologiseksi opinkappaleeksi. Yleisyydessään se olisi puolestaan todennäköisesti niin abstrakti, ettei sen pohjalta voisi sanoa mitään spesifiä. Ehkäpä globaalin aikakauden yhteiskunnallinen ymmärrys tuotetaan enää vain eri puolilta kerättyjen tutkimustulosfragmenttien pohjalta koottuina yleiskatsauksellisina diagnooseina, jotka eivät tavoittele yleisen teorian systematiikkaa ja koherenssia vaan ainoastaan avaavat näköaloja yleiselle ymmärrykselle ja tuottavat käsite- ja tutkimusaiheehdotuksia pienemmän mittakaavan tutkimuksille.

Tällaisen, sosiologisesti varsin pessimistisen vision vietäväksi ei kuitenkaan ole syytä alistua – vaikka "suuren yhteiskuntateorian" kehittäjiä ei enää kovin monta maailmasta löydykään. Sen sijaan, että globaalista yhteiskunnallisesta todellisuudesta olisi selitettävä alusta alkaen ja yhden teorian piirissä Luhmannin tavoin "*alles*", on mahdollista pohtia myös nykyilmiöiden konstituutiota suhteessa aikaisempien teorijätiläisten aikaansaannoksiin ja pyrkiä kehittämään näitä aikaisempia teoriarakennelmia edelleen, erityisesti – myös empiirisissä tutkimuksissa ilmenneet – nykyiset globaalit muutokset itseensä sisällyttäväksi yleisiksi teorioiksi (ks. esim. "maailmanyhteiskuntateoriasta" *Zeitschrift für Soziologie* 2005). Näin yhteiskuntateoria on mahdollista pitää jatkossakin dynaamisena sosiologisen tutkimuksen keskeisenä osa-alueena sen sijaan, että se näivettyisi pelkäksi klassikkoeksegeetikaksi – teoriaksi teorian vuoksi (ks. esim. Turner 2004).

Jos haluamme pitää näissä tulevilla teoriakehittelyissä kiinni haastavasta anormatiivisuuden lähtökohdasta, sen sijaan, että liukuisimme tutkimuksissamme joko tahtoen tai tahtomattamme globaalin ajan moraaliseksi tuomareiksi, on lähdettävä liikkeelle kontingenssista. Tätä anormatiivisen konstituutioteorian tehtävää helpottaa myös analyttinen jako faktadimension (*Sachdimension*) ja sosiaalidimension (*Sozialdimension*) välillä: systeemisten yhteiskunnallisten suhteiden nykytilaa voidaan näin tutkia erillään ”kansalaisyhteiskunnasta” ja inklusion ja eksklusion kysymyksistä (esim. Nassehi 2004a, 110–115). Sosiaalidimension muun muassa tasa-arvoon liittyvät normatiiviset kysymykset voidaan tämän jaon jälkeen suhteuttaa yhteiskunnallisten alajärjestelmien eriytymiseen – sen sijaan, että koko yhteiskunta tyhjennettäisiin, Beckin tavoin, pelkästään näihin sosiaaliin kysymyksiin. Esimerkiksi yhteiskunnallinen syrjäytyminen käsitetään näin eksklusiona toisistaan erillisistä taloudellisesta, poliittisesta ja esimerkiksi ”hoivan” (ks. Jalava 2005, 178–201) alajärjestelmästä, jolloin systeeminen eriytyminen toimii ennakkoehtona myös sinänsä tärkeälle yhteiskunnallisten ongelmien tarkastelulle. Samalla faktadimension teoreettinen tarkastelu osoittaa kuitenkin, ettei täydellinen inklusio voi eriytyneessä – ja yhä edelleen eriytyvässä – nyky-yhteiskunnassa toimia tutkimuksen lähtökohtana, sillä yhteiskunta ei ole totaliteetti kokonaisuutena vaan moninaisuutena. Lähtökohtana voi näin ollen toimia ainoastaan niin systeemisen kuin sosiaalisenkin integraation perustava epävarmuus – kontingenssi: entinen, nykyinen ja tuleva yhteiskunnallisten suhteiden tila ei ole välttämätön muttei myöskään mahdoton.

Kirjallisuus

Adam, Barbara (1995): *Timewatch. The Analysis of Time*. Cambridge, UK: Polity Press.

Adam, Barbara (1996): Detraditionalization and the Certainty of Uncertain Futures
Teoksessa Paul Heelas & Scott Lash & Paul Morris (eds.): *Detraditionalization*.
Oxford, UK & Cambridge, MA: Blackwell, 134–148.

Adam, Barbara (2000): The Temporal Gaze: Challenge for Social Theory in the
Context of GM Food. *British Journal of Sociology* 51 (1), 125–142.

Adam, Barbara (2003): Reflexive Modernization Temporalized. *Theory, Culture &
Society* 20 (2), 59–78.

Adam, Barbara & Beck, Ulrich & van Loon, Joost (eds.) (2000): *The Risk Society and
Beyond: Critical Issues for Social Theory*. London, UK: Sage Publications.

Adam, Barbara & van Loon, Joost (2000): Introduction: Repositioning Risk; the
Challenge for Social Theory. Teoksessa Barbara Adam & Ulrich Beck & Joost van
Loon (eds.): *The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory*. London, UK:
Sage Publications, 1–31.

Alapuro, Risto (2000): Kuinka neuvoteltavia sosiaaliset suhteet ovat? Teoksessa
Tommi Hoikkala & J. P. Roos (toim.): *2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita
vuosituhannen vaihteesta*. Helsinki: Gaudeamus, 102–111.

Alapuro, Risto (2001): Missä ovat toimijat? *Sosiologia* 38 (1), 51–57.

Alapuro, Risto (2003): Vallankumous. Teoksessa Matti Hyvärinen & Jussi Kurunmäki & Kari Palonen & Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (toim.): *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, 519–568.

Alasuutari, Pertti (2006): Merkitys, toiminta ja rakenne sosiologiassa: kulttuurinen näkökulma. *Sociologia* 43 (2), 79–92.

Alasuutari, Pertti (2007): *Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus. Yhteiskuntatieteen tutkimuskohteen luonne*. Helsinki: Gaudeamus, ilmestyy.

Alexander, Jeffrey C. (1996): Critical Reflections on 'Reflexive Modernization'. *Theory, Culture & Society* 13 (4), 133–138.

Alexander, Jeffrey C. & Smith, Philip (1996): Social Science and Salvation: Risk Society as Mythical Discourse. *Zeitschrift für Soziologie* 25 (4), 251–262.

Archer, Margaret S. (1998): Social Theory and Analysis of Society. Teoksessa Tim May & Malcolm Williams (eds.): *Knowing the Social World*. Buckingham, UK: Open University Press, 69–85.

Arminen, Ilkka (1989): Beck-boomi. *Suomi* 8 (1), 44–47.

Aro, Jari (1994): Sosiologia kielenkäyttönä. Teoksessa Risto Heiskala (toim.): *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 38–62.

Augustinus (1981 [397–400]): *Tunnustukset*. Helsinki: SLEY-kirjat.

Baert, Patrick (1998): *Social Theory in the Twentieth Century*. Cambridge, UK: Polity Press.

Bakken, Tore & Hernes, Tor (eds.) (2003): *Autopoietic Organization Theory. Drawing on Niklas Luhmann's Social System Perspective*. Oslo: Copenhagen Business School Press.

Bauman, Zygmunt (1987): *Legislators and Interpreters. On Modernity, Postmodernity and Intellectuals*. Cambridge, UK: Polity Press.

Bauman, Zygmunt (1991): *Modernity and Ambivalence*. Cambridge, UK: Polity Press.

Bauman, Zygmunt (1997): *Postmodernity and its Discontents*. Cambridge, UK: Polity Press.

Beck, Ulrich (1974): *Objektivität und Normativität. Die Theorie-Praxis-Debatte in der modernen Deutschen und Amerikanischer Soziologie*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.

Beck, Ulrich (1983): Jenseits von Klasse und Stand? Teoksessa Kreckel, Reinhard (Hrsg.): *Soziale Ungleichheiten, Sonderband 2 der Sozialen Welt*. Göttingen: Schwartz, 35–74.

Beck, Ulrich (1986): *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Beck, Ulrich (1990): *Riskiyhteiskunnan vastamyrryt. Organisoitu vastuuttomuus*. Tampere: Vastapaino.

Beck, Ulrich (1992): *Risk Society. Towards a New Modernity*. London, UK: Sage Publications.

Beck, Ulrich (1993): *Die Erfindung des Politischen. Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Beck, Ulrich (1994): Vom Veralten sozialwissenschaftlicher Begriffe. Teoksessa Christoph Görg (Hrsg.): *Gesellschaft im Übergang. Perspektiven kritischer Soziologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 21–43.

Beck, Ulrich (1995a): Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Ulrich Beck & Anthony Giddens & Scott Lash: *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino, 11–82.

Beck, Ulrich (1995b): Mitä ymmärrämme teollisuusyhteiskunnan itsepurkautumisella ja -vaarannuksella? Teoksessa Ulrich Beck & Anthony Giddens & Scott Lash: *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino, 236–248.

Beck, Ulrich (1997a): *The Reinvention of Politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order*. Cambridge, UK: Polity Press.

Beck, Ulrich (1997b): *Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Beck, Ulrich (1999a): *Mitä globalisaatio on? Virhekäsityksiä ja poliittisia vastauksia*. Tampere: Vastapaino.

Beck, Ulrich (1999b): Kosmopoliittinen perspektiivi – toisen modernin sosiologiasta. *Tiede & edistys* 24 (3), 177–199.

Beck, Ulrich (1999c): Työyhteiskunnan tuolle puolen. *Janus* 7 (3), 257–266.

Beck, Ulrich (2000a): *The Brave New World of Work*. Cambridge, UK: Polity Press.

Beck, Ulrich (2000b): Risk Society Revisited: Theory, Politics and Research Programmes. Teoksessa Barbara Adam & Ulrich Beck & Joost van Loon (eds.): *The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory*. London, UK: Sage Publications, 211–229.

Beck, Ulrich (2002a): The Cosmopolitan Society and its Enemies. *Theory, Culture & Society* 19 (1–2), 17–44.

Beck, Ulrich (2002b): The Terrorist Threat. World Risk Society Revisited. *Theory, Culture & Society*, 19 (4), 29–56.

Beck, Ulrich (2004): Cosmopolitical Realism: On the Distinction between Cosmopolitanism in Philosophy and the Social Sciences. *Global Networks* 4 (2), 131–156.

Beck, Ulrich (2005): How not to Become a Museum Piece. *The British Journal of Sociology* 56 (3), 335–343.

Beck, Ulrich (2006): Living in the World Risk Society. A Hobhouse Memorial Public Lecture given on Wednesday 15 February 2006 at the London School of Economics. *Economy and Society* 35 (3), 329–345.

Beck, Ulrich & Bonss, Wolfgang (1989): Zum Strukturwandel von Sozialwissenschaft und Praxis. Ergebnisse und Perspektiven der Verwendungsforschung. *Soziale Welt* 40 (1–2), 196–214.

Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (1990): *Das Ganz normale Chaos der Liebe*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (Hrsg.) (1994): *Riskante Freiheiten – Zur Individualisierung von Lebensformen in der Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (1994): *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge, UK: Polity Press.

Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (1995): *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino.

Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (1996): Individualization and 'Precarious Freedoms': Perspectives and Controversies of a Subject-orientated Sociology. Teoksessa Paul Heelas & Scott Lash & Paul Morris (eds.): *Detraditionalization*. Oxford, UK & Cambridge, MA: Blackwell, 23–48.

Beck, Ulrich & Bonss, Wolfgang (Hrsg.) (2001): *Die Modernisierung der Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Beck, Ulrich & Bonss, Wolfgang & Lau, Christoph (2001a): Theorie reflexiver Modernisierung – Fragestellungen, Hypothesen, Forschungsprogramme. Teoksessa Ulrich Beck & Wolfgang Bonss & Christoph Lau (Hrsg.): *Die Modernisierung der Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 11–59.

Beck, Ulrich & Holzer, Boris & Kieserling, André (2001b): Nebenfolgen als Problem soziologischer Theoriebildung. Teoksessa Ulrich Beck & Wolfgang Bonss & Christoph Lau (Hrsg.): *Die Modernisierung der Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 63–81.

Beck, Ulrich & May, Stefan (2001): Gewusstes Nicht-Wissen und seine rechtlichen und politischen Folgen: Das Beispiel der Humangenetik. Teoksessa Ulrich Beck & Wolfgang Bonss & Christoph Lau (Hrsg.): *Die Modernisierung der Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 247–260.

Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (2002): *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London, UK: Sage Publications.

Beck, Ulrich & Bonss, Wolfgang & Lau, Christoph (2003): The Theory of Reflexive Modernisation. Problematic, Hypotheses and Research Programme. *Theory, Culture & Society* 20 (2), 1–33.

Beck, Ulrich & Lau, Cristoph (Hrsg.) (2004): *Entgrenzung und Entscheidung. Was ist neu an der Theorie reflexiver modernisierung?* Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Beck, Ulrich & Willms, Johannes (2004): *Conversations with Ulrich Beck*. Cambridge, UK: Polity Press.

Beck, Ulrich & Lau, Christoph (2005): Second Modernity as a Research Agenda: Theoretical and Empirical Explorations in the 'Meta-Change' of Modern Society. *The British Journal of Sociology* 56 (4), 525–557.

Beck, Ulrich & Sznaider, Natan (2006): Unpacking Cosmopolitanism for the Social Sciences: a Research Agenda. *British Journal of Sociology* (2006), 57 (1), 1–23.

Becker, Frank (2004) (Hrsg.): *Geschichte und Systemtheorie. Exemplarische Fallstudien*. Frankfurt am Main New York, NY: Campus Verlag.

Bell, Daniel (1973): *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*. New York, NY: Basic Books.

Berger, Johannes (1996): Was behauptet Modernisierungstheorie wirklich –und was wird ihr bloß unterstellt? *Leviathan* 24 (1), 45–62.

Bjerg, Ole (2006): Accelerating Luhmann. Towards a Systems Theory of Ambivalence. *Theory, Culture & Society* 23 (5), 49–68.

Blom, Raimo (2003): Muutosteesit. Teoksessa Harri Melin & Jouko Nikula (toim.): *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 11–14.

Blumenberg, Hans (1983 [1966]): *The Legitimacy of the Modern Age*. Cambridge, MA: MIT Press.

Braudel, Fernand (1980 [1969]): *On History*. London, UK: Weidenfeld & Nicolson.

Brunner, Otto & Conze, Werner & Koselleck, Reinhart (Hrsg.) (1978): *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland (Teilband IV)*. Stuttgart: Klett-Cotta.

Bonss, Wolfgang (1982): *Die Einübung des Tatsachenblicks. Zur Struktur und Veränderung empirischer Sozialforschung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Bonss, Wolfgang & Honneth, Axel (Hrsg.) (1982): *Sozialforschung als Kritik. Zum sozialwissenschaftlichen Potential der Kritischen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

British Journal of Sociology (2006), 57 (1): Special Issue: Cosmopolitanism.

Burawoy, Michael (2006): Julkisen sosiologian puolustus. *Sosiologia* 43 (4), 259–286.

Camic, Charles & Joas, Hans (eds.) (2004): *The Dialogical Turn. New Roles for Sociology in the Postdisciplinary Age. Essays in Honor of Donald N. Levine*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Camic, Charles & Joas, Hans (2004): The Dialogical Turn. Teoksessa Charles Camic & Hans Joas (eds.): *The Dialogical Turn. New Roles for Sociology in the Postdisciplinary Age. Essays in Honor of Donald N. Levine*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 1–19.

Chernilo, Daniel (2006): Social Theory's Methodological Nationalism. Myth and Reality. *European Journal of Social Theory* 9 (1), 5–22.

Christis, Jac (2001): Luhmann's Theory of Knowledge: Beyond Realism and Constructivism? *Soziale Systeme* 7 (2), 328–349.

Collingwood, Robin George [R. G.] (1998 [1940]): *An Essay on Metaphysics*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Damasio, Antonio (2001): *Descartesin virhe. Emootiot, järki ja ihmisen aivot*. Helsinki: Terra Cognita.

Dewey, John (1994 [1927]): *The Public and its Problems*. Athens, OH: Swallow Press.

Dewey, John & Bentley Arthur F. (1999 [1949]): Knowing and the Known. Teoksessa Rollo Handy & E. C. Harwood (eds.): *Useful Procedures of Inquiry*. Great Barrington, MA: Behavioral Research Council, 94–209.

Elliott, Anthony (2002): Beck's Sociology of Risk: A Critical Assessment. *Sociology* 36 (2), 293–315.

Eisenstad, Shmuel N. (2004): Interdisciplinary Reflections on the Civilizational Dimensions of Modernity. Teoksessa Charles Camic & Hans Joas (eds.): *The Dialogical Turn. New Roles for Sociology in the Postdisciplinary Age. Essays in Honor of Donald N. Levine*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 275–295.

Eräsaari, Risto (1988): Riskiyhteiskunta. *Tiede & edistys* 13 (3), 183–199.

Eräsaari, Risto (1995a): Refleksiivinen modernisaatio. *Tiede & edistys* 20 (1), 71–76.

Eräsaari, Risto (1995b): Mitä on "refleksiivinen modernisaatio"? Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.): *Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset*. Helsinki: Gaudeamus, 155–181.

Eräsaari, Risto (2000): Elämänpolitiikan kontingenssi. Teoksessa Tommi Hoikkala & J. P. Roos (toim.): *2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhatosen vaihteesta*. Helsinki: Gaudeamus, 76–101.

Eräsaari Risto (2001): Metamuutos. *Janus* 9 (3), 233–245.

Featherstone, Mike (1995): *Undoing culture. Globalization, Postmodernism and Identity*. London, UK: Sage Publications.

Giddens, Anthony (1984): *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge, UK: Polity Press.

Giddens, Anthony (1990): *The Consequences of Modernity*. Cambridge, UK: Polity Press.

Giddens, Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge, UK: Polity Press.

Giddens, Anthony (1995): Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Ulrich Beck & Anthony Giddens & Scott Lash: *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino, 83–152.

Goldthorpe, John (1991): The Uses of History in Sociology. Reflections on Some Recent Tendencies. *British Journal of Sociology* 42 (2), 211–230.

Goldthorpe, John (1994): The Uses of History in Sociology – a Reply. *British Journal of Sociology* 45 (1), 55–77.

Gronow, Antti (2006): Instituutiot taloustieteessä ja taloussosiologiassa: pragmatistinen kritiikki. *Sosiologia* 43 (2), 93–106.

Gronow, Jukka (2003): Pienten tekojen suuret seuraukset. Adam Smith ja historianfilosofian ongelma. Teoksessa Harri Melin & Jouko Nikula (toim.): *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 29–45.

Gronow, Jukka (2004): Modernin yhteiskunnan mahdollisuus: sosiaalinen eriytyminen ja esteettisen arvostelukyvyn kehkeytyminen. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.): *Sosiologisia nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus, 237–290.

Gronow, Jukka & Noro, Arto & Töttö, Pertti (1996): *Sosiologian klassikot*. Helsinki: Gaudeamus.

Gronow, Jukka & Töttö, Pertti (1996): Max Weber –kapitalismi, byrokratia ja länsimainen rationaalisuus. Teoksessa Jukka Gronow & Arto Noro & Pertti Töttö: *Sosiologian klassikot*. Helsinki: Gaudeamus, 262–329.

Gronow, Jukka & Noro, Arto & Töttö, Pertti (1996): Johdanto. Teoksessa Jukka Gronow & Arto Noro & Pertti Töttö (1996): *Sosiologian klassikat*. Helsinki: Gaudeamus, 9–30.

Gumbrecht, Hans Ulrich (1978): Modern, Modernität, Moderne. Teoksessa Otto Brunner & Werner Conze & Reinhart Koselleck (Hrsg.): *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland (Teilband IV)*. Stuttgart: Klett-Cotta, 93–131.

Gumbrecht, Hans Ulrich (2001): How is Our Future Contingent? Reading Luhmann against Luhmann. *Theory, Culture & Society* 18 (1), 49–58.

Gärdenfors, Peter (2003): *How Homo Became Sapiens: On the Evolution of Thinking*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Habermas, Jürgen (1981a): *Theorie des kommunikativen Handelns (Teilband I). Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Habermas, Jürgen (1981b): *Theorie des kommunikativen Handelns (Teilband II): Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Habermas, Jürgen (1985): *Der philosophische Diskurs der Moderne. Zwölf Vorlesungen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Habermas, Jürgen (2004 [1962]): Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta. Tampere: Vastapaino.

Hacking, Ian (1990): *The Taming of Chance*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Harré, Rom (2005): Book Review, John D. Greenwood: The Disappearance of the Social in American Social Psychology. *Philosophy of the Social Sciences* 35 (4), 519–522.

Heelas, Paul & Lash, Scott & Morris, Paul (eds.) (1996): *Detraditionalization*. Oxford, UK & Cambridge, MA: Blackwell.

Heiskala, Risto (toim.) (1994): *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus.

Heiskala, Risto (1995): Moderni, jälkimoderni ja jälkitraditionaalinen yhteiskunta. Sosiologinen reaktio postmodernisuuskusteluun. *Tiede & edistys* 20 (3), 203–215.

Heiskala, Risto (1996): *Kohti keinotekoisista yhteiskuntaa*. Helsinki: Gaudeamus.

Heiskala, Risto (1999): Esipuhe: Beck, globalisaatio ja "toinen moderni". Teoksessa Ulrich Beck: *Mitä globalisaatio on? Virhekäsityksiä ja poliittisia vastauksia*. Tampere: Vastapaino, 7–24.

Heiskala, Risto (2000): *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktivistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.

Heiskala, Risto (2003): Instituutiot, sosiaaliset innovaatiot ja yhteiskunnan rakenteellinen muutos. Teoksessa Harri Melin & Jouko Nikula (toim.): *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 15–27.

Helén, Ilpo (1997): *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Gaudeamus.

Helén, Ilpo (2004): Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: foucaultlainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.): *Sosiologisia nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus, 206–236.

Helén, Ilpo (2005): Genealogia kritiikkinä. *Sociologia* 42 (4), 93–109.

Heller, Agnes (2005): The Three Logics of Modernity and the Double Bind of the Modern Imagination. *Thesis* 11 81 (1), 63–79.

Hoikkala, Tommi & Roos, J. P. (toim.) (2000): *2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta*. Helsinki: Gaudeamus.

Hyvärinen, Matti & Kurunmäki, Jussi & Palonen, Kari & Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik (toim.): *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino.

Jalava, Janne (2006): *Trust as Decision. The Problems and Functions of Trust in Luhmannian Systems Theory*. Helsinki: University of Helsinki, Faculty of Social Sciences, Department of Social Policy Research Reports, 1/2006.

Joas, Hans (1985): *G. H. Mead: A Contemporary Re-Examination of His Thought*. Cambridge, MA: MIT Press.

Joas, Hans (1988): Das Risiko der Gegenwartsdiagnose. Über Ulrich Becks "Risikogesellschaft". *Soziologische Revue* 11 (1), 1–6.

Joas, Hans (1992a): *Die Kreativität des Handelns*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Joas, Hans (1992b): *Pragmatismus und Gesellschaftstheorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Joas, Hans (2000): *Kriege und Werte. Studien zur Gewaltgeschichte des 20. Jahrhunderts*. Weilerswist: Velbrück Wissenschaft.

Joas, Hans & Knöbl, Wolfgang (2004): *Sozialtheorie. Zwanzig einführende Vorlesungen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Jokela, Markus (2005): Geenit jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. *Sociologia* 42 (1), 4–18.

Kangas, Risto (1994): Jürgen Habermas ja modernin projektin puolustuksen vaikeus. Teoksessa Risto Heiskala (toim.): *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 192–222.

Kangas, Risto (1995): Niklas Luhmannin (postmoderni?) superteoria. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.): *Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset*. Helsinki: Gaudeamus, 217–253.

Kangas, Risto (2000): *Takaisin yksilöön*. Julkaisematon käsikirjoituksen osa, 1–7.

Kangas, Risto (2001): *Yhteiskunta. Tutkielmia yhteiskunnasta, yhteiskunnan käsitteestä ja sosiologiasta*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Kettunen Pauli (2003): Yhteiskunta. Teoksessa Matti Hyvärinen & Jussi Kurunmäki & Kari Palonen & Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (toim.): *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, 167–212.

Kettunen, Pauli (2005): Globaalin talouskilpailun nationalismi. Teoksessa Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen (toim.): *Nationalismit*. WSOY: Helsinki, 436–453.

Keupp, Heiner & Höfer, Renate & Jain, Anil & Kraus, Wolfgang & Strauss, Florian (2001): Soziale Landschaften in der reflexiven Moderne – Individualisierung und posttraditionale Ligaturen. Teoksessa Ulrich Beck & Wolfgang Bonss & Christoph Lau (Hrsg.): *Die Modernisierung der Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 160–177.

Kilpinen, Erkki (1999): What is Rationality? A New Reading of Veblen's Critique of Utilitarian Hedonism. *International Journal of Politics, Culture and Society* 13 (2), 187–206.

Kilpinen, Erkki (2000): *The Enormous Fly-wheel of Society. Pragmatism's Habitual Conception of Action and Social Theory*. University of Helsinki, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology Research Reports, No. 235.

Kilpinen, Erkki (2002): A Neglected Classic Vindicated: The Place of George Herbert Mead in the General Tradition of Semiotics. *Semiotica* 142 (1), 1–30.

Kilpinen, Erkki (2006): Sosiaalinen. Luento sosiologian laitoksen luentosarjassa *Käsitteet sosiologisessa tutkimuksessa*. Helsingin yliopisto 27.11.2006.

Kohonnen verenpaineen lääkehoito (2006). Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. (http://www.terveysportti.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=pot00126#T1 – 23.11.2006)

Kortteinen, Matti (2000): Kohti 2000-luvun sosiaalitieteellistä ajattelua. Keskustelua Anthony Giddensin kanssa. Teoksessa Tommi Hoikkala & J. P. Roos (toim.): *2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhatosen vaihteesta*. Helsinki: Gaudeamus, 32–53.

Koselleck, Reinhart (1996): A Response to Comments on the *Geschichtliche Grundbegriffe*. Teoksessa Hartmut Lehmann & Melvin Richter (eds.): *The Meaning of Historical Terms and Concepts: New Studies on Begriffsgeschichte*. Washington, DC: German Historical Institute, 60–70.

Koselleck, Reinhart (1997): The Temporalisation of Concepts. Teoksessa *Finnish Yearbook of Political Thought 1997, vol 1*. Jyväskylä: SoPhi, 16–24.

Koselleck, Reinhart (2002): *The Practice of Conceptual History. Timing History, Spacing Concepts*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Koselleck, Reinhart (2004 [1979]): *Futures past. On the Semantics of Historical Time*. New York, NY: Columbia University Press.

Kotkavirta, Jussi & Sironen, Esa (1989a): *Moderni/postmoderni. Lähtökohtia keskusteluun*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Kotkavirta, Jussi & Sironen, Esa (1989b): Modernin maailman tuleminen. Teoksessa Jussi Kotkavirta & Esa Sironen: *Moderni/postmoderni. Lähtökohtia keskusteluun*. Helsinki: Tutkijaliitto, 7–34.

Krause, Sam & Raiski, Seppo (2004): Sanasto. Teoksessa Niklas Luhmann: *Ekologinen kommunikaatio*. Helsinki: Gaudeamus, 240–242.

Lakoff, Georg & Johnson, Mark (1980): *Metaphors We Live by*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Lash, Scott (1993): Reflexive Modernization: The Aesthetic Dimension. *Theory, Culture & Society* 10 (1), 1–24.

Lash, Scott (1995): Refleksiivisyys ja sen vastinparit: rakenne, estetiikka, yhteisö. Teoksessa Ulrich Beck & Anthony Giddens & Scott Lash: *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino, 153–235.

Lash, Scott (2002): Individualization in a Non-linear Mode. Teoksessa Ulrich Beck & Elisabeth Beck-Gernsheim: *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London, UK: Sage Publications, vii-xiv.

Lash, Scott (2003): Reflexivity as Non-linearity. *Theory, Culture & Society* 20 (2), 49–57.

Lash, Scott & Wynne, Brian (1992): Introduction. Teoksessa Ulrich Beck: *Risk Society. Towards a New Modernity*. London, UK: Sage Publications, 1–8.

Latour, Bruno (1993): *We Have Never Been Modern*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Latour, Bruno (2003): Is Re-modernization Occurring – And if so, How to Prove it? A Commentary on Ulrich Beck. *Theory, Culture & Society* 20 (2), 35–48.

Layder, Derek (1998): *Sociological Practice. Linking Theory and Social Research*. London, UK: Sage Publications.

Lazzarato, Maurizio (1996): Immaterial Labour. Teoksessa Michael Hardt & Paolo Virno (toim.): *Radical Thought in Italy*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 132–146.

Lazzarato, Maurizio (2006): *Kapitalismin vallankumoukset*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Lehtonen, Tuomas M. S. (toim.) (1999): *Lopun leikit. Uskon, historian ja tieteen eskatologiat*. Gaudeamus: Helsinki.

Lehtonen Turo-Kimmo (2004): Yhteiskunta välityksinä ja koetuksina. Bruno Latour ja kollektiivin kokoonpaneminen. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.): *Sosiologia nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus, 166–205.

Levitas, Ruth (2000): Discourses of Risk and Utopia. Teoksessa Barbara Adam & Ulrich Beck & Joost van Loon (eds.): *The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory*. London, UK: Sage Publications, 199–210.

Lichtblau, Klaus (1999): Differentiations of Modernity. *Theory, Culture & Society* 16 (3), 1–30.

Lindemann, Gesa (2006): Die Emergenzfunktion und die konstitutive Funktion des Dritten. Perspektiven einer kritisch-systematisch Theorieentwicklung. *Zeitschrift für Soziologie* 35 (2), 82–101.

Luhmann, Niklas (1980–1995): *Gesellschaftsstruktur und Semantik: Studien zur Wissenssoziologie der modernen Gesellschaft (Teilbände I, II, III & IV)*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Luhmann, Niklas (1982a): *The Differentiation of Society*. New York, NY: Columbia University Press.

Luhmann, Niklas (1982b): *Liebe als Passion. Zur Codierung von Intimität*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Luhmann, Niklas (1984): *Soziale Systeme. Grundriss einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Luhmann, Niklas (1987): The Representation of Society within the Society. *Current Sociology* 35 (2), 101–108.

- Luhmann, Niklas (1991): *Soziologie des Risikos*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Luhmann, Niklas (1993): *Das Recht der Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas (1995): *Social Systems*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Luhmann, Niklas (1997): *Die Gesellschaft der Gesellschaft (Teilbände I & II)*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas (1998): *Observations on Modernity*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Luhmann, Niklas (2002): *Theories of Distinction. Redescribing the Descriptions of Modernity*. Edited, with an Introduction, by William Rasch. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Luhmann, Niklas (2004 [1986]): *Ekologinen kommunikaatio*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lynch, Michael (2000): Against Reflexivity as an Academic Virtue and Source of Privileged Knowledge. *Theory, Culture & Society* 17 (3), 26–54.
- Makropoulos, Michael (1995): Tendencies of the 1920s: On the Discourse of Classical Modernity in Germany. *Theory, Culture & Society* 12 (2), 87–102.
- Mead, Georg H. (1967 [1934]): *Mind, Self & Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Edited and with an Introduction by Charles W. Morris. Chicago, IL: The University of Chicago Press.

Melin, Harri & Nikula, Jouko (toim.) (2003a): *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino.

Melin, Harri & Nikula, Jouko (2003b): Mitä on yhteiskunnallinen muutos. Teoksessa Harri Melin & Jouko Nikula (toim.): *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 253–264.

Menzies, Ken (1982): *Sociological Theory in Use*. London, UK: Routledge and Kegan Paul.

Miller, David (2005): Against Global Egalitarianism. *Journal of Ethics*, 9 (1–2), 55–79.

Musil, Robert (2006): *Mies vailla ominaisuuksia 1-2*. Helsinki: WSOY.

Münch, Richard (1993): The Contribution of German Social Theory to European Sociology. Teoksessa Birgitta Nedelmann & Piotr Sztompka (eds.): *Sociology in Europe. In Search of Identity*. Berlin: Walter de Gruyter, 45–66.

Münch, Richard (2004): *Soziologische Theorie. Band 3: Gesellschaftstheorie*. Frankfurt am Main & New York, NY: Campus Verlag.

Nassehi, Armin (2004a): Die Theorie funktionaler Differenzierung im Horizont ihrer Kritik. *Zeitschrift für Soziologie* 33 (2) 98–118.

Nassehi, Armin (2004b) What do We Know about Knowledge? An Essay on the Knowledge Society. *Canadian Journal of Sociology* 29 (3), 439–449.

Nassehi, Armin (2005): Organizations as Decision Machines: Niklas Luhmann's Theory of Organized Social Systems. Teoksessa Campbell Jones & Rolland Munro (eds.): *Contemporary Organization Theory*. Oxford, UK & Cambridge, MA: Blackwell, 170–191.

Nassehi, Armin (2006): *Der soziologische Diskurs der Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Noro, Arto (1993): *Postfranzenia. Tekstejä itsepäisestä lapsesta postmodernin muukalaiseen*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Noro, Arto (1994): Traditionaalinen ja kriittinen teoria. Teoksessa Risto Heiskala (toim.): *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 173–191.

Noro, Arto (1996): Georg Simmel –muotojen sosiologiasta moderniteetin diagnoosiin. Teoksessa Jukka Gronow & Arto Noro & Pertti Töttö (1996): *Sosiologian klassikot*. Helsinki: Gaudeamus, 213–261.

Noro, Arto (2000): Aikalaisdiagnoosi sosiologisen teorian kolmantena lajityyppinä. *Sociologia* 37 (4), 321–329.

Noro, Arto (2004): Sosiologian kolmio –teoriat, käytöt ja yleisöt. Teoksessa Pertti Jokivuori & Petri Ruuskanen (toim.): *Arjen talous. Talous, tunteet ja yhteiskunta*. Jyväskylä: Minerva, 255–264.

Noro, Arto (2005): Esipuhe suomennosvalikoimaan. Teoksessa Georg Simmel: *Suurkaupunki ja moderni elämä. Kirjoituksia vuosilta 1895–1917*. Valikoinut ja esipuheen kirjoittanut Arto Noro. Helsinki: Gaudeamus, 7–24.

Noro, Arto (2006): Michael Burawoyn puheenvuoro julkisesta sosiologiasta. *Sosiologia* 43 (4), 287–296.

Nyky-suomen sanakirja (2002). Kolmas osa L–N. Helsinki: WSOY.

Palonen, Kari (1979): *Mitä politiikka on? Luonnos poliittisen tutkimuksen perusteiksi*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitoksen julkaisuja, No. 36.

Parsons, Talcott (1934): *The Structure of Social Action. A Study in a Social Theory with Special Reference to a Group of Recent European Writers (Volumes I & II)*. New York, NY: McGraw-Hill.

Parsons, Talcott (1951): *The Social System*. New York, NY: The Free Press.

Parviainen, Jaana (toim.) (2006): *Kollektiivinen asiantuntijuus*. Tampere: Tampere University Press.

Peltonen, Matti (1988): *Viinapästä kolerakauhuun. Kirjoituksia sosiaalhistoriasta*. Helsinki: Hanki ja jää.

Popper, Karl (1968): *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*. New York, NY & Evanston, Ill: Harper & Row.

Quine, Willard Van Orman (1997 [1951]): Empirismmin kaksi dogmia. Teoksessa Panu Raatikainen (toim.): *Ajattelu, kieli, merkitys: Analyyttisen filosofian avainkirjoituksia*. Helsinki: Gaudeamus: 133–153.

Raatikainen, Panu (2004): *Ihmistieteet ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.

Rahkonen, Keijo (toim.) (2004): *Sosiologisia nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus.

Rasch, William (2000): *Niklas Luhmann's Modernity. The Paradoxes of Differentiation*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Roos, J. P. & Hoikkala, Tommi (toim.) (1998): *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus

Rotkirch, Anna (1998): Reflektiivisyys, toiminta ja sukupuoli. Teresa de Lauretiksen subjektinäkemystä. Teoksessa J. P. Roos & Tommi Hoikkala (toim.): *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 169–188.

Rotkirch, Anna (2005): Miten sosiologinen tieto kohtaa evoluutioteorian? Teoksessa Anneli Meurman-Solin & Ilkka Pyysiäinen (toim.): *Ihmistieteet tänään*. Helsinki: Gaudeamus, 62–90.

Ruben, David-Hillel (1985): *The Metaphysics of Social World*. London, UK: Routledge & Kegan Paul.

Saastamoinen, Kari (1998): *Eurooppalainen liberalismi. Etiikka, talous, politiikka*. Jyväskylä: Atena Kustannus.

Saastamoinen, Kari (1999): Eskatologia, edistys ja historia. Teoksessa Tuomas M. S. Lehtonen (toim.): *Lopun leikit. Uskon, historian ja tieteen eskatologiat*. Gaudeamus: Helsinki, 108–117.

Salminen, Henry (1998): Refleksiivisen modernisaation teoria: sosiologian uusi käsittekartta ja sen pätevyys. *Sosiologia* 35 (4), 311–323.

Sawyer, Keith R. (2001): Emergence in Sociology: Contemporary Philosophy of Mind and Some Implications for Sociological Theory. *American Journal of Sociology* 107 (3), 551–585.

Schimank, Uwe (1996): *Theorien gesellschaftlicher Differenzierung*. Opladen: Leske & Budrich.

Schmidt, Siegfried J. (Hrsg.) (1987): *Der Diskurs des Radikalen Konstruktivismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Schwinn, Thomas (1998): False Connections: Systems and Action Theories in Neofunctionalism and in Jürgen Habermas. *Sociological Theory* 16 (1), 75–95.

Scott, Richard W. (2001): *Institutions and Organizations*, Second Edition. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Schön, Donald A. (1983): *The Reflective Practitioner. How Professionals Think in Action*. New York, NY: Basic Books.

Searle, John R. (1995): *The Construction of Social Reality*. New York, NY: Free Press.

Sennett, Richard (1977): *The Fall of a Public Man. On the Social Psychology of Capitalism*. New York, NY: Alfred A. Knopf.

Sennett, Richard (1998): *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. New York, NY: W.W. Norton & Co.

Sihvola, Juha (2005): Historiallisen tiedon kasvu ja edistys. Teoksessa Anneli Meurman-Solin & Ilkka Pyysiäinen (toim.): *Ihmistieteet tänään*. Helsinki: Gaudeamus, 206–224.

Simmel, Georg (1910–1911): How is Society Possible? *American Journal of Sociology* 16, 372–391.

Simmel, Georg (2005a): *Suurkaupunki ja moderni elämä. Kirjoituksia vuosilta 1895–1917*. Valikoinut ja esipuheen kirjoittanut Arto Noro. Helsinki: Gaudeamus.

Simmel, Georg (2005b [1903]): Suurkaupunki. Teoksessa Georg Simmel: *Suurkaupunki ja moderni elämä. Kirjoituksia vuosilta 1895–1917*. Valikoinut ja esipuheen kirjoittanut Arto Noro. Helsinki: Gaudeamus, 27–46.

Sklar, Lawrence (1992): *Philosophy of Physics*. Boulder, CO: Westview Press.

Sociologia (1989), 26 (1): Riskiyhteiskunnan sosiologiaa -teema.

Soziale Welt (2005), 56 (2–3): Sonderheft: Theorie und Empirie reflexiver Modernisierung.

Spencer-Brown, George (1969): *Laws of Form*. London, UK: Allen & Unwin.

Sperber, Dan (1996): *Explaining culture: A naturalistic approach*. Oxford, UK: Blackwell.

Spurk, Jan (2004): Simultaneity within Non-simultaneity? Continuity, Rupture, Emergence – on the Temporal Dynamic of Social Formation. *Time & Society* 13 (1), 41–49.

Stichweh, Rudolf (2000a): Systems Theory as an Alternative to Action Theory? The Rise of 'Communication' as a Theoretical Option. *Acta Sociologica* 43 (1), 5–13.

- Stichweh, Rudolf (2000b): Semantik und Sozialstruktur: Zur Logik einer systemtheoretischen Unterscheidung. *Soziale Systeme* 6 (2), 237–250.
- Sztompka, Piotr (1993): *The Sociology of Social Change*. Oxford, UK & Cambridge, MA: Blackwell.
- Theory, Culture & Society* (2003), 20 (2): Special Issue: Reflexive Modernization.
- Tuori, Kaarlo (2000): *Kriittinen oikeuspositivismi*. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.
- Turner, Stephen P. (2004): The Maturity of Social Theory. Teoksessa Charles Camic & Hans Joas (eds.): *The Dialogical Turn. New Roles for Sociology in the Postdisciplinary Age. Essays in Honor of Donald N. Levine*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 141–170.
- Vanderstraeten, Raf (2003): An Observation of Luhmann's Observation of Education. *European Journal of Social Theory* 6 (1), 133–143.
- Vanderstraeten, Raf (2006): The Historical Triangulation of Education, Politics and Economy. *Sociology* 40 (1), 125–142.
- Venn, Couze & Featherstone, Mike (2006): Modernity. *Theory, Culture & Society* 23 (2–3), 457–465.
- Virtanen, Mikko J. (2005): *Refleksiivistä modernisaatiota ja toista modernia jäljittämässä. Ulrich Beckin nyky-yhteiskunnan aikalaisdiagnoosista*. Julkaisematon kandidaatin tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, sosiologian laitos.

Vossenkuhl, Wilhelm & Sellmaier, Stephan (2001): Situative Ethik, moralische Identität und Moralkonflikte. Teoksessa Ulrich Beck & Wolfgang Bonss & Christoph Lau (Hrsg.): *Die Modernisierung der Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 137–143.

Vähämäki, Jussi (2003): *Kuhnurien kerho. Vanhan työn paheista uuden hyveiksi*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Wagner, Gerhard (1995): Zur Rekonstruktion und Kritik einer transzendentalen Theorie der Gesellschaft: Helmut Schelsky und Wolfgang Schluchter. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 81 (1), 1–25.

Wagner, Peter (2001a): *A History and Theory of the Social Sciences. Not All that Is Solid Melts into Air*. London, UK: Sage Publications.

Wagner, Peter (2001b): *Theorizing Modernity. Inescapability and Attainability in Social Theory*. London, UK: Sage Publications.

Wagner, Peter & Friese, Heidrun (2001): Culture. Teoksessa Peter Wagner: *A History and Theory of the Social Sciences. Not All that Is Solid Melts into Air*. London, UK: Sage Publications, 117–127.

Weber, Max (1973 [1904]): Die 'Objektivität' sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis. Teoksessa Max Weber: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen: Mohr, 146–214.

Zeitschrift für Soziologie (2005): Sonderheft: Weltgesellschaft.